

„СЛОВО РІДНЕ”

ЧИТАНКА З УКРАЇНОЗНАВСТВА

Ск л а в

Проф. Кость Кисілевський

**Видання „Учительської Громади”
Нью-Йорк 1952**

І. Замкевич

„СЛОВО РІДНЕ”

ЧИТАНКА З УКРАЇНОЗНАВСТВА

**Склає
Проф. Кость Кисілевський**

**Видання „Учительської Громади”
Нью-Йорк 1952**

• •

Copyright by Dr. Constantin Kysilewskyj 1952

Printed in USA. — "*Svoboda*", 81-83 Grand Street, Jersey City, N. J.

НА НОВІЙ ЗЕМЛІ...

Розбитків, що в часі жакливої бурі знімали руки до Бога і благали помилювання, привітав погідний світанок. На недалеких берегах показалась в світлі сонця статуя Свободи. А далі виринули високі вежі хмародерів. З уст подорожніх поплила гаряча молитва подяки: „Слава Тобі, Боже, що дав нам змогу утекти від жакіть і переслідувань лютого наїзника. Слава Тобі, Пречиста Діво, що хоронила нас в часі бурі й даєш нам бачити вільні береги нової землі!”

І незабаром зустріло врятованих розбитків нове, незбагнуте життя, приятні свої й чужі люди. Нове довкілля, нові товариші, нова обстановка, нові звичаї й порядки. Стільки тут цікавого, стільки побудливого, що не сила всього сприйняти нараз, записати в своїй свідомості. Хоч як висилюється душа, а проте не все йде там, де треба. Неодно попадає в підсвідомість, інше ярко врізується в пам'ять, щоб залишитись навіки.

Особливо юнацтво живе в таких умовах, що може багато нового добути, багато засвоїти. Дітвора, — врятований з пожарищ скарб українського народу, — стоїть на порозі великої майбутности. Вона може бути ясна й багата, але може теж осліпити не одного та позбавити радощів життя.

Треба вчитись і змагатись з товаришами за кращі успіхи. Треба пізнавати все, що в Америці, чи на іншій вільній землі, добре, корисне, гарне.

Треба теж пам'ятати, що далеко за нами наша рідна земля, закована в тяжкі кайдани. „Бо хто Матір забуває, того Бог карає, чужі люди цураються, в хату не пускають” — сказав наш геній Тарас Шевченко. І тому треба пильно вивчати все, що належить до українознавства, читати українські книжки та запам'ятовувати добре наші прастарі звичаї, пісні, наш обряд, треба вивчати нашу історію, географію, природу, господарство, мистецтво, культуру, релігію, що є нам дорожнім скарбом.

Про все те можна вичитати теж у цій книжці.

Поважайте й цінить американську науку, але любіть і пізнавайте свою рідну!

Боже Великий, Єдиний,
Нам Україну храни,
Волі і світу промінням
Ти її осіни.

Світлом науки і знання
Нас, дітей, просвіти,
В чистій любові до Краю
Ти нас, Боже, зрости.

Молимося, Боже Єдиний,
Нам Україну храни,
Всі Свої ласки, щедроти
Ти на люд наш зверни.

Дай йому волю, дай йому долю,
Дай доброго світа,
Щастя дай, Боже, народу
І многая, многая літа!

М. Бутович. Покров України

НАША БАТЬКІВЩИНА

УКРАЇНА — НАША БАТЬКІВЩИНА

Простора, гарна й багата наша Батьківщина. Мов пишний килим розкинулась вона між Польщею й Росією, то й не диво, що заздрим оком дивляться на неї наші сусіди. Від річки Прип'яті на півночі до Чорного моря на півдні, від річки Тиси та Попраду на заході до річки Кубані на сході сукупною масою живе український народ, що його начислюють понад 40 мільйонів. А ще живуть українці в Азії на Сибірі, на Зеленому й Сірому клинах, в Злучених Державах Америки, в Канаді, Бразилії, Аргентині, Парагваю, Африці, Австралії, Новій Зеландії. Коли глянемо на карту, то побачимо, що Україна положена поміж 43. і 50. ступнями північної географічної широти, та 21. і 50. ступнями східної довжини від Грініч. Її поверхня обіймає 1,200.000 кв. км. і складається з низин, високорівень та гір на самих її межах: Карпат, Кримської Яйли та Кавказу.

Карпати, прозвані теж Верховиною, діляться на Низький або Лемківський Бескид, Високий Бескид з Горганями, прозваний теж Бойківським Бескидом, та Чорногору або Гуцульську Верховину. В Карпатах добувають нафту, сіль, земний віск. Найдалше на півночі, над Бугом і верхів'ями Нарви простягається низинне Підляшшя, а на південний схід від нього Полісся, країна озер і непролазних болот. На південь від річки Прип'яті бачимо Волинь, Опілля, Поділля й Покуття. Правобіч Дніпра лежить плоска Київська високорівня, а на північний схід від неї Слобожанська височина і на південь Донецчина, високорівня, що криє в собі незміряні скарби в зложжях вугілля, заліза, міді і інших копалин. Цілий південь України, здовж берегів Чорного й Озівського морів — це степовий низ з чорноземом, підставою хліборобського господарства України, що цілими століттями славилася як „шпихлр Європи”.

Три моря миють південні береги України, Чорне, Озівське, Каспійське. До Чорного моря впадають: Дністер, найбільша ріка Західної України, що має 1.300 км. довжини, Бог, Дніпро,

найдовша й наймогутніша річка України, що має 2.100 км. довжини, стародавній водний шлях з Прибалтики до Чорного моря, з могутньою електричною станцією Дніпрельстан та з безліччю островів й рукавів, на яких була колись Запорізька Січ.

Дніпро — це колыска української державности, підстава господарської промислової сили нашої Батьківщини. Над Дніпром лежить наша стара столиця КИЇВ з 850.000 населення, а недалеко Канева Чернеча гора зберігає серце України, тлінні останки Пророка й Генія України, Тараса Шевченка.

До Озівського моря впадають: Дон з українським Дінцем, Єя, Кубань, Салгир з Криму. До Каспійського — Кума й Терек.

Інші ріки, як Західній Сян, Буг, вливаються до Висли, а з нею до Балтійського моря; Тиса, Прут з Черемошем пливуть до Дунаю.

Підсоння України лагідне, помірковане, з чотирма порами року; воно впливає додатньо на рістню, звірню та на характер і вдачу населення.

Українська розговірна мова належить до східнослов'янських. В письменстві вживано до кінця XVIII. ст. книжної церковнослов'янської мови з українськими прикметами; щойно перший з письменників, Іван Котляревський впровадив у 1798. році до письменства полтавський говір, який згодом збагатився наддніпрянським і харківським, що стали основою нашої літературної мови.

ТВОЯ БАТЬКІВЩИНА

Дитино, ти маєш Батьківщину, твою святу країну, землю, куди звертається вічно твоя туга й надії. Там ти побачив уперше світло Божого сонця, яке вдень тобі світило, дивилося на те, як ти працював та виростав, а зірки небесні з неба мерехтіли тобі ночами, освітлювали молоді сни. Там об'явили тобі Божу міць блискавки і громи, там люті бурі порушували твоє серце. Тільки там твоя любов, твоя Батьківщина.

Там, де схилялося над твоїм сном перше ласкаве око, де твоя мати тебе з радістю носила на руках, де батько вливав у твоє серце скарби мудрости — тільки там твоя любов, твоя Батьківщина.

І хоч би це були голі скелі, дикі острови, хоч би важка праця та змагання зморили тебе, ти мусиш цю країну довіку любити; ти ж людина, тобі не слід забувати, а треба зберігати все в своєму серці.

Ця Батьківщина твоя — це найшляхетніше добро, яке людина мусить добувати і здобути на землі.

Богдан Ігор Антонич

БАТЬКІВЩИНА

— „Що це є батьківщина?” — раз питалась Оля, а батько радо відповів на це дитині:

— „Знай, батьківщина це ріка, що серед поля, поза селом, ген, попід лісом, тихо плине, це в саді нашому дерева, зілля, квіти, це на ланах пшениця злотоколоса, це той, що віє з піль, пахучий, теплий вітер, це на левадах скошена трава в покосах, це наші всі пісні і молитви щоденні, це рідна мова — скарб, якого ти не згубиш, це небо, синє вдень, а серед ночі темне, це, моя Олю, все, що ти так щиро любиш.

Богдан Лепкий

НА СОКІЛЬСЬКІМ

В сьомій годині рано їхали ми найпоганішими вулицями Кут.

Коні скрутили вбік, віз покотився в долину, і раптом перед нашими очима розкрився зовсім інший світ.

Гори!

Синьо-зелені стежки, вкриті серпанками прозорої мряки, обсіпані жемчугами роси, обкаджені кадилом живиці й запахом квітів — це передова сторожа Зелеменя, Шпиць і Говерлі.

А долем Черемош! Невеликий, а який жвавий, який дужий! Скільки у ньому життя, нічим не приборканого, якогось первісного життя, як всебічно переливаються його хвилі до-

линою поміж горами, як шумно й гучно ревуть по каміннях, що скотилися з гір і лягли їм посеред дороги...

Віз котиться понад сам берег, і здавалося, що могутча сила води тягне його до себе й пустити не хоче. То так здавалось, а в дійсності туди вела дорога, якщо дорогою можна називати всякий збір каміння, починаючи від дрібного, гладко виточеного, як шріт, а кінчаючи таким, як буханець хліба, голова та гарбуз. Та ще як би воно було рівно розміщене, то нехай там, а то лежить собі лавами, скиртами, порогами, як оборонні вали на грانیці гірського царства. Тою дорогою йшли або їхали напроти нас менші й більші гурти жінок та чоловіків з бесагами на торг.

Чоловіки рослі й стрункі, як ялиці; жінки, звичайно, багато нижчі, понад вік старі, з лицями, що нагадують жінок Сходу. Та зате, як була яка гарна, то хоч пиши! Струнка, гнучка, з палкими очима, певна своєї принади. Їдуть на кониках-гуцулах, курять люльки і в своїх мальовничих одягах на тлі чудового краєвиду виглядають, як живі образи, як малюнки до оповідань Юрія Федьковича. І можна б забутись, задивитись, заслухатись у ту безкраю симфонію барв і звуків, що розливаються по землі й по небі, над тобою й довкола тебе, як би, — як би віз не гуляв разом з тобою по камінні конвульсійного танцю св. Віта.

— Що то нині, — потішає візник, — то колись сюди їхати була чиста мука! Тепер тут справжня дорога. Вибудував її небіжчик староста повіту, та за те йому поставили фігуру на Сокільським.

— Мали за що! — гадаю собі про себе.

— Будемо їхати попри Сокільське, то побачите. Вйо-о!

І віз скрипить, скиглить і стогне, перевертається з боку на бік і перевалюється крізь той шлях Цикльопів.

Ось і Сокільське!

Я не раз чув про нього, читав навіть і бачив на нашій сцені якусь Сокільську дебру, але щоб вона в дійсності так сильно мене вразила, того я ніяк не сподівався.

Стіна, висока стіна, якої людськими руками не здвигнути, стоїть похилена над Черемошем і дивиться у воду. Дивиться віками віків і немов щось читає. А той Черемош припав до неї, обіймає її й цілує. Раптом відоб'ється, кине собою й зареве, як ранений ведмідь. Грізно й завзято валить у ту гать муровану, що нею люди скували його і відділили від Сокільського, його свобідного, сильного, безсмертного сина гір.

Заждіть, він має час! У нього хвилина, у вас віки! Побачимо, хто кого переможе. І потішений і втихомирений вертається в русло і переливається всіма фарбами розтопленого олива, срібла й опалів, всіма заломами ліній, всіма відтінками тонів. Грається з каменями, що мов діти вскочили до нього, щоб скупатись, обливає їх, оббризкує піною, сипле россою дрібнесеньких крапель, дихає паром синявої мли. Любить ті бідні, безсилі крушини гір. Як дідусь грається з дітьми. Інша річ — люди! Лише перед їх розумом уступає, тільки їх відвагою любить. Вважай, керманичу, вежи дарабу вправною рукою, бистрим зором сліди кожний камінь, помічай кожну течію, хитро та вміло та складно та вчас відбивай направо та наліво, бо як ні, то він тобою, як дитячим млинком закрутить і кине, мов мізерною іграшкою. І не почислиш своїх ялиць, не позбіраєш костей, не побачиш Соکیلської скелі, що стоїть дужа й висока, як княжна в кирі шовкової мли, в короні золотого сонця. . .

А до Соکیلської праворуч приставлено, як сходи до престолу, велике камінюччя, покладане одне на одне, завбільшки скриньок і будинків. Віки помалювали їх на сіро і до сонця блищать, як із криці. А з-поміж тих незграбних, рукою природи тесаних брил біліє одна висока й тонка, як стовп. То фігура старости.

І дивне диво! На найширшій гранці, на білому камені колюмни я прочитав великими чорними буквами витесані

„Схаменіться! Будьте люди,
Бо лихо вам буде!
Розкуються незабаром
Заковані люди,
Настане суд!”

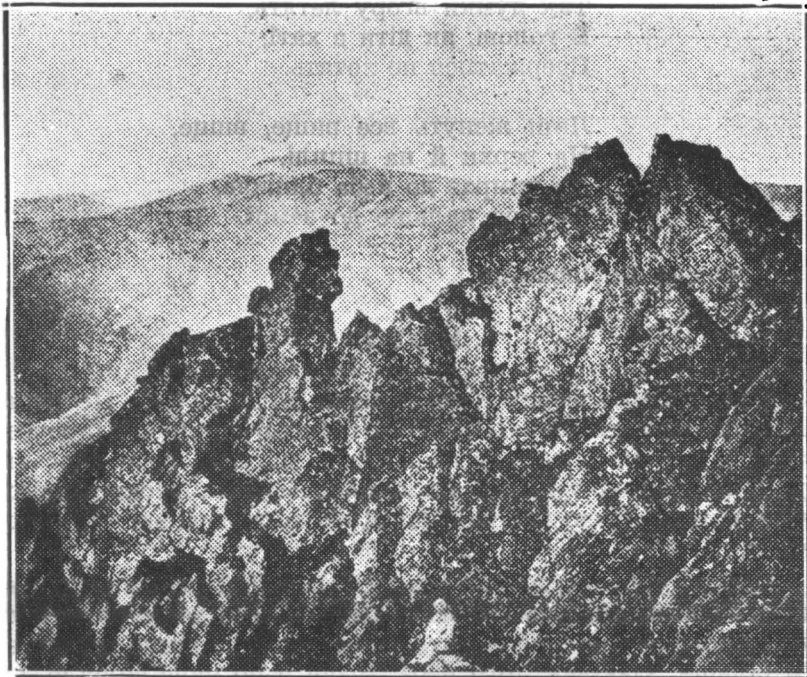
Не знаю, чи можна було вибрати краще місце для цих слів. Той вічний рев Черемоша, та Соکیلська скеля і зміст цих слів — то щось одне. Здається, що Черемош не шумить і не гуде, лиш грізно лякає світ судом, здається, що зверху Соکیلського якийсь могутній голос кличе: „Схаменіться!” Здається, що вся розгукана природа звіщає хвилю, коли розкуються заковані люди й настане суд! І на хвилю чоловік забуває себе, тратить свідомість часу, і місця, і всіх дрібниць, що путають його вільне „я”, та цілим своїм єством вслухується в той шум, у той рев, у ту невідому розмову природи, щоб дізнатись, чи хвиля суду не надходить.

Заслуханий не бачить хмари, що з-поза Сокільської скелі, як сукно, висувається і вітром та стужею дише. Перша блискавка будить нас із задуми. Робиться темно й студено. Вода чорніє й рудіє, на скелі лягають тіні, а все небо, як залізний панцир. Тремтять квіти, тремтять листки, хиляться дерева додолу. Їх прошибає тривогою якась передсмертна дрож.

Чимскорше добігли ми до воза й пустилися в дальшу дорогу. Коні, розуміючи небезпеку, дерли зо шкіри. За нами гнала буря. На щастя, ми скрились перед нею до Розтік.

Подали снідання. Бриндзя, масло й гірська вуджена шинка. За сніданням ішла весела розмова, як звичайно по перебутій біді.

Нашу розмову перервав град, що товк до вікон, немов кулаками. А громи били так гучно, як би на кожному версі стояла особня батарея гармат. От-от, і цілу кітловину, у якій лежить село, затопить вода, занесе каміння, закине град і спалить блискавиці. . .

Карпати. Черногора.

Забрало овес на покосах, понесло дараби світами, пото-
рощило ялиці, а щонайкращі квіти в городі змішало з болотом.

А на Сокільськiм на скелі стояла старостинська фігура,
і якась незрима рука писала на ній:

„Схаменіться, будьте люди,
Бо лихо вам буде!”

Б. Лепкий

НАШІ ГОРИ

Гей, чудові наші гори!
Гей, чудова сторона!
Відживає серце хворе,
Обновляється душа.

І як ті вірли крилаті,
Так думки вгору летять,
В голові, як діти в хаті,
Вдержатися не хотять.

Лиш женуть все вище, вище,
На верхи й на шпилі,
Де чимраз до неба ближче,
Чимраз даліше до землі.

Олена Кисілевська

М О Р Е

— Далеко море? Кудюю дійти до моря? — Це перше
наше питання по приїзді до Одеси. Ідемо спішно. Широчезні
вулиці з пишними палацами, вікна завітчані, господарський
сад із цвітучими живими килимами, масами розквітлих па-
хучих рож... Ніщо нас не задержить по дорозі, все єство опа-
нувала нетерпелива жадоба — побачити море.

Дорога спускається злегка вниз. Свіжий подув вітру охо-
лоджує спеку. День погідний, ясний, а небо таке чисте й го-
лубе, якого у нас і не видати. Чим далі сходимо в долину,
тим більше, здається, того неба. Вгорі воно наче зблідло, але
внизу чудове, ярке, мов величезна плахта оксамітна блават-

кового кольору, усіяна шафірами, смарагдами, брилянтами, денеде біла хмарка, чи перлина, а все те якесь неспокійне, ніби незначно дрожить, рухається неначе свавільні діти для іграшки безнастанно гойдають оксамітною скатертю та пере-сипають ті дорогі скарби з місця на місце. Яке ж воно чудово синє, розкішне, блискуче! Сходимо на бульвари — ах, це ж не небо на долині — то море. . .

Тінисті алеї бульварів, повні запаху цвітучих акацій. Гарні доріжки, живоплоти, штучні скелі, а далі двісті ступнів широких камінних сходів спускається до пристані. Тисячі щогол, мов густий, непроглядний ліс, стріляють угору, безліч пароплавів, яхт, човників, усе купчиться при березі, неначе береже приступу до цих незмірних скарбів.

Стаємо в захопленні й довго мовчки дивимось перед себе; чуємо, як той чудовий образ западає нам глибоко в душу, записується в ній незатертими барвами. Які б не були дальші наші враження — гарні, чи погані, веселі, чи сумні, то все таки там у глибині душі на самім її дні останеться воно — безкрає, тасмне, гарне, як сонна мрія, море. . .

Леся Українка

КРИМСЬКІ СПОГАДИ

Тиша морська

В час гарячий полудневий
Виглядаю у віконце:
Ясне небо, ясне море,
Ясні хмарки, ясне сонце.

Певно, це країна світла
Та злотистої блакиті,
Певно, тут не чули зроду,
Що бува негода в світі!

Тиша в морі. . . ледве-ледве
Колихає море хвилі;
Не колишуться од вітру
На човнах вітрила білі.

З тихим плескотом на берег
Рине хвилечка перлиста;
Править хтось малим човенцем,
В'ється стежка золотиста.

Править хтось малим човенцем,
Стиха, весла підіймає,
І здається, що з весельця
Щире золото спадає.

Як би я тепер хотіла
У мале човенце сісти
І далеко на схід сонця
Золотим шляхом поплисти!

Поплила б я на схід сонця,
А від сходу до заходу,
Тим шляхом, що проложило
Ясне сонце через воду.

Не страшні для мене вітри,
Ні підводнії каміння, —
Я про них би й не згадала
В краю вічного проміння.

О. Олесь

З КРИМСЬКИХ ОБРАЗІВ

Літній вечір. . . Гори в млі,
В золоті вершини. . .
А під ними ллється десь
Пісня України.

Гасне вітер. . . Сон обняв
Гори й долини. . .
А між горами літа
Пісня України.

Ніч давно. . . Заснуло все. . .
Тільки море плине,
Та щебече понад ними
Пісня України.

* * *

Коли на крилах хмари злотні
На землю вечір принесуть,
Вони летять на верхогір'я
І там солодкий спокій п'ють.

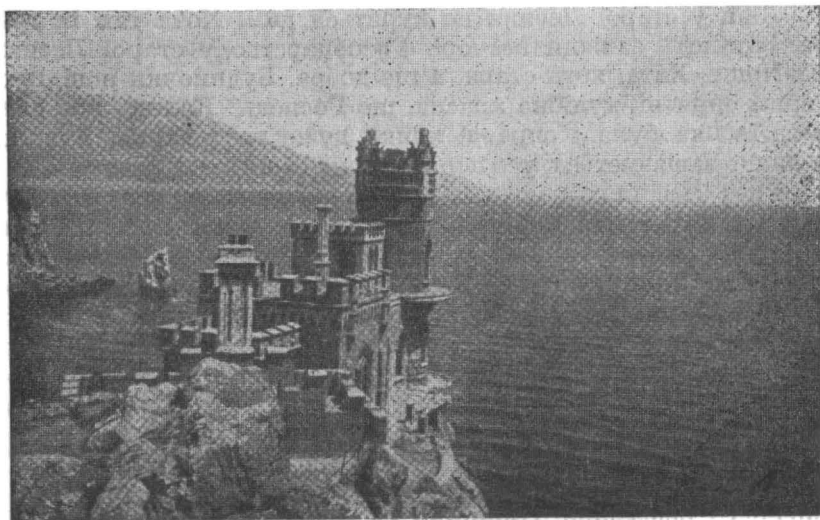
Вони летять на верхогір'я
Прощатись з сонцем золотим,
Йому добраніч посилати,
Мінятись усміхами з ним.

Вони летять на верхогір'я,
Щоб сонце вдосвіта зустріть,
Щоб знов покинуть вранці землю
І знов по вечір полетіть.

* * *

Осріблені місяцем гори блищать,
Їм кедри й сосни казку шелестять,
І дивні пісні їм співають вітри,
Що нишком підслухали в моря згори.

Осяяні місяцем гори блищать,
Осріблені місяцем сосни шумлять,
А море й сердиться й лає вітри,
Що нишком його підслухають згори.

„Ластівчине Гніздо” над Чорним морем

ЛЕСИШИНА ЧЕЛЯДЬ

Пречудовий літній поранок. У холоднім, легенькім вітрі ледве-ледве леліє широкий лан жита. Жито мов золото. Колосся наче пранники, аж похилилося під вагою зерна та перлових крапель роси, що позвисали з кожної стебелини. Стебла стоять високі та рівні, жовті і гладкі між зеленими листям повійки, полетиці, осету та іншого бур'яну, що стелиться сподом. Денеде видніє з-поміж того золотого, шумливого та пахучого моря синє око волошки або квітка куколю, або дівоче, паленіюче лице польового маку.

Зійшло сонце. Зацвіркотали сверщики, забреніли великі польові мухи, затріпотали барвисті мотилі понад колосистим морем. Природа ожила. Вітер подув сильніше, подув теплом зі сторони лісу і зачав стрясати срібну росу з трав і з квітів.

У селі піднявся гамір, закипіло життя. Вигін запестрівся від худоби, яку гнали на пашу. За худобою йшли заспані та немиті пастухи. Декотрі лишень, які успіли вже й поснідати, співали весело, гойкали та вилускували батогами, женучи свій товар.

З хат курився дим. Господині топлять зараня, щоб вчасно зварити обід. Молодших виправляють в поле.

Лиш у старої Лесихи не куриться дим. Хоча там їх три, вони топлять завжди ввечорі. Господарство у старої Лесихи несогірше. Хата, хоть стара, а ще добра. Будиночки нові, просторі й опрятні, худібка красна, що Господи! Кожне, мов слимак. Лесиха була і справді жінка дуже господарна. Бувало, як на що завізьметься, усе поставить на своїм.

Гнат Лесишин довго не міг оженитися. Не знати, чи то тому, що був такий забіяка, чи тому, що такий поганий. Але вкінці трафилася така одна — Анна Тимишина. Пішла вона за Гната, та на своє горе. Бідна сирота, без вітця, без матері, тільки й віна внесла в Лесишину хату, що свої чорні брови, карі очі, та двоє рук робучих, а ще терпеливе, послухне й покірне серце. Ой, зазнала ж вона долі за Гнатом! Звичайно — гризня, сварка та бійки! Кого вони не пригнуть до землі, не позбавлять веселости?

Був ще у Лесихи наймит Василь, що пас худобу.

Лесиха, сказано, запопадлива, перша йде зажинати з донькою і невісткою. Прийшли на місце. Анна вибрала місце на межі, де склала полуденок. Нивка була шість гонів широ-

ка. Три їх за день могли її небезпечно впорати. Лесиха тут уже порядкує. — Ти, непотрібе, відозвалася прудко до невістки, — ставай онтут! Показала їй найширший загін.

— Ти сюди, — сказала до доньки, — а я на прилуду! Поставали.

— Господи, помагай! — промовила знов. І три жіночі голови схилюлися до землі, рум'яніючи. В руках заблиснули серпи, захрустіли тверді стебла жита, підтинані блискучим, зубчастим залізом. Жменя за жменею паде на землю. Гарним, протяглим луком перемикають жінці нажаті жмінку понад головою за себе і кладуть на стерні. Час від часу одна випрямиться, вимкне жмінку жита, стрясє з пашнистого бур'яну, розділить надвоє, скрутить перевесло і простре його на свіжій, пахучій стерні. Сверщики, жуки і всяка комахня утікає поперед серпами. Часами і злякана сіра миша висмикнеться зі своєї нори, перебіжить попід ноги жінчихи та знов повзне в ямку.

Рано, за холоду, з рососою добре жати. Хруп... хруп... Лиш тільки всього й чути, та шелест складаного в снопи жита.

П. Ковжун. Літо

Але поволі-поволі свіже, польове повітря, широка самота й тишина поля, одностайність роботи спонукують духа, щоб виявив себе. Розмова не легко тут зав'яжеться — бо стара Лесиха все її якось прикро перерве. От одно що, так се пісня.

І поволі-поволі із загальної тишини й одностайного хрупання стебел вирізується чудовий срібний, зразу тихенький, мов несмілий голосок. Се Горпинин голос. Стара жне, не зважає на те. Горпина стає сміливіша, голос міцніє, із серця нехотя ллється тужна пісенька:

Туди лози хилилися, куди їм похило;
Туди очі дивилися, куди серцю мило.

Микола Матіїв Мельник

Б'Є ПІВНІЧ

Б'є північ глухо, і мені не спиться:
Засну на мент, прижмурую тільки око,
Земля моя, і рідна хата сниться,
Пахучий сад; і верби кривобокі.
І ніби сонце хилиться спрокволу,
Мов утомлене, під вечірній пруг,
І річку золотить, і став, і луг,
І греблю. Мовчки йде з лазу додому
Товар, снують дими до неба пряжу
І сміх дівочий бризками з хоромів
Летить, і діти біля перелазів
Кричать. . .

І я десь ніби з косарями
Іду з царинки стежкою домів, —
Вчувається на ганку голос мами
І сестрин із саду несеться спів.

Приходжу в хату: у печі палає
І лиже челюсті язиками вогонь
І десь мов з батьком втішно я вітаюсь,
Хилюсь цілунком до твердих долонь.
У хаті ясно, на столі вечерея,
Зизує нишком місяць крізь вікно;
Обперши крису золоту на дверях,
Збирає роси в срібне полотно.

То знову ніби десь неділя в хаті —
Влітає й дзвонить ластівка крильми:
Брати й вуйки, кремезні та вусаті,
Прийшли, сміючись повними грудьми.
Прийшли сусіди близькі і далекі,
У киптарях та білих сорочках
І принесли ще сестри на руках
Дітей. І йдуть розмови, наче клекіт
На греблі.

Далі вийшли в сад із хати,
Покоштувати меду та грушок,
Журу свою та радість розказати:
Про град, врожай і . . . про старий довжок. . .
Розказує минуле дід Максим
І батько, як при війську був;
Михайло — вуйко про свої часи,
Брати ж з ляхом недавню боротьбу.

І день пливе по лебединім плесі,
Нечутно так година йде
У вічну-вічність. . . І мені здається,
Що ще здалека в гості хтось прийде. . .
А сонце хилиться до гір поволі
І золотом грає лист на яблінках,
Шумить мрійливо хвилями ріка
І шепчуть казку верби і тополі.

Мені так добре, так погідно, ясно,
Так молитовно в серці і в душі:
Сміються ниви і поля прекрасні
І сад, і ліс, і річка й комиші.
Мов той солодкий мед, я батька мову
Ловлю і в сині очі я дивлюсь,
Як у блакить глибоку, шафірову,
І на густий, козацький вус.
Дивлюсь, як сестри, сівши біля мами
Слова мережать до вечірніх зір,
Як сперлась громада в крилах брами,
Міцна та дужа, як дубовий бір.

Та враз звели усі десь в небо руки
І . . . закричали в хмарах журавлі —
Збудився я і . . . знову ті ж муки,
І знов самий я . . . на чужій землі. . .

УРИВОК З „ХМАР”

Сонце ще високо стояло на небі. Спека була надворі, як звичайно буває в жнива. Повітря було сухе, але здорове й тепле і таке прозорчате, що на всі боки око захоплювало степи без краю. Синє й гаряче небо стояло над степом, неначе якась кругла покришка, ніби виточена. На небі не було ані хмариночки, на степу не було ні краплі туману. Одно пишне, золоте сонце плило між небом і степом, як корабель по безодньому морі.

Віз звернув з великого степового шляху і покотився по ледве примітних прикметах межі. Швидко й та межа пропала, і віз побіг гладеньким степом. З-за густих будяків всякого зілля незабаром висунулись баштани з довгими рядками високих соняшників. За соняшниками зараз виступили рівні ряди гостролистої кукурудзи, насадженої кругом баштанів дуже рівними рядками. Ряди пшенички перехрещували баштани здовж і поперек. Вже коні наближались до баштана, вже можна було бачити на краях баштана рядку з довгого гарбузиння, де між листом повивертались боками довгі й білі гарбузи, неначе воли на спашу. Потім відкрилося поле, неначе застелене картатими хустинами, де зеленіло дрібненьке, як тюль, кавуняче огудиння, де блищали в яснозеленому листі жовті дині, зеленіли й біліли здорові кавуни. Всі журбанські баштани сіяли люди вкупі, щоб легше було стерегти, тим то вони й займали степу, скільки можна було засягнути оком.

Баштанник сидів коло куреня і щось стругав стругом. Уже можна було бачити оком, як його лікті разом відсовувались назад, як він тяг до себе стругом, як на руках манячіли рукави білої сорочки.

— Знаєш що, сину! Давай вивіримо, чи добре Онисько стереже баштана? Ходімо навпростець на баштан красти свої кавуни, а погонич нехай їде просто до куреня.

З тими словами батько скочив з воза, а за ним і син. Вони закралися поза кукурудзою і почали ніби шукати кавунів. Онисько сидів і не обертався. Коли це вони обидва побачили, що просто на них летить через огудиння рябий собака, аж курява підіймається за нею. За Рябком підтюпки біг Онисько.

— А чого вам треба, сякі-такі! Ось я вам дам, серед дня лізти на баштан! Джий! кіс! кіс! джий! уджга! Рябко! уджга! — цькував дід та все лаявся. А Рябко кинувся прожогом на

молодого Радюка і вхопив його зубами за чобіт. Собака був лютий, як гадюка, і зовсім став дикий на степу. Радюк махнув ногою, а Рябко волочився за ногою по баштану, аж огудиння рвалося кругом. Батько кинувся обороняти, вирвав з корінням здоровий куц кукурудзи і лупнув собаку по спині. Рябко гриз на шматочки бадилля своїми страшними зубами.

— А чого ви тут ходите! — крикнув Онисько і... руки спустив, пізнавши хазяїна.

— Та це ми, діду, правди вивіряємо у вас! — сказав син.

— Доконче треба було! І прийде, Господи, в голову! Чи не покалічив де собака? — обізвався сивий баштанник. Та й попсували ж ви огудиння! Їй-Богу, неначе маленькі!

— Не сердьтесь, діду! Ми вам привезли могорича! — сказав молодий Радюк.

Всі вони пішли до куреня, переплигуючи через густе огудиння, неначе переходили річку, скакаючи з каменя на камінь. Рябко вже лащився до наймита, виляючи хвостом, а на хазяїнів усе гарчав та показував їм білі зуби.

— Чи є, діду, стиглі кавуни? — питав молодий Радюк.

— Дині вже давненько показались, а кавунчика... може й знайдемо.

З тими словами Онисько швиденько подибає на баштан й приніс здорового кавуна. Кавун був з одного боку зовсім білий, бо Онисько закопав його в землю, ще й зверху притрусив сухим бадиллям, щоб часом хто не вкрав першого кавуна. Взявши складаний ніж, що висів на припоні коло пояса, Онисько розрізав кавуна надвоє. Кавун був стиглий і червоний, як жар.

Онисько з гордістю подав кавуна панам, як подають трофеї, добуті на війні.

— Спасибі, діду, спасибі! — дякували пани.

Молодий панич порізав кавуна на скибки і розіклав на траві. Всі сіли на землі і зїли цілого кавуна дочиста.

— Тепер, діду, давайте динь або що! — сказав панич.

— Е! Де вже пак після кавуна та динь! Треба було їсти поперед диню, а потім кавуна, промовив дід і виніс з куреня велику жовту диню.

Молодий Радюк розрізав диню, насіння не вилилось, а випало довгими густими рядками, — прикмета, що диня була не проста, а дубівка. На повітрі полився аромат. Швидко від тої дині не зосталось і шматочка.

— Тепер до роботи можна братись! — промовив дід гнів-

ним голосом, обертаючися до панича. — А нумо зносити дині та вибрати огірки!

— Як нумо, то нумо! — сказав панич. — Давайте, діду, мішка, я вам поможу вибрати огірки.

— Куди вам там вибрати! То я так тільки жартую! — сказав дід м'якшим голосом.

— Чого ви, діду! Ви думаєте, що я незугарний до роботи?

— Сидіть та лучче люльку куріть!

— Е! Тепер, діду, інший час настав на світі. Годі вже сидіти, згорнувши руки! Треба й панам до роботи братись, розділяти працю з простим народом, а вам треба й до книжок, до науки. Як поділимось ми працею й буде на світі добро!

— Може й буде! Дай, Боже! А ви таки ляжте коло куреня та куріть люльку.

Молодого Радюка вразили дідові жарти. Він узяв мішок, прив'язав вірьовку до одного гузиря, а другим кінцем до за-в'язки, і накинув собі через руку на плече, як звичайно роблять, вибіраючи огірки.

— Та надіньте рукавички, бо руки поколите! — жартував дід...

— Не бійтесь, не поколю!

— Але скиньте чоботи, бо зовсім витолочите отими за-каблуками огудиння.

Молодий Радюк мусів скинути чоботи і пішов на баштан у самих шкарпетках. Він почав перегортати огудиння, а воно жалило, як кропива. Деякі огірки були вкриті колючечками і кололи його делікатні руки. Радюк накидав багацько огірків у мішок, і вага почала нагинати йому шию. Вірьовка різала в плече, неначе гострим жалом ножа. Радюк мусів перекидати мішок з плеча на плече. А вона все таки різала, а потім почала пекти огнем. Під гарячим небом, на гарячій, як жар, ріллі йому було важко, як у лазні; спина почала страшно боліти. Піт лився з нього, як вода, і капав на зелене огудиння.

— Та годі вже вам вибрати! Висипте огірки на траву та лягайте в холодку. Чи бачите, скільки я навибірав слідком за вами!

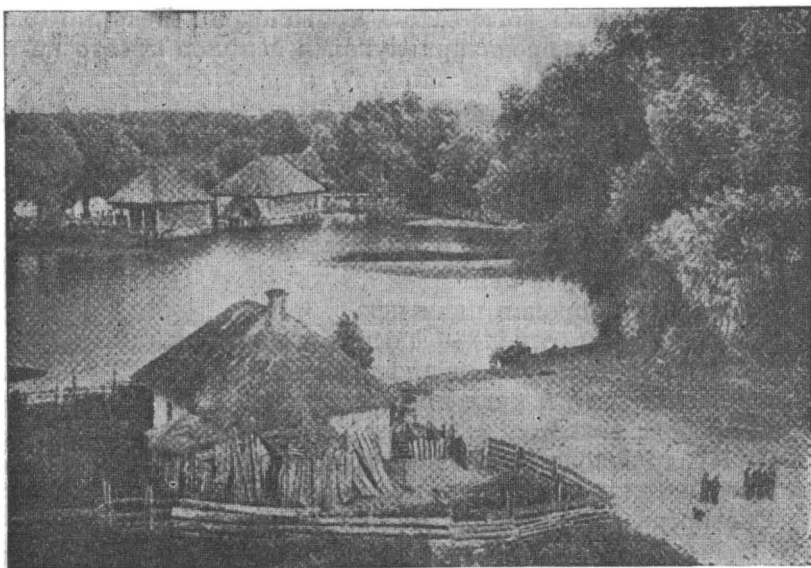
Радюк подивився на діда, а в діда у мішку було більш огірків, ніж у нього.

— Як же ви багацько кидаєте! Коли зігнали оскому, то цур їй, цій роботі! Лягайте на бік та читайте книжечку!

Молодий панич і справді подумав, що цур їй, тій роботі!

Він уперве, жартуючи, попробував, яка то важка проста робота.

— Ой болить спина! — крикнув він, лягаючи у холодок і кидаючи мішок на траву.

Над Десною.

Володимир Самійленко

ВЕЧІРНЯ ПІСНЯ

Тихесенький вечір
На землю спадає,
І сонце сідає
В темнесенький гай.

„Ой, сонечко ясне,
Невже ти втомилось,
Чи ти розгнівилось?
Іще не лягай!

Світи ще годину,
Бо рано ще спати,
Милуй нас, як мати,
Теплом обгортай.

Без тебе так страшно
І темно надворі,
Хоч місяць і зорі
Освітять наш край.

Ой, сонечко ясне,
Невже ти втомилось,
Чи ти розгнівилось?
Іще не лягай!

Не слухає сонце,
За гору сідає
І нам посилає
На всю ніч: „Прощай!”

НАПОСНІ ДНІ

Тимчасом сонце поволі сідало, тіні на дорозі густішали, з кущів віяло нічною вогкуватою прохолодою. Десь загавкав собака й стих. Сковорода прислухався й пішов просто на собаку.

Незабаром виринув тин, за ним солом'яна катрага, й ряди вуликів. Собака загавкав ще дужче.

За хвилину вийшов високий, кремезний, вже підстаркуватий чоловік.

Сковорода наблизився й привітався.

— Здоров, здоров був!

Сковорода попрохав напитися.

— А хто ж ти будеш? — поспитав пасічник.

— Земляк, дядьку! — відповів Сковорода.

— Звідки ж ти й куди простуєш?

Сковорода сказав.

— Ну, то заходь перепочити трохи. А коли охота, то й переночувати можна, бо куди ж проти ночі додому.

Сковорода радо зайшов. Великий грізний собака ще сердито гарчав, але потрохи вгамувався й став махати хвостом.

Пасічник поважно зняв бриля й запрохав Сковороду до катраги.

В катразі було тихо й привітно. На долівці було розіслано свіжої соломи. Стіни дбайливо обставлено очеретом. За переплетинами лозини висіли коряки, рійниці, ножі, різне приладдя.

Пахло медом та свіжою вощиною.

В кутку забилися бджоли й довго заспокоїливо гуділи.

Сковорода випив води і з полегкістю передихнув. Пасічник увесь час уважно стежив за ним.

— Бачу я, чоловіче, що ти гість неабиякий тут! Хто б ти не був, а перепочинь часину, а я піду, пошукаю, чим тебе пошанувати.

За кілька часу пасічник повернувся і приніс кілька стільників меду.

— Ось, козаче, шануйся, що Бог послав!

Обидва сіли до вечері. Пасічник інколи коротко запитував, видно, міркуючи над словами Сковороди.

Згодом вийшли з катраги.

На пасіку лягли густі, пронизані золотою порожнею промені, високе верховіття дерев золотіло в останнім сяйві заходу, і прискало, й жевріло золотом небо. До вуликів злітались останні бджоли. Залетівши в середину, вони тихо й розповідливо гули.

Обидва чоловіки стиха гомоніли і в розмові непомітно ви-йшли за пасіку. Вузькою стежкою вибралися вгору, звідки йшло широке узлісся.

І знову встали ті ж самі степи, що було промайнули перед очима Сковороди, але цього разу широкі, безкраї, з густою каймою лісів по один бік, з самотніми силветами дерев десь на обрії.

Вечірня задума тихо лягала на степ. Десь у далечині над Сулою визирали білі плями Мгарського монастиря.

А степ поволі вростав у небо.

Григорієві приємно було розмовляти з дідусем.

Пасічник мав, як видно було з усього, живий, допитливий розум, усім цікавився, усе розпитував, до всього мав свою думку й інколи гостро кидав її, але просто й щиро, по-дружньому.

— Ну, що ж ти думаєш робити в нас, козаче?

— Хто зна, дядьку! Ще не знайшов своєї стежки!

— Чого ж так? Стільки шукав і не знайшов?

— Що довше шукаєш, то трудніш вибрати.

Думка така, щоб хоч трохи дечого розповісти людям.

— Гм! Чи то ж приймуть тебе?

— А чого ж не приймуть? Усякому одміряв Бог частину свого розуму. І всяк розумну думку приймає.

— А на що вона йому? Все це зайве, козаче! Ти краще розкажуй, як треба гарбузи садити, як за скотиною ходити, за пасікою! Тоді тебе приймуть і скажуть, що ти корисний чоловік. А то що твої слова! Ти будеш говорити про чисту совість, правду людську! На що й кому те здалось? Хто тепер живе по правді, хто шукає її? Нема її, ніколи не було й не буде!

— В кожного живе вона в серці. І колись настане час: прокинеться людина, — а навколо ранок, сонце сміється. І засміється людина з радости великої і спізнає свого Бога, своє щастя.

— Ех, горе тобі, козаче, буде! Будеш ти отак блукати світами й ніде не знайдеш притулку собі. Гіркий тобі випав хліб!

— Я не женуся за ласощами, за хлібом...

— Та все ж їсти тобі й жити якось треба!

— Всяк знаходить собі поживу в житті. Жадна тварина під Божою рукою не загине без його на те волі.

— А все ж, скільки їх гине щодня? Ти глянь: коло кожного вулика падають мертві бджоли. Хіба ж вони грішні в чому перед Богом?

Сковорода не відповів нічого, тільки сумно посміхнувся.

Навколо лягла м'яка сутінь степу. Поволі розгоралось зоряне небо.

І знову Сковорода заглянув у безмежність зоряного світу, пронизав на хвилинку тужливим зором блимливі вогні — і злякався.

Як і раніш, постала велика, безконечна загадка вічності — і гнітила, своєю неясністю, непереможною волею.

— А проте, дивися сам, козаче, — м'яко додав пасічник, — я чоловік простий, не все мені видно! Може й знайдеш собі щастя.

Сковорода тепло й вдячно поглянув йому в вічі, широко посміхнувся, але нічого не відповів. Тої ночі солодко спалось у свіжій повітрі катраги.

Тихо співали нічну пісню бджоли. Деся далеко чийсь пташині пискливі скарги капали в сутінь ночі. Тільки дуб таємничо шумів листом.

Вранці обоє знову загомоніли. Згодом сіли до сніданку й довго снідали. Після сніданку Сковорода зацікавлено оглянув пасіку.

— Ти знаєш, козаче, як буде тобі охота, — навідуйся сюди, коли потягне! Тут можеш собі спочити, можеш читати, писати. Що хочеш, роби, та й погломонимо трохи.

Попрощалися вони, — тільки, як сонце повернуло на вечір. Спека спала, і Сковорода спочивши, хутко й бадьоро пішов додому.

Остап Тарнавський

ОСІНЬ

Схлипує листами ліс золотий,
Сльози спливають зливами;
Мабуть не буде вже більше рости
Вітром галуззя позриване.

Грузну в болоті; так важко іти.
... Сонце виходить над нивами:
Сонце підноситься до висоти,
Музика в серці — приливами.

Мовкну, хоч в серці так молодо.
Мовкну, хоч тугу душі
Кличе далека пісня.

... Земле, засмічена золотом,
Чом смілий полет душі
Вниз ти стягаєш, невітшна.

Кость Кисілевський

ДЕСЬ ТАМ ДАЛЕКО...

Недільний відпочинок. Так хочеться побувати хоч трохи у природі, далеко від руху й шуму великого міста. Цим разом погоджуємось на ботанічний город у Проспект-парку. Там особливо тиша серед квіток і дерев, що нагадують Рідний Край. Верби, берези, вишні, дуби, смереки, а між квітками барвінок, осінка. З особливою радістю збігаємо до підземки і за пів години ми вже на місці. Шукаємо найкращого закутка над ставком, розстелюємо покривала на зеленій траві, розкладаємо свої клуночки і припадаємо до свіжих листів від рідних та приятелів. А потім поринаємо в часописах і книжках та оглядаємо прислані нам світлини. То все наші скарби на чужині.

Здалеку доходить приглушений гул міського життя. Здається, десь понад ним видзвонюють недільні дзвони. Їх тони повнішають і виразніють. Уже можна навіть розпізнати їх. „Цей — то немов радчанський, що дзвонив на „Богородицю“, а той — то з личаківської церкви”. Срібний його звук настирливо дразнить слух і розбуджує творчість уяви:

— Десь там далеко на сході — Рідний Край, дорогі особи, що залишилися на поталу. Рідні села, дерев'яні церковці з цвинтарками та могилками, що зберігають нашу стару віру і любов до нашого обряду. На розі, немов башти, дзвіниці на чатах, чи не зближається тривога, градова туча, чи не вибухла пожежа, чи не „переставився раб Божий Василь на вічний упокій”?

Шкільний будинок з дзвінком на придашку, що кликав дівчур до рідної науки ціле століття. Читальня на майдані з великим написом „Народний Дім”, де росла й кріпшала проста віра в невмирущість наших ідеалів. Кругом його білі ліп'янки з маленькими віконцями, у василькових вікнах, серед кукурудзяних і гарбузових грядок.

То було давно. Спіли гречки, сипались коноплі, сохли рядками поскладані чепурні полукіпки, хвилювали м'ясисті кисті проса. А вітер ніс від узлісся прохолоду та запах рідних дерев і свіжо паренованих скиб. Так! То було вже так давно. Було своє рідне гніздо в зільниках з купчаками, чорнобривцями, м'ятою, осінками. Була тут рідна школа із старим учителем, що вивчив три покоління щепити деревця і окрасив ними ціле село. Була тут своя кооператива з ледяним цукром від кашлю і запахом господарського шміру. Була своя читальня, в якій Грицько Дяків учив усю молодь українських співанок та показував цілому селу рідний театр. Був свій отець духовний, що щороку святив пасху, потім зілля, овочі й хати та вчив, як по-християнському жити, щоб стати моральною людиною й корисною для Рідного Краю. Був свій цвинтар під лісом за селом, у барвінку, тополях, з рідними дорогами могилками. Були теж недалеко міста з українськими дільницями й заулками, де міщанські та робітничі дома зберігали рідні старосвітські звичаї. У цих дільницях серед чужого населення кипіло українське життя, цвіла українська наука, жевріла ідея самостійності, діяла непоборна молодь.

Але та наша земля заваджала різним чужим напасникам і наїзникам, що завзялись опанувати її та знищити в зароді. І одного пізнього вечора, як на рідних загонах жовтіла кукурудзянка й бульбиця, як вулиці сусідніх міст копотіли пилом висохлих боліт, вкриваючи ними придорожні дерева й дома, — показала на небі червона заграва й забурмотіли далекі стрільна. Люди припишкли з жаху й дивились у грозу, що йшла вже не перший раз на їх потом зрошений доробок, на їх загони, села, міста. Стогін, плач і молитва добувались з уст.

Жах порив зловіщим зубом старечі чола. Жінки ломили руки з розпачу. Ніхто не спав тієї ночі і чекав на тривожні вісті. Незабаром залунали всюди крики військових, сигнали авт і різні накази. Остовпілі люди здогадувались, що треба щось робити, але що саме, не знали. Врешті вияснилось, що тут будуть копати стрілецькі рови, що треба всім виступати із хат. „Кому вони тут потрібні, як нема ще війська, хто дав наказ, хіба можна його зараз виконати?” — ішов гул юрби. Тоді запищав підстаршина: „Виступати, а то будемо стріляти! Хлопи до лопат, баби з дітьми й лахами до сусідніх сіл на заході!”

Пішов по нашій землі стогін, плач розбуджених дітей, брехіт роз'юджених собак, крик напасників, скрип немащених возів з боклажками та лахами, рев корів, прив'язаних до возів, тупіт коней і накликування озброєних візників. А здалеку гуділи розривані стрільна, татакали скоростріли і вибухали гранати.

Саме тоді почалось наше скитання. Дехто забув у своїй хаті важні документи, гроші, пам'ятки, світлини, — але дарма! Вернутись було недозволене.

Не один попадав у лабети озброєних і арешт, як тільки намагався забрати ще якусь забуту річ. Одубілі йшли ми на захід поруч драбинястих возів або з наплечниками, напханими найпотрібнішими речами. І більше вже не побачили своєї місцевини, своєї домівки. Серед злиднів, в осінні дощі, серед зимових завірюх і духоти літа, серед гуку близьких гранат, свисту куль, розривів бомб, ми йшли безсонні, як тіні істот, що мають ще права до життя; в подертих чоботях, у знищених одягах, з розкуйовдженим волоссям і бородаті, ми тікали, щоб не пережити десятий раз страшної грози, забувши про все, що залишилось за нами. А нашими слідами поступали: смерть, пожежа, війна, як страшні марива. Часом вони випереджали нас і заскакували в бараках на постою, у сховищах, на роботі у фабриках при станках і забирали десятки, а то й сотки з-поміж наших рідних і знайомих. І всюди нам назустріч сичав крик і погроза солдатів: „Виступай, а то стрілятиму!” І всі непрохані гості лізли до наших сховищ, чіплялись усіх і ставили безборонних під мур та під грозою автоматів допитували; топтали родинні зв'язки, релігійні святощі, гнали на послуги й найчорнішу роботу, нехтуючи віком, станом і професією, ловили молодих до армій. І всім нам чіпляли нумерки до світлин, рук, рукавів і всіх нас обсіпали лайкою з найгіршого словника, а за працю годували безбарвною юшкою.

Отак то ми жили п'ять років. І тільки рідко траплялись неділі серед тих жажливих буднів. . .

Такі думки налітали роєм на стомлену новим життям душу.

А з кущів ліщини вибіг малесенький зайчик на конюшину, попірхав у ній мордочкою, сів на задні лапки і дивився на нас довірливо, сумно й немов спочутливо. . . Недільні дзвони затишли.

М. Матіїв Мельник

НЕВЖЕ ТЕБЕ Я НЕ ПОБАЧУ, УКРАЇНО?

Невже Тебе я не побачу, Україно,
Не вчую пошумів вітрів?
Горить душа моя вогнем нетлінним
І дні мої, як маки в кобурі.
Невже ж Ти тільки казка, спогад, мрія —
Навіки втрачений, погаслий рай,
Що лиш фантомом в далі майоріє? . .
О, краю мій, хоч вісточку подай
З попалених гаїв, з потоптаного поля! . .
Ромен запахне, м'ята і чабрій.

Леся Українка

ОСТАННІ КВІТИ

Ох, розкрились троянди червоні,
Наче рани палкі восени,
Так жадібно тремтять і палають —
Прагнуть щастя, чи смерти вони?

Не осипляться тихо ті квіти,
Не настане життя в них нове,
Ні, ударить мороз до схід сонця
І приб'є поривання живе.

І зчорніють червоні троянди,
Наче в ранах запечена кров. . .
Ох, нехай же хоч сонця нап'ються,
Поки ще їх мороз не зборов!

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

ДАВНІ ЧАСИ В УКРАЇНІ

У народних переказах збереглися загальні зариси минулого, хоч сам зміст подій затратився в людській пам'яті. Провідну роль у устрою київської землі мали „луччі люди”, місцева аристократія. Це були старшини родів, начальники городів та купці. Називали їх також старцями, або більшими людьми, „болярами”, з чого потім пішла назва бояр. Важніші справи вони рішали на вічу, що відбувалося на площі посеред города. Що вони рішили, те було і для пригородів важне.

Воєнні сили були зорганізовані десяточною системою. У важніших городах, Києві, Вишгороді, Білгороді були тисяцькі, які старшували над округами, що звалися тисячами. Тисяцьким підлягали соцькі і десятники чи старости, що були старшинами округ.

Влада Києва у перші часи не розтягалася далеко. Під впливами города була тільки земля полян у своїх вузьких межах. На півночі природною межею була річка Ірпень, на полудні зразу Стугна, а згодом Рось. У тих тісних межах творилися основи могутньої пізніше київської держави.

Традиція про перших київських князів убога й непевна; це доказ, що ті князі не мали ще більшої сили і значення. Вони не тільки не поширили своєї влади на дальші племена, але навіть не все могли утримати незалежність своєї землі. Найдавніший літопис подає нам оповідання про те, що поляни були під владою хозар, що з початком VIII. ст. поширили границі своєї держави з-над Волги по Дін і Дніпро. По упадку їх держави прийшли з півночі варяги під проводом своїх ватажків, що мали назву „кунінгів”, князів. Вони оволоділи слов'янами в околиці Ільменського озера, а далі руслами річок подалися на південь. Варязькі завойовники були відомі також під іменем Руси, як це посвідчають літописи та візантійські хроніки. Назва Русь зберегалася довго як означення нашого народу, хоч зразу мала вона дуже обмежене значення, а саме тільки панівної верстви, згодом тільки полянської землі. Де-хто з істориків уважає, що Русь означала споконвічно тубіль-

ців київської околиці, від назви річки Рось, що після Дніпра є найбільшою її рікою.

Арабський письменник Масуді пише про часи володіння варязьких ватажків так: „Перший між королями слов'янськими — то король аль-Дир. Він має великі міста, великі залюднені оселі; в столицю його держави приходять музулманські купці з різним крамом”.

Але Київ став незабаром суперником навіть Візантії. У 860. р. відбувся похід руської фльоти проти Царгороду, в якому брало участь 200 кораблів. Про нього говорив патріярх Фотій у своїх проповідях, зображуючи страшну подію, що склалася в часі неприсутности візантійського цісаря Михайла.

Також Олег був сильною лицарською постаттю, бо пам'ять про нього збереглася в оповіданнях та переказах народу. Він опанував сусідні племена. Підбив деревлян (883), прилучив сіверян і завоював радимичів. Врешті переніс столицю з Новгороду до Києва. Організація Олегової держави була побудована на простих, військових основах. Рішальним чинником був князь і на його дворі був осередок влади. Пануючою верствою були тоді варяги, як це свідчать імена їх в договорі з греками. Підставою могутности Києва була торгівля та товарообмін. „Полюддя” тобто данина, яку збирали княжі висланники, давала верхівці величезні доходи. Договір з греками з 911. р. став основою порозуміння та союзу обидвох держав.

Антін Лотоцький

ОЛЬГА ПЕРЕВІЗНИКІВНА

Був чарівний літній день. Уже й із полудня зійшло. Левада вся в квітках пишається, за левадою стоїть хатинка, убога й низенька. Почорніла, мохом поросла; стріха говорить, що хатині з літ уже вийшло. Недаром і похилилася вона! Мов та бабуся сива, що от зо збанаьтком стежинкою в хату саме шкандибає та палицею підпирається.

З хатини вибігло дівчатко... золотокосе, синьооке, мале, може восьмилітнє. В одній сорочинці, вибігло та шугнуло в квіти.

Іде старець, увесь білий. Білий одяг, біле довге волосся, біла, як сніг, борода в нього. У руці в нього палиця висока,

з перехрестям угорі. А очі в нього такі лагідні, така добрість б'є з них. Побачив дівчатко й перший поздоровкався з нею:

— Здоровенька була, ясечко! — сказав.

— Здорові були, дідусю! — відповіла Оля сміливо й так глянула дідусеві в очі, що відразу полонила його.

Дідусь присів на траві:

— А чия ти, донечко? — спитав

— Батькова та неньчина — відповіло сміливо дівчатко.

Дідусь усміхнувся.

— А хто будуть твої батьки?

— Мій батько перевізник. Усі довкола знають Мирослава перевізника. . .

— А можна б у вас заночувати? — спитав дідусь.

— А чогож би ні, ось наша хатина. Ходіть дідусю!

Увійшли в хату. Гість поздоровкався з домашніми.

— Гість у дім, Бог у дім! — сказав Мирослав. — Вітаємо вас, просимо сідати та розгоститись.

— Іду здалеку в Київ, там моя родина, там хочу свої кості зложити.

Незабаром господиня подала вечерю. . . Старець якось дивно поведився. Якись знаки робив на чолі, на руках та на грудях, якусь молитву шептав, заки забрався до вечері. . . По вечері оповідав, що він з князями київськими Аскольдом і Диром у похід на Царгород ходив. Там по нещасливій бурі на Чорному морі, що знищила всі українські судна, він чудом врятувався й остався в Царгороді.

Поки пішов на спочинок, став навколішки й голосно молився, руки склавши. Мирослав здогадався, що він певно в Царгороді прийняв грецьку віру. Раннім ранком гість підвівся та знов молився, а потім попрощався з господарями й пустився в дорогу. А як прощався з малою Олею, поклав руку на її ясне волоссячко, звів очі вгору та сказав:

— Гарна, добра дитино! Якийсь віщий голос говорить мені, що тебе жде велика слава. Будеш княгинею. А в твоїх ясных оченятах читаю, що будеш мудра.

Минули літа. Ольга сидить перед хатою й думає над своїм сном. А снівсья їй дивний сон. Десь вона, ніби в лісі, на леваді, а з неба зорі спадають. Вона ловить їх у подолок. Аж тут де не взявся старець сивий, той самий, що гостив у них, як ще вона малою була. Він став перед нею і сказав: — Ольго, твій час прийшов. — Вона дивиться, а то перед нею вже не старець, а молодий гарний лицар у зброї блискучій, золотистій. Узав

її в обійми та каже: „Ти моя!” Тут вона і проснулася. Через те вона з самого ранку якась неспокійна. . .

Аж тут із села подруги йдуть до неї.

— Ходи з нами зілля збирати на Купала.

— Зілля на Купала? Ах правда, треба йти!

Швидко зібралася. Пішли. Весело. Ольга забула про сон. Співають купальських пісень, бо то вечір Купала святкуватимуть, багаття палити, виводити танок. А в лісі так гарно, на полянах стільки квіток! Аж за очі хапають, як пахощі які!

Дівчата збирають зілля, саме купальське, плетуть віночки. Треба буде ввечері на воду пускати, свої долі питати. Кожна сплела собі віночок, і щоб не попусувався, на голову позакладали. Гарно дівчатам у віночках. А вже найкраще Олі. Дівчата зовуть її княгинею.

— Чуєте, дівчатка, — каже котрась, — хтось у ріг трубить. . . — А справді, — кажуть дівчата.

Стали наслухувати. . . А голос щораз голосніший. . .

А тим часом з-за кущів лицар виїхав на сивому коні, увесь у зброї золотистій. Побачив дівчат і простісінько до них їде. Як побачили те дівчата, та давай тікати. А лицар каже: — Не тікайте, дівчатка, я ж не вовк! Краще покажіть мені дорогу в оселю яку, де міг би заночувати з військом.

Тоді Оля каже: — Там за лісом, за рікою село.

— Гаразд! Попровадьте ж нас, дівчата, — сказав інший лицар, бо тимчасом більше дружинників виїхало на поляну. . .

І дівчата пішли попереду, а лицарі за ними. Незабаром стали над річкою, а вона була широка та глибока.

— Що це за ріка? — питає той дружинник, що перший побачив дівчат.

— Річка Велика — відповіла Ольга.

— Треба нам на другий бік перевезтися. Хто тут перевізник?

— Мій батько, — відповіла вона. Та він тепер нездужає, то я сама перевезу вас.

— Гаразд! Гарну перевізницю матиму, — сказав лицар, що був старший між дружиною. Вони звали його князем.

Він перший скочив у човен.

— Перевези першого мене! — сказав він до Ольги.

— Добре, княже! — відповіла сміливо Ольга, передала подругам зілля, взяла весло в руки й увійшла в човен.

В. Дядинюк. Княгиня Ольга.

Вона веслує, а князь від неї очей не відірве. Розмову з нею завів, а наприкінці каже: — Гарна й мудра ти дівчина! Заведи мене до хати твоїх батьків, я у вас ночуватиму.

Князь мав їхати на другий день, але не поїхав. Ввечорі взяв участь у купальських ігрищах. Потім сидів ще цілий тиждень у батьків Ольги, а накінці каже: — Батьку, ненько, дайте мені вашу Ольгу за жінку! Уже знаєте, хто я? Київський князь — Ігор.

А старий Мирослав каже: — Не сподівався й не мріяв я, княже, про таке щастя для нашої дочки. Та коли така воля Божа та твоя, то віддамо її тобі. Бери її, Олю нашу, та будьте щасливі!

А мати плакала сльозами радості.

Так Ольга перевізниківна стала жінкою Ігоря, великого князя київського.

СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ

Київ, то чарівна столиця Соборної України. Мальовничо розбудований на горах і долинах, що тягнуться здовж берегів Дніпра-Славути. У буйній зелені потапають старі будови великокняжої і козацької доби України, пам'ятки української архітектури, поєднані з чудовою природою.

Початок його заснування губиться десь у глибокій сивині віків, але найбільш вірогідні відомості про Київ і його ближчу розбудову походять із літописних джерел кінця X. і початку XI. сторіч, за часів князювання Володимира Великого та Ярослава Мудрого, коли Київ мав уже широкі стосунки із східними і західними сусідами та безпосередній зв'язок з Візантією і набув великого значення політичного й торговельного осередка для всієї Європи. Київ у цей час був уже великим містом з населенням близько 100.000 чоловіка з добре укріпленою княжою палатою, з розкішними кам'яними храмами. На Подолі, здовж річки Почайни були ремісничі будівлі, торговельні підприємства та пристань. Тут знаходились колонії чужоземних купців.

Ріс і збагачувався чимдалі наш Золотоверхий. Все більше й більше розбудовували його князі, споруджуючи пишні палаци, величні храми й монастирі, оздоблені монументальними мозаїчними і фресковими композиціями, іконами в золоті, сріблі і коштовних каменях та дорогоцінним церковним

посудом. Київ став змагатися своєю красою з тогочасним Царгородом.

Та незабаром Україна зазнала страшних лихоліть. За одним загарбником приходили другі і доруйновували те, чого не встигли зробити їх попередники.

За часів гетьмансько-козацької держави Київ знову відбудовується і прикрашується новими храмами в стилі українського барокка.

Величезних утрат зазнав Київ впродовж останніх десятиріч, коли в ньому нищено старі храми, а на їх місці ставлено будови-потвори.

Але коли повстане незалежна держава і над Києвом замайорить жовто-блакитний прапор волі з тризубом, Києву буде повернена його давня назва Золотоверхого.

Н. Полонська-Василенко

КИЇВ У РОЗКВІТІ СВОЄЇ СЛАВИ ТА ВЕЛИЧІ ЗА ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Київ знов став „стольним городом”, столицею могутньої держави, і від нього йшло керівництво підлеглими землями.

Багато шкоди завдали тепер київській землі печеніги, які зміцнювалися в степах. Вони не раз нападали на руські границі, навіть підходили до самого Києва, і р. 1037. Ярослав переміг їх під самими мурами Києва й на тому місці заснував величний храм Премудрости Божої — Софії. Разом з братом Мстиславом Ярослав ходив походом на Кавказ, щоб зміцнити становище Тмутороканської Руси, що була для Києва заслоною на південному сході. Але поволі вона відходить від Руси, бо між нею та Києвом лежать печенізькі землі. Ярослав колонізує землі над річкою Россю, оселяючи там полонених і туди просувається Володимирова границя, що була над Стугною. Ярослав побільшує теж сам город, оточує його великим валом з глибоким ровом, з стіною на валу, що йшов від Володимирова города, від Михайлівського монастиря здовж Михайлівського завулку, де до цього часу зберігаються рештки, потім в напрямку до Сінного базару, здовж Великої Підвальної вулиці й Житомирської. В цьому валі були три брами: на місці пізнішої Стрітенської церкви — Жидівська або Львівська брама; коло Софійської вулиці — Лядська; Золота брама, що збереглася донині в руїнах. Її назва походить

від золотих бань на церкві Благовіщення, що стояла на цій брамі.

В цьому новому великому місті Ярослав будує р. 1037 чудовий храм Софії. Для його будування були прикликані кращі майстри з Візантії й Кавказу. Церква прикрашена мозаїками (вкладеними каменями) та фресками. Ці мозаїки залишилися до наших днів і своєю виключною красою можуть рівнятися кращим зразкам Царгороду та Равенни. Значна частина церкви була розписана фресками, що недавно були відкриті; вони визначаються виключною свіжістю фарби, прекрасними обличчями та живими очима. Храм прикрашений білим мармуром, червоним овруцьким шифером, бронзою, золотом. Низький іконостас з мармуру не затуляв від присутніх у храмі блиску мозаїк вівтарної стіни. Все в церкві було чарівне, навіть підлога, що була наче величезний східний килим, зроблений мозаїкою. Не лише всередині св. Софія була оздоблена блискучою мозаїкою та фресками; її зовнішні стіни були вкриті розписом, якої частина збереглася в щілинах та на старих банях. Якщо за наших часів Софія чарує відвідувачів своєю незрівняною красою, яркістю, блиском, то можна собі уявити, яке враження справляла вона, коли була збудована!

Цікава характеристика її в „Слові” митрополита Іларіона: „чудна й славна по всіх околичних сторонах, якої нема ніде на півночі землі”.

Свята Софія являє одну з кращих пам'яток мистецтва XI. ст. цілої Європи.

Ярослав збудував ще кілька церков у Києві: на честь свого патрона священномученика Юрія та на честь патрона своєї дружини Ірини-Інгігерди. Від цих церков залишилися до наших часів тільки фундаменти, де знайдено при розкопках багато решток мармурових заголовків (капітелів)), фресок і мозаїки. Це свідчить, що й вони були розкішно прикрашені. В церквах стояли ікони в золотих і срібних шатах, а до Служби Божої вживали срібних і золотих посуд, дорогоцінних євангелій з оздобами.

Печерські життя святих говорять про славного іконописця Алімпія, який мав стільки замовлень, що не міг їх виконати.

На підставі різних свідоцтв можна уявити собі загальний вигляд Києва в тих часах. Головним осередком його було місто „на горі”, тобто городище князя. Тут були кращі будівлі, собор св. Софії, церкви: Десятинна, збудована коштами

Володимира Великого, св. Ірини, св. Юрія, палати князя, вищих бояр і дружинників. Вузькі вулиці середньовічного міста прикрашували будинки гарної архітектури. Майдан прикрашували мідяні статуї. Палата князя, треба гадати, була кількаповерхова, про що згадка в літописі, що оповідає про народне заворушення в 1068. р. Вікна були зо скла.

Собор св. Софії у первісному виді

Далі за Десятинною церквою містилися численні майстерні, де виробляли різноманітні речі: були ювелірні, гончарі, в яких виробляли скляні браслети, обробляли шифер, мармур, слонову кість, кахлі з різними орнаментами, держак для мечів, ножі, дитячі забавки тощо.

Тут на горі знаходилася в'язниця „поруб“, де перебували політичні злочинці. Горішнє місто було сполучене з Подолом дорогами, що йшли обривами. Головна дорога — Боричів узвіз — вела до церкви св. Богородиці Пирогощої, про яку мова в „Слові о полку Ігореві“. Крім того, був ще підземний хід на Поділ.

На перебування ремісників на Подолі вказують назви місцевостей: „Кожум'яки“, „Гончарі“. Тут містилися торговельна база Києва — торжище, де відбувалися головні торгові операції. На горі був теж ринок — „Бабин торжок“. Тихі води Почайни використовувалися як зручна пристань, де причалю-

вали судна, навантажені товарами; частину цих товарів вносили на торг, частину продавали таки просто в „ладіях”. Торги в Києві мали велике значення для життя. Там продавали товар гуртом великим покупцям, чужоземним купцям, продавали й в роздріб. Навіть ченці торгували. „Життя Теодосія Печерського” оповідає, що святий сам, а також і ченці, в'язали „копитця” — шкарпетки з вовни і продавали їх на базарі і купували хліб, олій і т. д. Великий майдан був місцем проголошування наказів, віча народного, якого ухвали несли на гору князеві. Після повстання 1068. р. віче перенесено на гору, ближче до мешкань бояр та дружини князя. Не зважаючи на те, що військова сила була цілком у руках князя, князі рахувалися з бажаннями киян.

Важко, звичайно, сказати, скільки населення було на той час у Києві, але дехто з істориків вважає, що там було коло 100 тисяч люду. У всякому разі Київ був одним з найбільших міст тодішньої Європи.

На Подолі було багато церков, від яких, крім назв, нічого не залишилося. Літопис зазначає, що на початку XIII. ст. згоріло підчас пожежі 600 церков. Київ був оточений лісами. Глибоке, лісом вкрите провалля, де протікав Хрещатицький потік, відділяло його від великого лісу, що тягнувся на південь високим берегом Дніпра. Там був звіринець, де пробували різні дикі звірі для полювань князя. Там було теж „перевісище” для ловів. На високих місцях князі будували собі „красні” двори, куди переїздили на відпочинок. Першим стало відоме село Берестово, улюблене місце Володимира, далі: Видубичі, де в XI. ст. засновано монастир. Також вищі дружинники мали свої двори. В XI. ст. коло Берестова засновано Печерський монастир, де оселився Антоній, а далі інші, що шукали тишини й самоти. Печерський і Видубицький монастирі мали велике значення для переписування святих книг та ширення культури.

Ярослав Пастернак

КНЯЖИЙ ГАЛИЧ

Найважливішим здобутком дослідів над княжим Галичем було остаточне ствердження, що центр його, а саме твердиня з княжим та єпископським осідком був у теперішньому селі Крилосі біля Галича, де досьгодні збереглися добре високі вали і глибокі рови. Галич був заснований у IX-X. ст.

В. Дядинюк. Князь Ярослав Осмомисл.

Дальшим важним здобутком дослідів на його терені було відкриття у 1937. р. фундаментів катедрального Успенського собору, що його побудував в рр. 1153-7 галицький князь Ярослав Осьмомисл. Цей собор був найбільшою церквою у галицько-волинській державі, 108 і 125 стіп, що була тільки на півтора метра коротша й вужча від київського Софійського собору. Він був з тесаного каменю, мав візантійську квадратну форму з трьома півокруглими апсидами у східній стіні та був прикрашений різьбою, гзимсами, аркадами й півколонками в романському стилі. Всередині мав собор три нави з притворами кругом та стіни вкриті фресковим розписом. По середині західного, фронтового притвору була відкопана під підлогою викута в камені домовина-саркофаг, а в ній скелет князя Ярослава Осьмомисла, що помер в 1157. р. Біля саркофагу була похована молода дівчина, може княжна, з золотом гаптованим чільцем.

Архітектурний стиль Успенського собору старого Галича та других, давніше досліджуваних там церков полягав у вдатній сполучі східного, візантійсько-українського і західного, романського стилі в одну гармонійну цілість. Впливи цього другого появилися були в Києві та Чернігові на ціле століття скорше, чим у Галичі. Але в часах Ярослава Осьмомисла, коли Київ став тратити своє значення в користь Галича, романські впливи сильно змоглися були в цьому останньому, не доходячи вже в такий самій силі до Києва.

Водночас в старому Галичі-Крилосі був досліджуваний теж „Золотий Тік” — місце колишнього княздвору. На денне світло були добуті там численні сліди замешкання та дуже багато дрібних виробів різного вжитку. Деякі між ними, як золотий емальований кульчик візантійської доби, олив'яні привісні печатки до документів та середньовічні угорські, німецькі і чеські монети, що їх приносили на галицький княздвір чужоземні посли, купці й ремісники, мають документальну вартість для історії міжнародніх зв'язків України в княжих часах.

Археологічними дослідями стверджено, що найважливішими були зв'язки з Грецією, спершу з її клясичним матеріалом через причорноморські колонії, потім з Візантією. Україна безпосередньо переймала усі духові й матеріальні досягнення цих передових культурних країв Європи, перетоплювала їх, асимілювала, примінювала до власного народного чи мистецького смаку і в той спосіб стояла майже на рівні з цими найбільш культурними краями Європи, в неодному

багато випереджуючи своїх північних та західних сусідів.

Цей високий культурний рівень, а в парі з ним і військова сила України спричинили те, що в середніх віках вона була державою; про приязні зв'язки з нею старалися всі європейські потуги.

Олена Степанів

ЗАСНУВАННЯ ЛЬВОВА

Львів належить до давніх, але не найстарших городів галицької землі. До часу його постання існував уже знаний своїм історичним значенням Галич, Звенигород, а в околицях теперішнього Львова менші укріплені города, як Підгородище, Завадів, Грибовичі, Страдч, Щекотин, Домажир, Рокітна і інші розположені на горбах Розточчя чи на схилах північного берега Поділля. Археологічні знахідки свідчать, що в найближчій околиці здавна були якісь оселі, але на терені давнього міста не знайдено ніяких пам'яток, які говорили б про існування постійної доісторичної оселі.

Засновником Львова був галицький король Данило Романович. Побудування цього города близько 1250. р. вказує на те, що його зродили потреби в першій мірі військово-стратегічні, оборона галицьких володінь від татарських набігів, а також господарські, посідання захисного торговельного шляху з Побужжя і Наддніпрянщини на Наддністрянщину, як і нового торговельного осередка на цьому шляху, що ним після занепаду Звенигорода став Львів.

Король Данило уміло підшукав місце під будову нового города, саме на стику Розточчя та Поділля, що ділять Схід від Заходу, басейн Дніпра та Дністра від басейну Висли, а одночасно при воротах, крізь які проходить шлях із східної у західну Європу, з Чорномор'я у Прибалтику.

ІСТОРІЯ ЛЬВОВА

Львів пройшов з галицької^ю землею цілу її історичну долю, зазнавши не раз страшних потрясень. Його зовнішнє обличчя, життєвий простір, чисельний та національний склад, зайняття та культура його мешканців змінювалися не тільки під впливом ходу сторіч, але й під впливом тих історичних безнастанних змін, що тут наставали впродовж 700 річного існування міста.

Так, від 1250 р. — 1340. Львів був княжим городом Галицького князівства під володінням Романовичів. Коли вимер рід Романовичів, править ним воєвода Дмитро Дедько від 1340 — 1349. рр. Потім зайняв його король Польщі, Казимир, а далі Володислав Опольський, Угорщина. Від 1387. до 1772. Львів знаходиться під володінням Польщі, а від 1772. до 1914. як столиця Галичини і Володимирії, під владою Австрії. Потім був короткий час осідком галицького губернаторства, в часі російської окупації і столицею Західньої Української Республіки. Від 1923. рішенням ради амбасадорів передано Львів і Галичину Польщі, від 1939. до 1941. був центром області УРСР, столицею Галичини за німецької влади до 1944., коли то більшовики зайняли його.

СТАРИЙ ЛЬВІВ

Він складався з трьох частин: дітинця, тобто укріпленого города, підгороддя і пригороддя. Дітинець знаходився на тій горі, що в XVII. ст. стала зватись Лисою. Він був добре укріплений валами, засіками і частоколом так, що витримував численні ворожі напади. Тут, правдоподібно, знаходився „стовп” — оборонна вежа, будинок для князя і дружини, сховища на харчі і інші добра, можливо теж каплиця. Мешкати тут постійно було доволі важко з причини гострих вітрів.

По північно-західньому схилі гори, де нині Замкова вулиця, простягалось підгороддя. Воно сягало до Жовківської вулиці і було також укріплене валами й частоколами. Тут були княжі тереми вище церкви св. Миколая, на горбку, що звався Будильниця, від яких вела вниз дорога, теперішня вулиця Під Брамою, до торговиці — Старий Ринок, на якій відбувалася жвава торгівля. Пригороддя займало правий берег заплавини ріки Полтви і схили гори та тяглося півколом по західній, північній та південній стороні Лисої гори, від Жовківської вулиці, попри Руську до Личаківської.

Пригороддя не було укріплене, правдоподібно, захищалося тільки валами або й частоколом, а на випадок збройного ворожого нападу мешканці разом із своїм майном тікали й шукали захисту в околинім городі та дітинці.

Окремо на стрімкій горі стояв укріплений монастир св. Юра.

Княже місто розбудовувалося на торговельному шляху, що йшов від Чорного моря через Галич, Львів, Холм до Балтій-

ського. Цей шлях проходив через Старий Ринок та повз численні церкви та монастирі при Жовківській вулиці, з яких залишилися донині: церква св. Параскевії, св. Онуфрія і св. Миколая, побудовані на старих фундаментах у візантійсько-романському стилі. Крім того костели: Івана Хрестителя, Марії Сніжної та мечет татарський.

Після прилучення Галицького князівства до Польщі на південь від княжого городу в широкій частині заплавини стало нове місто за німецькими зразками. Воно мало форму неправильного чотирикутника з квадратним ринком посередині. Місто було обведене мурами з оборонними вежами, ровом та валами. Будували його німці колоністи, закликані Казимиром, на основі німецького магдебурзького права. Полтва наповняла рови довкола міста. З тої готичної архітектури залишився тільки римо-католицький костел. Площу передмість заповняли поля, городи, сади, ремісничі дімки.

З кінцем XVI. ст. постали в середмісті ренесансові будинки з орнаментами, галерійками, аттиками: Успенська церква при вул. Руській, дзвіниця та каплиця Трьох Святителів, дзвіниця вірменського костела, венецька камениця та інші в Ринку. У XVII. ст. запанував у львівському будівництві бароковий стиль: костел Єзуїтів, церква св. Духа. У XVIII. ст. постає в стилі рококо церква св. Юра з митрополичою палатою і костел Домінікнів.

ЛИСТОПАДОВА МІСТЕРІЯ

Вдягнулось місто в червінь листопаду,
Як і тоді — у той прекрасний час,
Коли збігались кулі на нараду,
Вогнем розприскуючи раз-у-раз;

Коли з піснями про калину в лузі
Із піль далеких вітер тугу ніс
І кидав дім закоханий в цій тузі,
Коня досівши, смілий гімназист;

Коли дівчина, вийшовши по воду,
Гляділа довго на стяжки доріг,
З ясних очей злетів порив до сходу
І сум росинкою до вій приліг.

Чудовий час безмежного пориву!
Десь кінь гальопом крізь поля жене,
А вітер прапором розвіяв гриву...
І — знову снишся ти, прекрасний сне, —

І знову місто в прапорах яскравих,
І знову в'ється малиновий шлях;
Здається, ось з-за міста, з-за застави
Прийде хтось близький, хто у серці ляг.

І наче коні копитами дзвонять,
Дівчина хусткою замаяла з вікна, —
І вслуханий у давній, світлий гомін,
Коня виводить хлопець тайкома.

І наче ждем когось у тихій тузі,
І наче ждем її: княжну-весну,
Що похилилась, мов калина в лузі,
Та що її — калину підіймуть.

І наче знову грають кулемети,
І розприск стрільн, свист куль, гарматний рев,
І загорілись червінню багнети
В осіннім сонці — в золоті дерев.

І враз так дуже хочеться повірить,
Чолом припавши до холодних шиб,
Що це вони ідуть в шинелях сірих,
Що їх запал — живий ще не погиб.

ПЕРШОГО ЛИСТОПАДА

X Кожного року святкуємо пропам'ятний день великого зриву Західньої України до самостійного державного життя. Сталося це ніччю з 31. жовтня на 1. листопада 1918. р. До того часу Галичина, Буковина й Закарпатська Україна належали до Австро-Угорської монархії, що в наслідок програної війни з західніми державами зближалась до кінця свого існування.

X Дня 30. жовтня 1918. р. приїхав до Львова, як відпоручник Українських Січових Стрільців, що таборували в Чернівцях, сотник ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ Й. Він обняв команду над українськими військовими відділами, що потаємно зорганізувалися у Львові. Це була перша залога міста Львова, що мала на меті переняти владу з наказу Центрального Військового Комітету і Української Національної Ради.

У Львові було тоді тільки 60 старшин і 1400 українських вояків. Натомість по польській стороні були два добре wyposażені курені, а крім того, польська військова організація збирала покvapно військо серед свого населення. Та проте, у українські частини розбрóили чужих вояків та обсадили й забезпечили урядові будинки, а на ратуші вивісили жовто-блакитний прапор. Силою несподіваного удару опанували українці столицю Львів й сталися спадкоємцями уряду, що передав владу в руки Української Національної Ради.

[Першого листопада 1918. р. перемогла не сила і кількість, але віра в перемогу, готовість на саможертву й одностудність думки й чину.]

Український переворот заскочив усіх, навіть польську військову організацію, яка почала протидіяти. Вона створила негайно свою начальну команду з сотником Мончинським у проводі, що вислала до Варшави своїх посланців з домаганням помочі. Польські вояки опанували головний дворець залізничий та кадетську школу, а далі почали штурмувати гору Цитаделі й святоюрську. Дня 3. листопада приїхали з Черновець Українські Січові Стрільці, що кинулися відбивати втрачені точки. Тоді поляки взялися на хитрощі та просили перемир'я, що сталося опісля гробом української справи. Бо вже 20. листопада поляки дістали підмогу з заходу під проводом підполковника Токаржевського, а також підмогу з Кракова під проводом ген. Рої.

Польський наступ мав на меті окружити українців і примусити їх до здачі. Але ліве крило польської армії натрапило

на завзятий відпір українських частин від Цитаделі через будинок сойму до Підзамчя. Та проте, щоб зберегти свої сили, Начальна Команда, що була тоді в руках полк. Стефанова та отамана Горука, дала наказ до відвороту в околицю Львова.

З 22. листопада до кінця травня 1919. р. тривала облога Львова, а рівночасно проходила організація державного, політичного та військового життя в Західній Українській Республіці, яка 22. січня 1919. р. зв'язалась із Східньою в одну незалежну Українську Народню Республіку. На Софійській площі у Києві при великому здвизі народу проголошено універсал Директорії, який кінчився такими словами:

„Від нині Український Народ, увільнений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднати всі зусилля своїх синів для створення нероздільної, незалежної Української Держави, на добро й щастя Українського Народу.”

Дмитро Вітовський

ДРУЗЯМ

Розбрелися ми шляхами, друзі,
Розмела нас буря, як листки —
Щось у серці непомірно тужить,
Щось рокоче громом гомінким.
Так прийшлося нам під караулом
В самоті гіркій тернами йти —
Розхилились небеса понурі
Над шляхами, що ідуть в світи.
І проходить у скорботах днина
На чужому стернищі й пісках —
Йдуть сніги вже, й свище хуртовина
І холодних дум пливе мутна ріка.
Мерехтить лиш спомином коротким
Юний ранок в зрошених житах —
І мов сон зоряний і солодкий,
Україна моя золота. . .

О, де, ви, де, мої сердешні друзі,
І де ти, юносте моя далека? . .
Лишився я самий у своїй тузі,
Як той мандрівник в пущі серед спеки.
Немає вас — ви вже давно поснули
В гробах дрібних, розсіяних по полі,
Лиш слава та про золоте минуле,
Здобуте в брязкоті шабель за волю,
Під Маратоном рідним не заснула. . .
Мені здається, що це було вчора:
Горіли в сонці зброя і шоломи
І не лякала всіх вас смерть сувора.
Не чули ви в серцях страху, ні втоми,
Ішли ви грізні, мов конкістадори,
Ішли в бої на прадідню арену —
До вас сміялися степи і гори
І вся землі краса благословенна.

Пройшла грімка у вогневицях днина —
Минулося! . . Хрести на тирсу впали —
Самий я! . . Лиш до вас душею лину
І профілі ловлю у синій далі.

КАЗКОВИЙ СВІТ УКРАЇНИ

Яр Славутич

ЖАР-ПТИЦЯ

Мені співала мати про жар-птицю,
Владарку темних і заклятих чар.
Вона не їсть зерна, не п'є з криниці,
Лише вночі клює Волосожар.

Було, як смеркне, стомлений балками,
Я на коліна голову кладу,
І мати гладить теплими руками,
Оповідає казку доладу:

„В далекім краї, в царстві золотому,
У недоступній людям далині,
Де навкруги — ні дерева, ні дому,
Ховають щастя скрині кам'яні.

А в пізній час, коли цвітуть зірниці,
Звисає місяць вигнутим мечем,
До скринь летить небачена жар-птиця
І відмикає чарівним ключем...”

Те слово падало в дитячу душу,
Як бризка сонця на мутний простір.
І я гадав: „Здобути щастя мушу,
Що б не було, всьому наперекір.”

І думав я: „Візьму вночі рушницю
Із килимів у діда на стіні,
Підстережу й застрелю ту жар-птицю,
Щоб відімкнути скрині кам'яні.”

О. Литвиненко. Кирило Кожум'яка.

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА

Колись був у Києві якийсь князь, і був коло Києва змії, і щороку посилали йому дань: давали або молодого парубка, або дівчину. Ото прийшла черга вже й до дочки самого князя. Нічого робить, коли давали городяни, треба йому давати. Послав князь свою дочку в дань змієві. А дочка була така гарна, що й сказати не можна. То змії її й полюбив. От вона питається у нього:

— Чи є на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?

— Є, — каже змії, — такий чоловік у Києві над Дніпром. Як затопить хату, то дим аж під небесами стелиться, а як вийде над Дніпро мочити кожї (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я візьму та й учеплюсь за них, чи витягне то він їх? А йому бай-дуже: як поцупить, то й мене з ними трохи на берег не витягне. От того чоловіка тільки мені і страшно.

Князівна взяла собі те на думку й думас, як би їй вісточку додому подати і на волю до батька дістатись? А при ній не було ні душі, тільки один голубок. Вона згодувала його за щасливої години, ще як у Києві була. Думала-думала, а далі й написала до батька:

— От так, і так, — каже, — у Вас, Батечку, є в Києві чоловік, на ймення Кирило, на прізвище Кожум'яка. Благайте Ви його через старих людей, чи не визволить мене, бідну з неволі! Чи не схоче він із змієм побитися? Благайте його, Батечку, і словами, й подарунками, щоб не образився він за яке незвичайне слово! Я і Вам, і йому буду довіку щастя благодіти.

Написала так, прив'язала під крильцем голубові та й випустила у вікно. Голубок злинув під небо та прилетів додому, на подвір'я до князя. А діти саме бігали по подвір'ю та й побачили голубка:

— Татусю, Татусю! — кажуть. — Чи бачиш — голубок від сестриці прилетів?

Князь зразу зрадів, а далі подумав-подумав та й засумував:

— Це ж уже проклятий ірод згубив, видно, мою дитину!

А потім приманув до себе голубка, глядь — аж під крильцем карточка. Він за карточку. Читає, а дочка пише: так і так.

Ото зараз покликав до себе всю старшину.

— Чи є такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожум'якою?

— Є, князю, живе над Дніпром.

— Як же б до нього приступити, щоб не образився та послухав?

Ото саяк-так порадилися та й послали до нього найстарших людей. Приходять вони до його хати, відчинили помалу двері зо страхом та і злякались. Дивляться, аж сидить сам Кожум'яка долі, до них спиною і мене руками дванадцять кож, тільки видно, як коливає от такою білою бородою! От один з тих посланців — „кахи!”

Кожум'яка жажнувся, а дванадцять кож тільки трісь, трісь! Обернувся до них, а вони йому в пояс:

От так, і так: прислав до тебе князь із просьбою...

А він і не дивиться, і не слухає: розсердився, що через них та дванадцять кож порвав.

Вони знов давай його просити, давай його благати. Стали навколішки... Шкода! Просили-просили та й пішли, понуривши голову.

Що тут робитимемо? Сумує князь, сумує вся старшина.

— Чи не послати нам іще молодших?

Послали молодших —нічого не вдіють і ті. Мовчить та сопе, наче не йому й кажуть. Так розібрало його за ті кожі.

Далі схаменувся князь і послав до нього малих дітей. Ті як прийшли, як почали просити, як стали навколішки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпів, заплакав та й каже:

— Ну, це ж уже для вас я зроблю.

Пішов до князя.

— Давайте ж — каже — мені дванадцять бочок смоли і дванадцять возів конопель!

Обмотавсь коноплями, обсмолився смолою добре, взяв булаву таку, що, може, в ній пудів десять, та й пішов до змія.

А змій йому й каже:

— А що, Кириле, прийшов битися, чи мириться?

— Де вже мириться! Битися з тобою, з іродом проклятим!

От і почали вони битися — аж земля гуде. Що розбіжиться змій та вхопить його, жмуток конопель вирве. А він його здоровенною булавою як улупить, то так і вжене в землю. А змій, як вогонь, горить, — так йому жарко, і поки збігає до Дніпра, щоб напиться, та вскочить у воду, щоб прохолодитися трохи, то Кожум'яка вже обмотався коноплями і смолою обсмоливсь. Ото вискакує з води проклятий ірод, і що розженеться проти Кожум'яки, то він його булавою тільки луп! Що розже-

неться, то він, знай, його булавою тільки луп та луп, аж луна йде. Бились-бились — аж курить, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змія ще лучше, як коваль леміш у горні: аж пирхає, аж заглинається проклятий, а під ним земля тільки стогне.

А тут у дзвони дзвонять, а по горах народ стоїть, як неживий, зціпивши руки, жде, що то буде! Коли ж зміюка — бубух! Аж земля затряслась. Народ, стоячи на горах, так і сплеснув руками: „От так Кирило! От так Кожум'яка!”

От Кирило, вбивши змія, визволив князівну і віддав князеві. Князь уже не знав, як йому й дякувати. Та вже з того часу й почало зватися те місце, де він жив, Кожум'яками.

Леся Українка

КАЗКА ПРО ОХА-ЧАРОДІЯ

В тридев'ятім славнім царстві,
Де колись був Цар Горох,
Є тепер на господарстві
Мудрий пан, вельможний Ох.

Сам той Ох на корх заввишки,
А на сажень борода,
Знає край і вздовж і вширшки,
І кому яка біда.

Чи хто правий, чи неправий,
Чи хто прийде сам, чи вдвох, —
Всіх приймає пан ласкавий,
Тільки треба мовить: „Ох!”

На зеленому горбочку
Спершу він людей приймав,
Потім сів у холодочку,
Звідти голос подавав.

А як з ранку то й до ранку
Стали люди обридять,
Ох зробив собі землянку,
Оха більше не видать.

Але хто те місце знає,
Де трухлявий пенъ і мох,
Той приходить, викликає,
Або й тихо каже: „Ох!”

Хоч би навіть ненароком
Тес „ох!” промовив ти,
Знай, що вилізе те боком, —
Вороття вже не знайти!

Бо затягне з головою
Трясавиця мохова
І з душею, ще живою,
Під землею похова.

Під землею ж там палати,
Де вельможний Ох сидить,
Гарні, пишнії кімнати,
Срібло-злото скрізь ряхтить;

Дорогії самоцвіти,
Наче зорі миготять,
Скрізь заморські дивні квіти;
По клітках пташки сидять;

Золотії грають рибки
В кришталевих скриньочках;
І ведмеді ходять дибки
В рукавичках, жупанках.

Враз тебе там обморочать
Блиск і пахощі міцні,
Попугаї заторочать
Приказки якісь дивні.

І безглузді очі втупить
В тебе рибка, мов чига...
Тут ведмедів гурт обступить;
Кожен лапу простяга, —

Той бере тебе за руку,
Той торкає за плече;
Боронь Боже ворохнутись!
Кров одразу потече.

Бо крізь білі рукавички
Враз проб'ються пазурі
Гачкуваті, мов гаплички, —
Так і вп'ються, мов щурі.

Тож, коли вже раз попався, —
Наче в пастку бідна миш, —
То сиди, мов прикувався,
Не рушайсь, мовчи та диш!

Вийде Ох: „Вітай в гостині!
Чи волієш нам служити?
Чи волієш, може, нині
Головою наложити?”

Скажеш: „Я служить не згоден”, —
Зараз цок тебе в лобок,
Якщо ти носить не годе
Рукавички й жупанок.

Стань на службу — подарують
Рукавички й жупанець,
Привітають, пошанують, —
Тільки ж там тобі й кінець!

Вічно будеш пробувати
У підземному дворі.
Більш тобі вже не видати
Ані сонця, ні зорі.

Де торкнешся, — всюди брами,
Під замком та під ключем...
Деся далеко хтось часами
Озивається плачем.

Спів на плач відповідає,
Плач на спів, так без кінця...
Кажуть, бранка там ридає,
Жде юнака-молодця;

Коло неї там Жар-птиця
Співом душу потіша,
Та сумна, міцна темниця,
Смутна в дівчини душа.

Якби хотів їй волю дати
Хто з хоробрих юнаків,
Мусить перше розрубати
Сімдесять ще й сім замків...

Вже вам казка обриває?
Що ж! Хто має „кладенець”,
Хай замки ті розрубав, —
Буде казочці кінець!

НАЗВАНІЙ БАТЬКО

Зосталися три брати сиротами — ні батька, ні неньки. І дома нема нічого — ні хазяйства, ні хати. Ото й пішли вони всі втрьох найматися. Ідуть та й думають: „Коли б натрапити на доброго хазяїна!”

Аж іде дід старий-старий.

— Куди це ви, дітки, йдете?

А вони кажуть: — Найматися.

— Хіба у вас свого хазяйства нема?

— Нема, кажуть. — Як би до доброго чоловіка в найми пасти, то ми б йому по правді робили, по щирості слухалися і за рідного батька мали б.

Тоді дід й каже: — Добре! Коли так, то будьте ви мені сини, а я вам — батько. Слухайтеся мене, то я з вас людей пороблю, навчу, як жити, з правдою не розминаючись.

Згодилися брати та й пішли за тим дідом. Ідуть темними лісами, широкими полями... Ідуть та й ідуть, коли бачать, аж стоїть хатка чепурна, біленька в вишневому садку, квітками обсаджена. Вибігає з хатки дівчина, така гарна, що сама як та квіточка. Глянув на неї старший брат та й каже:

— Коли б мені цю дівчину посватати, та ще щоб були в мене воли та й корови!

— Добре, ходім сватати! Буде тобі дівчина, будуть у тебе воли й корови. Живи щасливо, та тільки за правду не забувай!

Пішли вони, висватали ту дівчину, відгуляли весілля. Став старший брат хазяїном і в тій хаті жити зостався.

Ідуть вони далі вже втрьох. Коли знову стоїть хата гарна, а коло неї млин і ставок. І дівчина гарна щось робить коло хазяйства — така працювата. Середній брат тільки глянув та й каже:

— Коли б мені ту дівчину за дружину взяти! Та ще млин і ставок мені, то я б у млині сидів та і хліб мав би, поки мого й віку.

А дід-батько й каже: — Добре, синку, так і буде!

Пішли вони в ту хату, посватали дівчину, відгуляли весілля. І зостався середній брат, з молодицею в тій хаті жити. То ж і каже дід-батько:

— Ну, синку, тепер живи щасливо, тільки гляди, за правду ніколи не забувай!

Та й пішли собі вже вдвох: дід-батько та найменший син. Ідуть, коли бачать — хатка вбога стоїть, і дівчина виходить з хатки, гарна дуже, як зірочка ясна, а вбога така, що лата на латі. Найменший брат і каже:

— Коли б мені з цією дівчиною одружитись, то працювали б ми разом і хліб у нас був би. Не забули б ми і про вбогих людей: самі б їли, і людей наділяли б.

Дід-батько й каже:

— Добре, синку, так і буде. Гляди ж тільки правди не забувай!

Оженив і цього та й пішов собі по світах.

А брати живуть. Старший так забагатів, що вже будинки собі помуровав, червінці складає — тільки про те й думає, як би йому тих червінців найбільше постягати. А щоб убогому чоловікові допомогти, того й не згадує — дуже скупий був!

Середній брат теж забагатів. Стали на нього наймити робити, а сам він тільки лежить, їсть, п'є та порядок дає.

Найменший так собі живе: коли що дома є, то й з людьми поділиться, а як нема, то й так собі проживе.

Ото пішов дід-батько по світах... Пішов, а тоді вертається — подивитися, як то його сини живуть та з правдою не розминаються. Приходить до найстаршого старцем убогим... Той ходить по двору... Старий кланяється, каже: — Як би ваша ласка подати мені милостині!

А той каже: — Ге, не такий ти вже старий! Схочеш, то заробиш. Я сам недавно на ноги зоп'явся.

А в нього добра такого, що страх: будинки муровані, стоги, стодоли, товару повні обори, комори добра повні, гроші, а милостині не дав!

Пішов той дід. Відійшов так, може з верству, став, оглянувся назад на ту господу та на те добро, — так усе й запало. Пішов він тоді до середущого брата. Приходить, а в того і

млини, і ставок, і хазяйство гарне. І сам він у млині сидить. От дід уклонився низенько та й каже:

— Дай, чоловіче добрий, хоч трохи борошна: я вбогий чоловік, не маю чого з'їсти.

— Шкода — каже — я ще й собі не намов. Багато вас тут таких тиняється.

Пішов дід, відійшов трохи, оглянувся, — так і охопило той млин полум'ям. Приходить він до найменшого брата. А той живе вбого, хатка невеличка, тільки чистенька.

— Дайте, — каже — хоч шматочок хліба!

Та той чоловік:

— Ходіть, каже, дідусю, в хату, там вас нагодують і на дорогу dadуть.

Приходить він у хату. Жінка, як глянула на нього, що він такий обідраний, пожаліла його. Пішла в комору, винесла штани, сорочку, дала йому. Дід надів те все. Вона глянула, аж у нього на грудях така велика рана, така страшна... Посадили вони старого за стіл, нагодували, напоїли... А тоді чоловік і питається:

— Скажіть мені, дідусю, з чого це у вас рана така на грудях?

— А це, каже, така в мене рана, що від неї мені скоро смерть буде. Тільки мені день і залишилося жити.

— Оце лихо! — каже жінка. — І нема на неї ніяких ліків?

— Є, — каже дід, — та тільки лихо, ніхто тих ліків не дасть, хоч кожен може.

Тоді чоловік:

— А чому ж не дати? Аби міг! Кажіть, які?

А дід стоїть та тільки всміхається.

— Бачу, каже, сину, що з вас трьох тільки ти сам не розминувся з правдою. Живи ж щасливо!

Тут відразу пізнав чоловік свого названого батька. Кинувся до нього, аж його вже й нема.

Р О З В А Г А

О. Марден

РАДІСТЬ І ДОВГЕ ЖИТТЯ

Весела людина — майже завжди приємна й корисна. Вона не запаморочує своєї голови чорними думками, не виголошує нудних промов про „нещасний світ і людей”. Знає, що на світі є багато злиднів, але знає також, що злидні не є правилом і необхідною умовою життя. Розуміє, що на кожному становищі чоловік може бути щасливим і веселим.

Гарний настрій має велике значення для людей хворих і взагалі слабовитих. Хворим він додає сили для перемоги над хворобою, слабовитим облегує життя. Через те треба завжди старатися про радісний настрій, наскільки лише дозволяють обставини. Енергія нашого духа має величезне значення для цілого організму. Наші почуття впливають на тіло, а веселий настрій не тільки зменшує терпіння, але збільшує охоту до руху і праці.

Сміх має для життя цінну вартість. Коли б кожен знав силу сміху, як засобу, що зміцнює здоров'я і продовжує життя, тодесь певно, у більшості людей зникла б з лиця тінь меланхолії, а тисячі лікарів залишились би без праці.

Коли людина сміється, — серце у неї б'ється частіше й більше розсилає крові по цілому організмі, дихання стає глибшим, і тепло розходить по цілому тілу. Сміх надає очам блиску, розширює грудну клітку, викидає з легенів зужите повітря й привертає організмові захитану рівновагу, що називається здоров'ям і є наслідком гармонійної діяльності всіх функцій нашого тіла. Ця делікатна рівновага, що її може порушити одна безсонна ніч, погана вістка, або гнів, часто може бути відновлена при допомозі здорового, сердешного сміху. Веселий і бадьорий настрій лікаря часто більше допомагає хворому, ніж ті порошки, що їх приписує.

Люди не на те створені, щоб ходити з похиленою головою, — каже один сучасний письменник. Обов'язком кожного чоловіка є — сіяти навкруги щастя й радість, що має в собі, і ті-

шитися тою, що бачить коло себе. Шукаймо всюди й завжди світлих сторін! Як туман і хмари не можуть закрити сонця, що заливає своїм світлом землю, так само й поганий настрій не може триматися довго, коли хтось прийде з щирим і сердешним „Добрий день”. Не забувай привітати щирим словом і ясним усміхом кожного, кого зустрінеш. Тільки радісне життя може бути діяльним і повним праці.

Коли ми в гарному настрої й веселі, то, здається, вся природа сміється разом з нами; повітря видається більш здоровим, небо ясніє, земля покривається кращою зеленню, квіти пахнуть, пташки голосніше співають, а сонце, місяць і зірки здаються ще більш чудовими, як звичайно.

Коли одно, або дві слові можуть зробити когось щасливим, — каже один французький письменник, — то тільки злий чоловік може їх не сказати. Це подібне до того, як хтось засвітить свою свічку до свічки іншого, — вона ж нічого через те не втрапить на своєму блиску.

Без радості нема здоров'я ні фізичного, ні морального, ні духового, бо ж радість є природженою атмосферою нашого існування. Вічне незадоволення — то хвороба. Не праця вбиває людей, а вічне нервування. Праця є здоров'ям. А роздратування, як іржа на сталі.

Степан Руданський

СПВОМОВКИ ЦИГАН З ХРОНОМ

Ходить циган, ярмаркує,
Лиш копійку має...
„А що тепер найдешевше?”
Мужика питає.

„Та хрін тепер найдешевший”
Мужик йому каже;
— За копійку цілу в'язку
Сидуха нав'яже!

Побіг циган між сидухи,
Купив собі хрону...
Подивився на ярмарок,
Та й пішов додому...

Іде собі дорогою,
Свіжий хрін смакує...
Вертить свердлом йому в носі,
А сліз не вгамує...

Втирав, втирав циган очі,
Далі не втирає...
Сів під мостом і скривився,
Ість та промовляє:

„Плачте, плачте, дурні очі!
Щоб повилізали!..
Бачили ж ви препогані,
Що то купували!..”

ПІШОВ ЦИГАН НА ТОЛОКУ

Пішов циган на толоку
До сусіда зраня;
Та в сусіда без обіда
Косив до смеркання.

Ізнемігся сіромаха,
Косить і не косить...
Аж під вечір пан господар
Вечеряти просить...

Іде циган вечеряти
Та слину ковтає...
Садовиться на покутті,
Пояс розпускає...

Садовиться на покутті,
Випив пів бляшанки;
Та як муха до патоки
Припав до маслянки...

Припав циган до маслянки,
Янди́лу кінчає...
Аж тут кума вареники
З печі висуває...

Схаменувся бідний циган,
Та вже не допоможе!..
Із'їв кілька вареників,
А більше не може.

А тут іще й вареників,
З стола не прийняли,
Як поросся печенес
До хрону подали...

Подивився бідний циган,
Та й став промовляти:
„Вміли, кумцю, ви варити,
Не вміли подати.”

БЕЗ ЯЗИКА КОНЯКА

Вивів циган на ярмарок
Коня продавати...
Посходились ярмаркові,
Стали оглядати...

Оглядають, кінь як сокіл
І ганчу не має!
І сам циган кругом ходить,
Та все промовляє:

„Що конина, то конина!
А що б язик мала,
То вона б вам, люди добрі,
Всю правду сказала!”

Купив якийсь ту конину,
Дома оглядає...
Аж конина його справді
Язика не має...

НЕ МОЇ НОГИ

Серед лісу, серед гаю,
У неділешній обід
Заснув мужик у чоботях,
Прокинувся без чобіт.

Прокинувся, протер очі,
Разів кілька позіхнув,
Разів кілька босі ноги
З подивлінням повернув.

„Не мої це, каже, ноги:
Присягаю, на чім світ,
Бо мої в чоботях були,
А ці босі, без чобіт.”

ВОРОНА І ЛИС

Пробіг лис голодний,
Через пеньки скаче...
Аж слухає, десь ворона
На гиляці криче...

„Бог з тобою, голубонько! —
Став лис прикидатись:
Та тепер вже, зозуленько,
Нічого боятись...

Прибігає, хоч видати,
Та ніяк дістати...
Лис хитриться і вертиться,
Давай підмовляти...

Вийшов указ з того світа,
Щоб мир був усюди!
Щоби мирно собі жили
І звірі, і люди!..”

Підмовляє, щоби злізла...
Прищурює очі...
Обіцяє м'яса гори,
Ворона не хоче...

А ворона розважає:
— „Брешеш, ти мій враже!..”
Далі кругом подивилась, —
Та лисові й каже:

„І не хочу, і не злізу!”
Стала говорити,
„Іди собі, коли хочеш,
На село дурити!..

— „Та який же мир той буде,
Та спокій між нами,
Коли онде йдуть до ліса
Стрільці із хортами!”

Ти думаєш, що ворона
Розуму не має...
Сидить собі на гиляці,
Нічого не знає...

„Будь здорова, голубонько!”
— „А то що? Куда ти?”
„Та ж стрільців лихе надносить
Треба утікати!”

Та я знаю, що ти хочеш
Як псявіра їсти...
І хіба б я дурна була
Щоб думала злізти...”

„А указ же з того світа,
Що про мир писали?”
— „Може вони ще указу
Того не читали”.

„Ну, не бійся ж, голубчику!
Я лиш так сказала...
Але вашого указу
І я не читала!..”

КОЗАК І КОРОЛЬ

Став багатий колись пан
Короля благи,
Щоб король йому зволив
Воеводство дати.

А король йому й сказав:
— Відгадай три шутки,
Відгадаєш, тоді на!
А як ні, — на муки!

Перша штука: скільки зір
В небі серед літа?
Друга штука: покажи
Середину світа!

Третя штука: угадай,
Що думати буду?
І от тобі цілий рік
Для твого розсуду!"

Відійшов багач назад,
Та так йому нудно!
Не вгадати — так біда,
А вгадати трудно!

Сидить, плаче неборак,
Козак проїжджає...
— „Чого плачете ви так?”
Старого питає.

Той і каже: так і так!..
— „Не журіться, діду!
Коли так, то я за вас
На відвіт поїду!"

І палицю в руки взяв,
В кожух одягнувся,
Чорні вуси підбілив,
В чоботи узувся.

І чимдуж до короля.
Король оглядає:
— „А що, пане, скільки зір?”
З міною питає.

А той поли закотив,
Чи як довелося:
— „Стільки, каже, в небі зір,
Скільки тут волосся”.

Задумався сам король
Від його відвіту.
— „Ану, каже, покажи
Середину світу!"

А той палицю підняв
Може з пів аршина,
Та в підлогу нею гуп:
— „Отут середина!"

Почухався наш король,
Ще раз поглядає.
— „Що ж я думаю тепер?”
Козака питає.

— „Думаєте, що я пан!”
— „А то що за річі?”
— „То за річі, що не пан,
А козак із Січі!"

Засміявся наш король,
Подарував тому,
А козака відслав
В золоті додому!

РОЗУМНИЦЯ

Були собі два сусіди. Один багатий — у нього і в хаті, і на подвір'ї усього доволі, а другий вбогий — ні хвоста, ні шерстини у дворі, самі злидні гостюють. Тільки їй радости, що дочка Маруся. Така вже моторна та розумна!

От якось багатий ізласкавився та й каже сусідові:

— В тебе й ложки молока нема. Візьми мою дійну корову. Потрохи одробиш.

Вбогий подумав, що то з щирого серця, а не від хитрої думки багатий дає, та й узяв ту корову і відробляв, як годиться. Та правду кажуть — голий із багатим не дружись. Як відробив — шкода стало багатому корови, він і каже вбогому:

— Ну, вже поласував і годі. Віддавай мою корову назад! Здивувався той.

— Я ж тобі, сусіде, за неї відробив!

А багатий і слухати не хоче.

— Що ти там відробив за таку корову? Як кіт наплакав. Віддавай, — і слухати не хочу.

Жалко бідному своєї праці. Прийшов додому та й каже:

— Бодай ніхто не діждав з багатіями знатися. Не віддам корови. Піду до пана — нехай розсудить.

А пана того за розумну людину мали. Бо все сидів на ганку та люльку палив. Ото й вважали, що він думає багато. А йому насправді і голови повернути було ліньки, де йому ще тих дядьків розсудити!

От він їм і каже:

— Загадаю я вам загадку, хто її відгадає, того й корова буде.

— Як так — то так. Кажіть вашу загадку, пане!

— Та слухайте. Що на світі найситніше, що на світі найпрудкіше, що на світі наймиліше над усе? От завтра приходьте і відповідайте.

Вклонилися сусіди панові та й пішли додому. Багатий іде та й усміхається:

„Хіба то загадка? Дурниця! Чи є що ситніше за панські кабани? Чи є що прудкіше за панські хорти? А миліше від усього — гроші — це кожен знає!

І вже радіє. — Моя корова була й буде!”

А вбогий прийшов додому, сів та й зажурився.

Коли до нього дочка Маруся.

— Чому це ви, тату, зажурилися? Що вам пан сказав?

— Та загадав пан загадку розгадати, і хто розгадає — того й корова буде.

— А яка ж загадка, тату? — питає Маруся.

— Що на світі найситніше, що на світі найпрудкіше, що на світі наймиліше над усе?

Сіла Маруся коло вікна, подумала трохи та й каже:

— Треба панові сказати:

Найситніша — земля-мати,
Бо велику силу має,
Всіх годує, напуває.
Всіх найшвидше — думка лине,
За одну малу хвилину
Облітає всенький світ,
От і другий є одвіт.
Наймиліше — сон людині,
Зле й добре, все покине,
Щоб заснути, щоб спочити,
Сон — миліш за все на світі.

— Чи ба? — здивувався батько. — Адже і справді так! Отак я й панові казатиму.

Пішли другого дня сусіди до пана. Пан їх і питає:

— Ну що, відгадали?

— Відгадали, пане, кажуть.

Багатий швидше наперед виступає, щоб собі попереду поспішитись та до пана підлабузнитися, і каже:

— Ситніше над усе, пане, ваші кабани, а прудкіше над усе — ваші хорти, а наймиліше над усе — гроші. Для всіх вони хороші!

А пан довгою люлькою замахав і каже:

— Е, не те, не те! — І до вбогого: — Ану, ти кажи!

А вбогий собі голову набік схилив та так тихо і смирно каже:

— Можу, пане, вам сказати;
Найситніша земля-мати,
Бо велику силу має,
Всіх годує, напуває...

— Оце вірно! — говорить пан. — Що ж, твоя корова. Тільки щось мені не віриться, щоб ти сам це відгадував. Може, тобі хтось сказав?

— Та що ж, пане, каже вбогий, — ніде правди діти! Є в мене дочка Маруся, така моторна, така розумниця, як би можна, зорі б з неба брала. Так це вона мене навчила.

Пан аж розсердився, набундючився, засопів і думає собі: „Як це так? Я такий розумний, а вона проста дівчина, та мої загадки повідгадувала. Ну, постривайже!” І каже Марусиному батькові:

— На тобі оце десяток варених яєць і понеси їх своїй розумній дочці, нехай вона посадить на них квочку, та щоб твоя квочка за одну ніч вилупила курчат, вигодувала, а щоб твоя дочка трьох зарізала, засмажила на сніданок, а ти, поки я встану, щоб приніс, бо я чекатиму. А як не зробить, буде їй лихо.

Іде сердешний батько додому та й плаче.

Приходить додому, а Маруся питає його:

— Чого ви, тату, плачете?

— Та як же мені, доню, не плакати. Ось дав тобі пан десяток варених яєць та наказав, щоб ти посадила на них квочку, і щоб та квочка за однісіньку ніч вилупила й вигодувала курчат, і щоб ти трійко засмажила йому на сніданок. А як не зробиш — буде тобі від пана лихо.

А Маруся хоч би що! Тільки всімхнулася та швиденько заходилася, зварила горщик каші, віддала батькові й каже:

— Понесіть оце панові і скажете:

Виоріть землицю вашу
Та посійте оцю кашу,
А як виросте там просо,
Хай це просо пан покосить,
Хай змолотить, перевіє,
Натовкти пшона зуміє —
Щоб було чим годувати
Ті малесенькі курчата.

Поніс батько до пана ту кашу, віддає та й каже, як Маруся навчила. Пан дивився, дивився на ту кашу, взяв і віддав її собакам. А потім думає: „Та як же це так? Просте дівча його перехитрило? Мушу виграти.”

Найшов він стебелинку льону, дав батькові Марусиному та й каже:

— Віднеси своїй дочці оцю стебелину льону, нехай вона вимочить, висушить, поб'є, витріпас, попряде і витче сто ліктів полотна. А не зробить — то буде їй лихо.

Пішов додому бідолаха і знову плаче.

Зустрічає його дочка та й питає:

— Чого ви, тату, знову плачете?

— Та бач, яке діло. Ось дав пан тобі стеблинку льону і наказав, щоб ти її змочила, висушила, побила, напярла і виткала сто ліктів полотна.

— Тільки й того діла! — засміялася Маруся. Узяла ніж, пішла в садок, вирізала найтоншу гілочку з дерева, дала батькові та й каже:

— Хай пан з гілки за хвилинку
Зробить гребінь і гребінку,
А до того ще й днище,
Щоб цей льон напярсти швидше.

Приніс чоловік панові ту гілочку й каже, що дочка йому загадала з неї зробити.

Пан аж очі вирячив. Дивився, дивився та й кинув ту гілочку геть, а сам думає: „Цю не обдуриш! Мабуть, вона не з таких, щоб її обдурити.“ А все ж таки поступатися перед простим дівчам не хоче. Думає: „Ще втретє спробую.“

Дунав, дунав та й каже чоловікові:

— Піди та скажи своїй дочці: як вона така розумна, нехай до мене прийде в гості, та так, щоб їхала й не їхала, ні шляхом, ні поза шляхом, ні боса, ні взута, із гостинцем і без гостинця. А як вона цього не зробить — то лихо їй буде.

Іде знову нещасний батько, плачучи, додому. Прийшов та й каже дочці:

— Ну, що, доню, робитимеш? Пан загадав так і так. І розказав їй усе.

— Не журіться, тату, — каже Маруся, — усе гаразд буде!

Та й наказала йому зловити живого зайця. А сама одну ногу вбула в драний черевик, а другу босою лишила. Тоді спіймала горобця, взяла сани, запрягла в них цапа. Зайця, що батько приніс, під одну руку взяла, а в другу руку — горобця. Одну ногу на сани поставила, а другою по шляху ступала. Одну ногу цап везе, а другою йде. Йде і співає:

От я їду і не їду,
А поспію до обіду.
Що ж, як пан мене так просить,
От я вбута, я і боса.
Ще й гостинець у руці —
Горобці-дзьобанці.

Приходить Маруся так до пана на подвір'я. Пан як побачив у вікно, що вона його й тут перемудрила, як розлютився і кричить своїм слугам:

— Прицькуйте її собаками!

Ті прицькували її собаками, а вона й пустила тоді зайця. Собаки погналися за зайцем, а її покинули.

Маруся тоді прямісінько на ганок та до пана в світлицю. Поздоровкалася сміючись та й каже:

— Ось вам, пане, і гостинець від мене! Та простягла йому щось у руці.

Пан тільки хотів узяти, аж вона кулак розкрила і пустила горобця. Горобець — пурх, та й вилетів у відчинене вікно!

Здивувався пан — справді розумна дівчина! Думас: обдарує її, щоб не сміялася, а то навігадує ще чого!

— Що ж тобі дати? — питає. — Вибирай, що хочеш.

Аж тут на подвір'ї шум зчинився.

То якісь дядьки прийшли до пана судитися.

Пан питає:

Чого вам, люди добрі?

Один каже:

— Та он що. Ночували ми обидва на степу, а як уранці повставали, то дивимось, моя кобила лоша привела.

А другий чоловік каже:

— Ні, то моя привела. Розсудіть нас, пане.

Ну, панові перед Марусею та перед людьми теж показати хочеться, що й він неабияк міркує. Думав, думав та й каже:

— Приженіть сюди лоша й коняк. До якої лоша побіжить, та і привела.

Привели запряжених коняк, а лоша пустили. А ті обидва хазяїни так засмикали лоша, що воно вже, бідолашне, не знає, куди йому бігти. Взяло та побігло хто-зна й куди. Усі з пантелику збилися, не знають, що робити. Пан аж почервонів з досади. А Маруся спокійно каже:

— Ви лоша прив'яжіть, а матерів повипрягайте та пустіть. Яка побіжить до лошаги — та його й мати.

Так і зробили. Розпрягли коняк, а лоша прив'язали. Одна з коняк враз до нього й побігла, а друга лишилась.

— Ото розумна дівчина! — дивуються люди з Марусі.

„Цур їй, пек — подумав пан. — Мене перед людьми дурнем виставила!”

Розсердився пан та й прогнав Марусю з двору і нічого не дав. А вона й не подивилася на його багатство, бо що в хаті й на подвір'ї — усе загинути може, а те, що в розумній голові людини має — то не пропаде. Отака була Маруся. Як би можна — зорі б з неба брала.

Л. Глібів

ОХРІМОВА СВИТА

Була в Охріма сіра Свита,
Так хороше пошита:
Іззаду вусики з червоного сукна,
На комірці мережечка така, що на, —
Хоч голові носити!
Дурний Охрім не вмів її глядіти,
Таскав, коли й не слід таскать.
Раз став він Свиту надягати, —
Аж дивиться — рукава вже продрались.
От мій Охрім, щоб люди не сміялись,
Налагодивсь латати.
А де ж суконця взяти?
Охрімові не вдивовижу!
— Ми знайдемо! — він каже сам собі, —
Рукава трохи обчикрижу
Та й поможу журбі. —
Зробив
І Свиту знов надів.
І хороше йому здається,
Хоч руки й голі до локіт,
Так он біда: куди він не поткнеться,
Усяк од реготу береться за живіт.
Розсердився Охрім, що з його так глузують...
— Тривайте ж, каже, коли так,
Зроблю я осьде як...
Нехай, дурні, собі пустують,
У них, видно, жуки в голові...
А ми втнемо рукавця і нові,
Хіба мудрація велика! —
Охрім догадливий був парубіка!
Прехорошенько взяв,
Підрізав поли він чимало,

Якраз щоб на рукава стало, —
Покраяв та й попришивав —
І знов рукава, як рукава.
І ходить мій Охрім, неначе та проява,
Та й думає: — Ось я то молодець,
Удався хоч куди хлопчина!
Дурний, дурний! а на йому свитина,
Неначе той німецький каптанець!
Отак і з тим буває,
Хоч чорт-зна де добро своє діває, —
А там як кинеться — вертить і так і сьак,
Неначе горобець у клітці...
Дивись, згодя — гуляє неборак
В Охримовій куценській Свитці.

ЖАБА И ВЛІ

Раз Жаба вилізла на берег подивиться
Та й трошечки на сонечку погріється.

Побачила Вола

Та й каже подрузі тихенько

(Вигадлива була!):

— Який здоровий, моя ненько!

Ну що, сестрице, як надмусь,

То й я така зроблюсь?

От будуть жаби дивуваться!

— І де вже, сестро, нам рівняться!

Казать їй друга почала.

А та не слуха... дметься... дметься...

Що, сестро, як тобі здається,

Побільшала хоч трохи я? —

— Та ні, голубонько моя! —

— Ну, а теперечки? дивися! —

— Та годі, сестро, схаменися! —

Не слуха Жаба, дметься гірш, —

Все думає, що стане більша.

Та й що дурна собі зробила?

З натуги луснула — та й одубіла.

Такі і в світі жаби є,

Пробачте, ніде правди діти:

А по мені — найлучче жити,

Як Милосердний Бог дає.

РІЗДВЯНІ ЗВИЧАЇ

Олекса Степовий

ХРИСТОС РОЖДАЄТЬСЯ! РІЗДВЯНІ ЗВИЧАЇ НАШОГО НАРОДУ. СВЯТ-ВЕЧІР

Глибоким і пухким снігом повите село. Мороз намалював на шибках казкові ліси, а інеем, мов білим кришталем, покрити усі дерева. Тепер вони стоять тихо, спокійно, ніхто з них і голкою не ворухне, усі мов зачаровані дивним видовищем, власною красою.

У хаті по-святочному вбрано. Над образами та вікнами нові рушники. Збоку від образів, під стіною ялинка вся сяє в блискучих оздобах, лише свічки ще на ній не горять. Долівка соломою встелена, а на столі під білою скатертю намощене запашне сіно, а зверху чого тільки немає? Тут і узвар, і вареники, і смажена риба, і голубці, а окремо зверху на незастеленому сіні стоїть полумисок з солодкою кутею.

— Мамо, а чому кутя на сіні має бути? — питається найменший син у матері.

— Бо ж і сам Ісус на сіні народився, — відповідає мати.

На столі ще стоїть уквітчаний „дідух”, крім того „дідуха”, що має стояти на покутті, три хліби, грудка соли та велика воскова свічка. Під столом ще є купка сіна, а зверху в мисочці кілька вуглинок, і сивенькою ниткою догори в’ється запашний дим ладану. Все це виглядає і гарно, і привабливо. Діти вже давно щохвилини вибігають із хати на подвір’я, щоб подивитись, чи вже не зійшла вечірня зірочка? І нарешті дочекались. Вечірня зірка своїм променистим світлом засяяла над землею.

Вечоріє. Непомітно підкрадаються сутінки. Тепер діти виглядають батька. Їм здається, що вже все готове, лиш тато увійдуть і так довго очікувана вечірня почнеться. Але до вечорі ще далеко. Двері відчинились, і до хати увійшов батько, несучи поперед себе великий сніп необмолоченого жита, або пшениці. Він став посеред хати, скинув шапку, перехристився тричі до образів і тричі повторив: „Христос рождається”. Потім,

звертаючись до родини, „віншував”: „Віншую вам щастя і здоров'я, із цим Святим Вечором, щоб ми в щасті і здоров'ї ці свята провели й других дочекали. Від ста літ до ста літ, поки нам Пан Біг назначить вік.”

Потім підніс „дідуха” високо над столом і поставив на покутті під образами. Після цього батько взяв мисочку, підійшов до столу і набрав ложкою з кожної страви потрохи, знов перехрестився і без шапки вийшов з хати, та пішов до стайні. У стайні в цей день також не по-буденному. Уся худібка добре почищена, під ногами в неї свіжа солома, а за драбинами найкраще сіно. Господар з повагою ставиться до тварин, пестить їх довірливі голови та частує усіх малих і великих святвечірньою стравою. Він догоджає худобі в цей вечір, як може, бо в цю ніч усі тварини мають людською мовою з самим Богом розмовляти.]

На східній Україні батько ще запрошує „гостей”. Він стає без шапки біля порога, бере в руки від ціпа бич і робленим басом гукає: „Морозе, морозе, йди до нас кутю їсти”! — І так тричі повторяє своє прохання, а потім, загрожуючи, додає: — „А як не йдеш, то не йди до нас і на жито, пшеницю, усяку пашницю. Іди краще на моря, на ліси, на круті гори, а нам шкоди не роби!” —

Потім запрошує другого „гостя”, сірого вовка: — „Іди йти на кутю, сірий вовче, а не йдеш, то не бери від нас ні ягнят, ні телят, ані малих поросят”.

Далі батько звертається до третього „гостя”. Він прикладає до своїх уст долоні й щосили гукає: — „І вас, чорні бурі та злі вітри, просимо до нас на вечерю, щоб хліба не здували, копи не валяли та стріхи не зривали.”

Після цих запросин Батько повертається до хати, обкурює ладаном стіл і стає навколішки перед образами. За ним стає вся родина і молиться Богу. По молитві батько, голова родини, перший сідає за стіл і почерзі запрошує всіх, хто є в хаті. Вважається за добре, коли на Свят-Вечір є хтось із гостей, або просто „захожий”. Коли вже всі посідали за стіл до вечері, найстарша дитина, найчастіше син, запалює свічки на ялинці, і всі блискучі оздобы сяють різнобарвними вогнями. Батько набирає ложку куті і кидає до стелі, „щоб бджоли роїлися.” На Гуцульщині першу ложку куті кладуть на вікно „для померших”. І тоді починається вечеря. Спочатку їдять кутю, а потім голубці, вареники, смажену рибу, капусту, всього потрошки, бо ж усіх є дванадцять страв і кожної треба попробувати. По

вечері все лишається для померлих родичів, бо „вони з того світу завітають до своїх рідних на Свят-Вечір.”

На східній Україні діти 6-10 років носять вечерю до своїх близьких, унуки до діда та баби, племінники до тітки чи дядька, а хрещеники до хресних батьків. Звичайно, такий хлопчик з дівчинкою йдуть до бабусі з вузликом, що їм „мама дала”, постукають у двері, переступлять поріг, хлопчик скине шапку і, шепеляючи та збиваючись, заговорить:

„Тато, мамо і я просимо на вечерю. Прийміть від нас, що Бог послав.”

Бабуня візьме з його рук вузлик, роздягне своїх „вечірників”, посадить за стіл, і почастує кутею з медом або вареною. Дід наділить їх горішками та грішми, а потім загорне у вузлик свою вечерю, і несуть діти вже другу вечерю від бабуні до матері.

На Гуцульщині й Покутті є дуже гарний звичай. Заможніші господарі несуть вечерю до бідніших. Сам „газда” бере мисочку куті з медом, пшеничних пирогів, усякого печива і свічку. Все це обгортає новим рушником і сам несе біднішому. В хаті по-святочному привітавшись словами „Христос рождається”, запалює свічку і ставить на стіл, а сам іде собі геть.

По вечері починаються забави. Малі діти бігають по долівці, тішаються ялинкою, залазять під стіл і там „квочуть”, щоб квочки сідали, а мати або батько за це кидає їм в соломі горішки, дрібні гроші на цукерки. Діти борикаються, порпаються в соломі і збирають „гостинці”.

В деяких місцевинах України на Свят-Вечір діти ходять попід вікна „колядувати”, а іноді й дорослі починають коляду із Свят-Вечора, заходячи в кожну хату прославляти народженого Христа.

Час, коли співають колядки, зветься „Колядою”. Саме слово походить від назви римської „Календе”, що означало свято першого кожного місяця.

Коляда починається не у всіх місцевостях одночасно. На Гуцульщині починають першого дня по службі Божій, а в Чортківщині на другий день Свят. Першими ходять діти, що зупиняються під вікнами та гукають: — Благословіть колядувати!

— Колядуйте! — відзивається господиня. — А кому? — Колядуйте для дочки!

Парубки ходять із „Звіздою” та дзвінком. Їх провідника називають „береза”.

ЩЕДРИЙ ВЕЧІР

За тиждень після коляди настає Щедрий Вечір, або свято Маланки. На східній Україні та на Гуцульщині в цей вечір щедрують. На Поділлі у західній Україні не знають цього свята.

Змістом щедрівок є передусім хліборобські і господарські справи. Напр. найбільше поширена щедрівка оспівує їх так:

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала вона щебетати,
Господаря викликати.
„Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару,
В тебе товар ввесь хороший,
Будеш мати мірку грошей.
Там овечки покотились
І телички народились.

Більшість щедрівок східньої України звертаються до самого господаря і віщують йому найкращий добробут в господарстві. Крім дітей, ходять щедрувати й дорослі парубки: один перебирається за Маланку, другий за Василя, третій вивертає кожух, а на голову вбирає опудало з козячої голови з рогами, буцім то коза. Інші хлопці одягаються за цигана та циганку, що ведуть на ланцюзі „ведмедя”. На Гуцульщині вбираються у весільне убрання, або за „жида”, „жандара”, князя й княгиню.

Така група щедрівників має зо собою скрипаля, а на Гуцульщині і „трембітаря”. Увесь цей гурт іде селом, жартує, співає веселих пісень та скаче до звуків інструментів. Підійшовши під вікно, „береза” гукає:

— Пане господарю, Маланка замерзає, у хату пустіть!

— Просимо, просимо! — відповідають з хати. Увійшовши до хати, хлопці скидають шапки, стануть посеред хати, обличчям до образів і співають:

„Маланка ходила,	Я жита не жала,
Василька водила:	Чистий хрест держала,
Васильку, мій татку,	Золотую кадильницю
Пусти мене в хатку.	У руках тримала.

Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я.”

Микола Матіїв Мельник

БАТЬКОВІ

Приснився знову Ти мені,
Приснилася і наша хата,
Різдво і кучерявий сніг
І за столом гостей багато.
Дідух вітає нас в стрічках
(Деся ми приїхали додому)
І сміх гримить, мов рокіт
грому

Під вікнами колядники
(А зорі сходять полум'яно)
Зяті прийшли й невістки,
Гуде дітвора щастям п'яна.
І ллється золотом на стіл
Солодкий мід під казку ночі
З чола подівся десь Твій біль
І сонцем засіяли очі...

І Ти згадав минулі дні
Та давні військові пригоди
І все, що понесли мутні
Життя Твого бурхливі води.

Михайло Брик

СВЯТ-ВЕЧІР У МАРОККО

Серед гарячих пісків Марокка посувалася наша колона.
Кругом безмежне море піску і білих, розпалених сонцем, скель.
Ніде ні деревинки. Сонце пражить немилосердно. В роті ви-
сихає. Під тропічним шоломом болить голова. Ноги ледви во-
рушаються. На овиді починають щораз виразніше виринати
гори Атласс. Сині, сині. Раптом, що це? Верблюди з нашої ко-
лони піднімають голови. Без крику погоничів рушають вперед.
Зачули воду. Наші ноги ожили. Приспішуємо ходу. Ще го-
динку ходу, і бачимо чудову картину. Пальмовий зелений гай,
а серед нього білі кам'яні бедуїнські хати. Оаза.

Заходимо до шейка. — Салем аллейкум — привітав я його.
— Ассалям алек — відповів.

Деся у нас святкують Різдво Христове. Пригадав я собі,
як з нетерпінням очікував перших колядників. А тут шейк
порався коло патефона.

І раптом, що це?...

Здавалося, під вікном задзвонили дзвінки. Потім понеслася
пісня-колядка, безсмертне „Бог Предвічний”.

Я схопився на рівні ноги і вибіг на двір. Темна, глупа ніч
глянула мені в очі. Там не було нікого. Я повернувся в кімнату.

ГОЛОВНИЙ ОТАМАН СИМОН ПЕТЛЮРА

На тлі боротьби за волю та в розгарі праці за державне життя України визначився Симон Петлюра, що народився в Полтаві 1879 р. Він займав становище генерального секретаря військових справ і в боротьбі з російськими більшовиками проводив Слобідським Гайдамацьким Кошем, визначною військовою частиною. В 1919. р. довірено йому начальну команду армії і провід в Директорії. Його жертвенна діяльність у найважчій добі української революції стала символом боротьби з російською тиранією. Його смерть з рук більшовицького висланника в травні 1926 р. в Парижі оповила жалобою український народ.

Про Симона Петлюру каже Б. Лисянський:

„На тихім цвинтарі в далекій чужині,
Спокійно спиш ти по житті бурхливім
І мариш у довічнім сні —
Народ свій змучений зобачити щасливим.

*

Щоб він, звільнившись навіки від кайдан,
Попростував вперед шляхами слави
Й замість раба, господар став і пан
Свої власної потужної держави . . .”

ТАРАС ШЕВЧЕНКО — ГЕНІЙ УКРАЇНИ

Тарас Шевченко

ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі
Було видно, — було чути,
Як реве ревучий!

Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу, — отоді я
І лани, і гори —
Все покину і полину
До самого Бога.

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кров'ю
Волю окропіте!
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим, тихим словом!

Переяслав 1845

НАЙМИЧКА

Був собі дід та баба,
З давнього давна, у гаї над
 ставом,
Удвох собі на хуторі жили,
Як діточок двоє,
Усюди обоє.
Ще змалечку удвох ягнята
 пасли
А потім побралися,
Худоби діждалися,
Придбали хутір, став, і млин,
Садок у гаї розвели
І пасіку чималу, —
Всього надбали.
Та діточок у їх Бог-ма,
А смерть з косою за плечима.

Хто ж їх старість привітає,
За дитину стане? •
Хто заплаче, поховає?
Хто душу спом'яне?
Хто поживе добро чесно
В добрую годину,
І згадає дякуючи,
Як своя дитина?..
Тяжко дітей годувати
У безверхій хаті.
А ще гірше старітися
У білих палатах,
Старітися, умирати,
Добро покидати
Чужим людям, чужим дітям
На сміх, на розтрату!

II

І дід і баба у неділю
На призьбі вдвох собі сиділи
Гарненько, в білих сорочках.
Сіяло сонце в небесах, —
Ані хмариночки, та тихо,
Та любо, як у раї.
Сховалося у серці лихо,
Як звір у темнім гаї.

В такім раї чого б, бач-ся,
Старим сумувати?
Чи то давнє яке лихо
Прокинулось в хаті?
Чи вчорашнє, задавлене
Знов заворушилось?
Чи ще тільки заклонулось,
І рай запалило?

Не знаю, що і після чого
Старі сумують. Може, вже
Оце збираються до Бога,
Та хто в далеку дорогу

Їм добре коней запряже?
— „А хто нас, Насте, поховає,
Як помремо?”

— „Сама не знаю!
Я все оце міркувала,
Та аж сумно стало:
Одинокі зостарілись...
Кому понадбали
Добра цього?”

— „Стривай лишень!
Чи чуєш? Щось плаче
За ворітьми, мов дитина!
Побіжим лиш! Бачиш?
Я вгадував, що щось буде!”
І разом схопились,
Та до воріт.

Прибігають,
Мовчки зупинились:
Перед самим перелазом
Дитина сповита,
Та не туго, й новенькою
Свитиною вкрита;

Бо то мати повивала
І літом укрила
Останньою свитиною!
Дивились, молились
Старі мої.

А сердешне
Неначе благає:
Випручало рученята
Й до їх простягає
Малюсенькі... І замовкло,
Неначе не плаче,
Тільки пхика.

— „А що, Насте?
Я й казав! От бачиш!
От і талан, от і доля!
І не одинкові!

Бери ж лишень та сповивай!..
Ач яке, нівроку!
Неси ж в хату, а я верхи
Кинусь за кумами
В Городище.”

Чудно якось
Діється між нами!
Один сина проклинає,
З хати виганяє;
Другий свічку, сердешний,
Потом заробляє
Та, ридаючи, становить
Перед образами:
Нема дітей!.. Чудно якось
Діється між нами!

III

Аж три пари на radoщах
Кумів назбирали,
Та ввечорі й охристили
І Марком назвали.
Росте Марко. Старі мої
Не знають, де діти,
Де посадить, де положить
І що з ним робити.
Минає рік. Росте Марко,
І дійна корова
У розкоші купається.
Аж ось чорноброва
Та молода, білолиця
Прийшла молодиця
На той хутір благодатний
У найми проситься.
— „А що ж”? — каже —

— „Возьмемо, Трохиме,
Бо ми старі, нездужаєм,
Та таки й дитина,
Хоча воно вже й піросло,
То все ж таки треба

Коло його піклуватись.”
— „Та воно то — треба,
Бо й я вже свою часточку
Прожив, — слава Богу,
Підтоптався. Так що ж тепер,
Що візьмеш, небого?
За рік, чи як?”

— „А, що дасте...”
— „Е, ні! — Треба знати, —
Треба, дочко, лічить плату,
Зароблену плату;
Бо сказано: хто не лічить,
То той і не має.
Так отак хіба, небого,
Ні ти нас не знаєш,
Ні ми тебе; а поживеш,
Роздивишся в хаті,
Та й ми тебе побачимо, —
Отоді й за плату:
Чи так, дочко?”

— „Добре, дядьку!”
— „Просимо ж у хату!”
Поеднались.

Молодиця
Рада та весела,
Ніби з паном повинчалась,
Закупила села.
І у хаті, і надворі,
І коло скотини,
Увечері, і вдосвіта;
А коло дитини
Так і пада, ніби мати!
В будень і в неділю
Головоньку йому змис,
И сорочечку білу
Щодень Божий надівас;
Грається, співас,
Робить возики, а в свято
То й з рук не спускає.
Дивуються старі мої
Та моляться Богу.
А наймичка невсипуща
Свою долю проклинає,
Тяжко-важко плаче;
І ніхто того не чує,

Не знає й не бачить,
Опріч Марка маленького.
Так воно не знає,
Чого наймичка сльозами
Його умиває.
Не зна Марко, чого вона
Сама не з'їсть і не доп'є, —
Його нагодує.
Не зна Марко, як в колисці
Часом серед ночі
Прокинеться, ворухнеться,
То вона вже скочить,
І укрис, й перехристить,
Тихо заколише:
Вона чує з тієї хати,
Як дитина дише.
Вранці Марко до наймички
Ручки простягас,
І „мамою” невсипущу
Ганну величає.
Не зна Марко, росте собі,
Росте, виростає.

IV

Чимало літ перевернулось,
Води чимало утекло;
І в хутір лихо завернуло,
І сліз чимало принесло.
Бабусю Настю поховали,
І ледве-ледве одволали
Трохима діда. Прогуло.
Прокляте лихо, та й заснуло.
На хутір знову благодать
З-за гаю темного вернулась
До діда в хату спочивать.
Уже Марко чумакує
І восени не ночує
Ні під хатою, ні в хаті, —
Когонєбудь треба сватать.
— „Кого ж би тут?” старий
дума

І просить поради
У наймички. А наймичка
До царівни б рада
Слать старости: „Треба Марка
Самого спитать.”
— „Добре, дочко! Спитаємо,
Та й будемо сватать.”
Розпитали, порадилися,
Та й за старостами
Пішов Марко. Вернулися
Люди з рушниками,
З святим хлібом обміненим.
Панну у жупані,
Таку кралю висватали,
Що хоч за гетьмана,
То не сором. Отаке то
Диво запопали.

„Спасибі вам” — старий каже.
— „Тепер, щоб ви знали,
Треба краю доводити,
Коли й де вінчати,
Та й весілля! Та ще ось що:
Хто в нас буде мати?
Не дожила моя Настя!..”

Та й заливсь сльозами.
А наймичка у порогу
Вхопилась руками
За одвірок, та й зомліла.
Тихо стало в хаті;
Тільки наймичка шептала:
„Мати... мати... мати!..”

V

Через тиждень молодиці
Коровай місили
На хуторі. Старий батько
З усієї сили
З молодицями танцює,
Та двір вимітає,
Та прохожих, проїзжачих
У двір закликає,
Та вареною частує,
На весілля просить.
Знай, бігає, а самого
Ледве ноги носять.
Скрізь гармидер та реготня
В хаті і на дворі,
І жолоби викотили
З нової комори.
Скрізь порання: печуть, варять
Вимітають, миють...
Та все чужі. Деж наймичка?
На прощу у Київ
Пішла Ганна. Благав старий,
А Марко аж плакав,
Щоб була вона за матір.
— „Ні, Марку! Ніяко
Мені матір'ю сидіти:
То багаті люди,
А я наймичка; ще й з тебе
Сміятися будуть.
Нехай Бог вам помагає!
Піду помолюся
Усім святим у Києві,
Та й знову вернуся
В вашу хату, як приймете.

Поки маю сили,
Трудитимусь.”
Чистим серцем
Поблагословила
Свого Марка, заплакала
Й пішла за ворота.
Розвернулося весілля,
Музикам робота
І підковам. Вареною
Столи й лави миють.
А наймичка шкандибає,
Поспішає в Київ.
Прийшла в Київ, не спочила:
У міщанки стала,
Найнялася носить воду,
Бо грошей нестало
На молебствіє Варварі.
Носила, носила,
Кіп із вісім заробила,
Й Маркові купила
Святу шапочку в печерах
У Івана святого,
Щоб голова не боліла
В Марка молодого;
І перстеник у Варвари
Невістці достала
І, всім святим поклонившись,
Додому верталась.
Вернулася. Катерина
І Марко зустріли
За ворітьми, ввели в хату
Й за стіл посадили;
Напували й годували,

Про Київ питали,
І в кімнаті Катерина
Одпочить послала.
„За що вони мене люблять?
За що поважають?
О, Боже мій милосердний!

Може, вони знають?
Може, вони догадались?
Ні, не догадались.
Вони добрі...”
І наймичка
Тяжко заридала.

VI

Тричі крига замерзала,
Тричі розтавала, —
Тричі наймичку у Київ
Катря провозжала,
Так, як матір. І в четвертий
Провела небогу
Аж у поле, до могили,
І молила Бога,
Щоб швиденько верталася,
Бо без неї в хаті
Якось сумно, ніби мати
Покинула хату.

Після Пречистої в неділю,
Та після Першої, Трохим
Старий сидів в сорочці білій,
В брилі, на призьбі. Перед ним
З собакою унучок грався,
А внучка в юпку одяглась
У Катрину, і ніби йшла
До діда в гості. Засміявся
Старий і внучку привітав,
Неначе справді — молодицю.
„А де ж ти діла паляницю?
Чи, може, в лісі хто одняв?
Чи по-просту забула взяти?
Чи, може, ще й не напекла?
Е, сором, сором! Лепська мати!
Аж зирк! і наймичка ввійшла
На двір. Побіг старий стрічати
З унуками свою Ганну.

— „А Марко в дорозі?”
Ганна діда питалася.
— „В дорозі ще й досі.”
— „А я ледве додидала
До вашої хати.
Не хотілось на чужині
Одній умирати!
Коли б Марка діждатися!
Так щось тяжко стало...”

І внучатам із клуночка
Гостинці виймала:
І хрестики, й дукачики,
Й намиста разочок
Ориночці, і червоний
З фольги образочок;
А Карпові соловейка
Та коників пару;
І четвертий уже перстень
Святої Варвари
Катерині; а дідові
Із воску святого
Три свічечки; а Маркові
Й собі нічого
Не принесла: не купила,
Бо грошей нестало,
А заробить нездужала.
„А ось ще осталось
Пів бубличка!”
Й по шматочку
Дітям розділила.

VII

Ввійшли в хату. Катерина
Їй ноги умила
И полуднувать посадила.
Не пила й не їла
Стара Ганна.

— „Катерино!

Коли в нас неділя”?

— „Після завтра”.

— „Треба буде

Акафист найняти
Миколаєві святому
Й на часточку дати,
Бо щось Марко забарився...
Може, де в дорозі
Занедужав, сохрانی Боже!”
И покапали сльози
З старих очей замучених.
Ледве-ледве встала
Із-за стола.

— „Катерино!

Не та вже я стала:

Зледащіла, нездужаю

І на ноги встати.

Тяжко, Катре, умирати
В чужій, теплій хаті!”

Занедужала небога.

Уже й причащали,

И маслосвятіє служили, —

Ні, не помагало!

Старий Трохим по подвір'ю

Мов убитий ходить;

Катерина з болящої

І очей не зводить, —

Катерина коло неї

І днює, і ночує.

А тимчасом сичі вночі

Недобре віщують

На коморі. Болящя

Щодень, щогодина,

Ледве чути, питається:

— „Доню, Катерино!

Чи ще Марко не приїхав?

Ох, як би я знала,

Що діждуся, що побачу,

То ще б підождала.”!

VIII

Іде Марко з чумаками;

Ідучи, співає,

Не поспіша до господи,

Воли попасає.

Везе Марко Катерині

Сукна дорогого,

А батькові шитий пояс

Шовку червоного,

А наймичці на очіпок

Парчі золоті

І червону добру хустку

З білою габою,

А діточкам черевички,

Фіг та винограду,

А всім вкупі червоного

Вина з Цариграду

Відер з трое у барилі,

І кав'яру з Дону, —

Всього везе, та не знає,

Що діється дома!

Іде Марко, не журиться.

Прийшов, слава Богу!

І ворота одчиняє

І молиться Богу.

— „Чи чуєш ти, Катерино?

Біжи зустрічати!

Уже прийшов! Біжи швидче,

Швидче веди в хату!

Слава Тобі, Спасителю!
Насилу діждала!"
І „Отче наш” тихо-тихо,
Мов крізь сон, читала.

Старий воли випрягас,
Занози ховас
Мережані, а Катруся
Марка оглядає.
— „А де ж Ганна, Катерино?
Я пак і байдуже!
Чи не вмерла?"

— „Ні, не вмерла,
А дуже нездужа.
Ходім лишень в малу хату,
Поки випрягас
Воли батько; вона тебе,
Марку, дожидає.”
Ввійшов Марко в малу хату
І став у порогу...
Аж злякався, Ганна шепче:
— „Слава, слава Богу!
Ходи сюди, не лякайся!..
Вийди, Катре, з хати!

Я щось маю розпитати,
Дещо розказати.”
Вийшла з хати Катерина,
А Марко схилився
До наймички у голови.
— „Марку! Подивися,
Подивися ти на мене!
Бач, як я змарніла?
Я не Ганна, не наймичка,
Я...”

Та й зацікавила.
Марко плакав, дивувався.
Знов очі відкрила
Пильно, пильно подивилась, —
Й сльози покотились.
— „Прости мене! Я каралась
Весь вік в чужій хаті...
Прости мене... я твоя мати!”
Та й замовкла...
Зомлів Марко,
Й земля задрижала.
Прокинувся... до матері —
А мати вже спала!
Переяслав 1845

Іван Нечуй Левицький

„Х М А Р И” „Наймичка” в народній душі

Надходив вечір. Сонце вже не пекло косим промінням; надворі було тепло, як у добре натопленій хаті. Від кукурудзи потягла на баштан тінь довгими рядами. Коні паслись по степу; їм не докучали мухи. Молодий Радюк роздягся і роззувся. Він навіть скинув картуз і жилетку, неначе одежа давила його серед вільного степу. Сонце спустилось, неначе лягло на степ, і почало засовуватись на зелене море. Молодий Радюк провів очима сонце до останнього проміння й задумався... Надворі починало темніти. Онисько запалив багаття з сухого бур'яну. Густий дим піднявся клубками і зігнав на бік мошку.

— Діду, я чув, що ви вмієте всяких пісень, та ще й дуже старих. Чи не заспівали б ви мені, а я б і позаписував в оцю книжечку? — сказав Радюк.

— А вам навіщо те здалося? — промовив дід тихо, глянувши скося на Радюка.

— Та так...

— Як так, то й нехай буде так, промовив дід, зирнувши сердито на книжечку.

— Я чув, що ви, діду, вмієте всяких казок.

— Хіба я стара баба, щоб казки казав! — промовив дід ще сердитіше.

Дід дуже не вірив паничеві і чогось лякався тої книжечки. Він бачив таку книжечку у тяжку годину свого життя, як його сина у рекрути брали, як його ганяли на панщину й записували панщанні дні.

— І нащо, паничу, вам здалися наші пісні й казки? Ви народ вчений, письменний...

— Ви, діду, чоловік старий, то зрозумієте мене. Я чоловік вчений і дуже цікавий знати все, навіть сільські пісні, та ще й стародавні, козацькі.

— О, я козацьких пісень багацько знаю! — крикнув дід, не втерпівши.

— Бачите, діду, тепер уже пишуть книжки сільською українською мовою, то й сільська мова і сільські пісні стали дуже потрібні.

— Може й правда, може воно й так. Не знаю, ви більш од мене знаєте.

Уважаючи на те, що дід трохи подається, Радюк витяг з кишені скільки дрібних книжечок і знайшов між ними листки, де були Шевченкові твори. Він знайшов Шевченкову „Наймичку” і почав читати. Навперве він читав селянам українські твори Вовчка й Шевченка, і знав, що ні одна поема не доходить так до серця, як „Наймичка”.

— Чи ти ба! Йй-Богу! По-нашому написано! — крикнув наймит, лежачи животом на траві, і з тим словом він посунувся на грудях ближче і почав слухати, підперши лице долонями й махаючи ногами.

Онисько не показував здивування. Він сидів, підобгавши ноги й нахиливши голову, та все слухав та слухав. Його люлька загасла і покотилась на траву, а він й голови не підводив та все слухав, як Марко ріс на хуторі у старого діда й баби, як прийшла до них молодиця у найми проситься, як Марко оженився й пішов в дорогу, як наймичка перед смертю призналася Маркові, що вона його мати. Вплив того читання на Ониська був такий великий, що він неначе скам'янів, склавши руки

на коліна й нахиливши сиву голову. Він не поворушив пальцем, не поворушив очима, ні разу не зідхнув, що буває знаком великої сили чуття у щирого українця.

А парубок перестав пацати ногами, простяг їх на траві на цілу їх довжину, роззявив рота, витріщив очі та все дивився на ту книжку, не змигнув ні разу очима, бачив і саму наймичку і того Марка, про якого читав Радюк.

Червоне полум'я багаття світило на ту групу, облило червоним квітом білу дідову сорочку, сиву бороду і його темне похмуре лице і сиві, низько навислі над очима брови.

Радюк скінчив і згорнув книжку. Онисько все сидів і не рухався з місця, а парубок усе лежав та дивився на ту книжку, що лежала згорнута на траві. Вплив був такий великий, як був великий Шевченків геній, що спостеріг тайну народного серця і поезії.

Сам молодий Радюк задумався і сидів мовчки, поки не згас слід того читання у його душі. Онисько підвів голову й обернувшись рукавом сльозу.

— Я ще зроду не чув нічого кращого від тої „Наймички”, — промовив дід та й знов схилив голову, неначе від великої ваги і від великого жалю.

— Чи знаєте, діду, хоч одну думу козацьку, кращу від цієї „Наймички”?

— Знаю багацько різних дум, але такої не пам'ятаю.

І дід почав сміливо розказувати, а потім і співати думи й пісні. Радюк ледве встигав записувати їх у свою книжечку. Дід не сперечався, вірив йому і навіть хвалився своїми піснями, бо зрозумів, що молодий Радюк не мав на думці кривди для нього. Парубок почав був собі співати, та дід йому і не дав та все співав своїм старечим, але міцним і твердим голосом козацькі думи й пісні.

— Куди тобі, дурню, з твоїми піснями! Ви тепер співаєте все про дівчат та про вулицю та про вечерниці, а про козаків і не тямите нічого! А скільки я переспівав їх, як був молодшим, як був ще живий мій покійний батько! — говорив Онисько. І дід не скінчив цієї речі і знов задумався.

Тарас Шевченко. Автопортрет.

З „НЕОФІТІВ”

Благословенная в женах
Святая, праведная Мати
Святого Сина на землі!
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марно тратить,
Скорбящих радосте! Пошли,
Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий,
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки-море
Сльози кривавої лила,
Так, як і Ти, і прийняла
В живу ю душу світ незримий
Твого розп'ятого Сина.

Ти, Мати Бога на землі,
Ти сльози матері до краю,
До каплі вилила. Ридаю,
Молю, ридаючи: пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило
І на Україні понеслось,
І на Україні свяtilось
Те слово — Божеє кадило,
Кадило істини! Амінь.

V

На хресті
Стрімглав повісили святого
Того апостола Петра.
А неофітів в Сиракузи,
В підземній страшній узи
В кайданах одвезли. І син,
Твій син Алкид, твоя дитина,
Твоя єдина родина,
Любов єдина твоя,
Гниє в неволі, у кайданах.
А ти, прескорбная, не знаєш,
Де він конає, пропадає!
Ідеш шукать його в Сибір,
Чи теє... в Скифію. І ти...
І чи одна ти? Божа Мати,
І заступи нас, і укрий!
Немає сім'ї, немає хати,
Немає брата, ні сестри,
Щоб незаплакані ходили,
Не катувалися в тюрмі,
Або в далекій стороні
В британських, гальських легіонах
Не муштрувались...
О, Нероне,
Нероне лютий! Божий суд
Правдивий, наглий серед шляху
Тебе осудить... Припливуть

І прилетять зо всього світа
Святії мученики-діти
Святої волі; круг одра,
Круг смертного твого предстануть
В кайданах і... тебе простять:
Вони — брати і християни,
А ти собака, людоїд,
Деспот скажений...

ХІІІ

Другий день
Реве арена. На арені
Лідійський золотий пісок
Покрився пурпуром червоним,
В болото крові замісивсь;
А сиракузьких назореїв
Ще не було у Колізеї.
На третій день і їх в кайданах
Сторожа з голими мечами
Гуртом в різницю привела.
Арена звірем заревла...
А син твій гордо на арену,
Псалом співаючи, ступив,
І п'яний кесар, мов скажений,
Зареготавсь. І леопард
Із льоху вискочив на сцену...
Ступив, зиркнув, — і полилась
Святая кров. По Колізею
Ревучим громом пронеслась
І стихла буря...

Де ж була?
Де ти сховалась? Чом на його,
На кесаря свого святого,
Не кинулась? Бо стерегли:
Кругом в три лави обступили
Зевеса ліктори; за ним,
Твоїм Юпітером святим,
Залізну браму зачинили.
А ти осталася одна,
Одна-однісінька надворі.
І що ти зможеш? — „Горе! горе!
О горе лютеє моє!

Моя ти доленько! Без його
Що я робитиму? До кого
Я прихилюся?"... І небога
Кругом зиркнула, — і об мур,
Об мур старою головою
Ударилась і трупом пала
Під саму браму.

XV

Трохи одпочила
Стара мати недобита,
Живуццю силу
Сила ночі оживила;
Встала, походила
Коло замкнutoї брами
Та щось шепотала:
Чи не кесаря святого
Нишком проклинала?
А, може, й так... Тихесенько
До брами підкралась,
Послухала, усміхнулась
І щось прошептала —
Якесь слово... І нищечком
Коло брами сіла
Й зажурилась. Незабаром
Брама одчинилась,
І на возах, на колесницях,
Із Колізея, із різниці
Святії вивезли тіла, —
І повезли на Тибр: тілами
Святих убитих годувати
Для царського таки стола
У Тибрі рибу.

Встала мати,
Кругом оглянулась, взялась
За биту голову руками,
І тихо, мовчки за возами
Марою чорною пішла
На Тибр.
І ти осталася одна
На березі, і ти дивилась,

Як розстелялися, стелились
Круги широкії над ним,
Над сином праведним твоїм...
Дивилась, поки не осталося
Живого сліду на воді,
І усміхнулася тоді,
І тяжко, страшно заридала,

І помолилась в перший раз
За нас Розп'ятому. І спас
Тебе розп'ятий Син Марії,
І ти слова його живії
В живу душу прийняла,
І на торжища і в чертоги
Живого істинного Бога
Ти слово правди понесла.

1857. Нижній Новгород.

Михайло Лазаревський

СПОМИНИ ПРО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

В 1847. р. Шевченка заслано в оренбурзький край. Йому, як народному поетові і художникові, було заборонено брати в руки перо й олівець. Жандар привіз його в Оренбург у червні 1847 р. вночі, просто до вартівні, де Шевченко проспав ніч на голій долівці. Вранці командант Ліфлянд відправив його у казарми 3. оренбурзького військового відділу (батальйону). Того ж самого дня по Оренбурзі рознеслася вістка, що прибув Шевченко. Земляки зараз пішли у казарми і випросили його до себе на квартиру. Зустріч із Шевченком була пам'ятна: і він, і ті, що прийшли до нього, були зворушені тим, що побачили свого рідного поета. Увесь день він пробув серед земляків, співав рідних пісень, читав дещо із своїх творів і був нібито не дуже сумний. Але було видно, що він багато таїв у душі і хотів наперекір долі бути вищим над неї.

В дорозі від Петербургу до Оренбургу він був усього 9 днів. Від такої незвичайної для нього дороги, від безсонниці, а також зміни клімату він занедужав на легку пропасницю. Другого дня вже було відомо, що його призначено до Орської кріпости. Земляки радили йому, як недужому, записатися до ла-

зарету на два тижні, а тим часом сподівалися поклопотатися, щоб його залишити в оренбурзькому батальйоні, де Шевченкові можна було жити хоч трохи вільніше. Але він не згодився на це через те, що ненавидів лазаретів, а подруге через те, як він казав, що ніколи ще нікого не обдурював. Просити ж за себе він не дозволив, бо не хотів в таких обставинах принижувати своєї гідності проханням.

Днів через три його вдягли в солдатську одержу. Коли він приміряв мундир та шинелю, тоді йому уявилася вся будуччина, але він зумів здержати свої почуття в казармі. Йому настільки бракувало знайомости життя, особливо життя солдата, що він, навіть не відаючи про те, що йому принесено одержу, котра звичайно шийється на кошти державні, запитав підофіцера, що коштує одержу. Той, не запинаячись, відповів, що 40 рублів, і Шевченко зараз заплатив гроші. Але якийсь офіцер, довідавшись про те, відобрав у нього гроші і звернув їх Шевченкові.

Через тиждень Шевченка приділено до оренбурзького батальйону і відослано в Орську кріпость, де командантом був тоді генерал-майор Ісаєв, чоловік старий і досить добрий. В Орському Шевченко швидко познайомився з засланцями-поляками: один з них Фігнер, що був учителем дітей Ісаєва, зближився до Шевченка. Завдяки йому Шевченкові дозволено жити на приватній квартирі. Через місяць після приїзду Шевченка я був в Орському і скільки днів пробув з ним. Його життя, дякуючи Ісаєву, було зносне. Більшу частину часу він проводив або за книжками, або на розмовах з поляками.

Але в 1847 р. помер Ісаєв; отоді то настав для Шевченка тяжкий час. Командант батальйону Мешков, що був з простих солдатів, показував над ним усю силу своєї влади. Він перевів його в казарми, де Шевченко спав і цілісні дні проводив на брудному своєму ліжку. Приїжджаючи туди доволі часто „по ділам служби”, я завжди провідував Шевченка і бачив тодішнє його життя. Товариство п'яних, розпустних солдатів, тяжке повітря, сміття, невпинний крик — все те страшенно бентежило Шевченка; але він не відважувався просити у Мешкова полегші. Та просило його багато людей про дозвіл Шевченкові жити на окремій квартирі; однак всі заходи були безуспішні, бо він не любив Шевченка за його непокірну вдачу, за те, що він не вмів і не хотів нікому кланятися; тому водив його щодня разом з іншими на муштру. В казармі Шевченко багато читав, дістаючи книжки у знайомих. З особливої ласки дозво-

ляли Шевченкові іноді провідати знайомих на годину — або дві. Але ж цей його вихід рідко проходив для нього без якихось приключок. Солдати, товариші Шевченка, користуючись з того, що його нема, викрадуть з його шафки книгу, та й заставлять у шинку. Вернувшись додому й не знаходячи якоїбудь книги, він уже знав, де вона, і питав товаришів тільки про те, в якому шинку і за скільки книгу дано в застав, а потім викупляв її сам.

Уліті він часто ходив до берега ріки Ори і там поміж кущами пролежував по кілька годин, мріяв про рідний край, про минуле, але боявся, як казав, зазирати в будуччину. Там на самоті він виймав із-за халяви клаптик паперу й олівець і записував свої поетичні відхнення, з якими таївся не тільки від начальства, але навіть від інших знайомих. Так Шевченко жив до літа 1848. р. В цьому році прибув до Оренбургу капітан-лейтенант Олексій Іванович Бутаков, що їхав для дослідів Аральського моря. Потребуючи художника для змалювання морських берегів і зачувши про те, що в Орському перебуває Шевченко, він просив команданта корпусу Обручова, щоб приділив до його експедиції Шевченка, як художника. Але генерал признав це неможливим, пам'ятаючи про наказ Шевченкові брати в руки перо й олівець, і замість Шевченка приділив до Бутакова польських засланців Залеського та Турно. Тоді Бутаков випросив до експедиції Шевченка як моряка, і від'їхав разом з ним у степ 1848. р. Про подробиці цього життя мені не відомо, але Шевченко казав, що Бутаков був для них дійсним товаришем, що час вони проводили доволі весело, що Шевченко з Залеським та Турно малювали все, коли тільки для того була хоч малесенька можливість.

Восени 1849. р. вони всі вернулися до Оренбургу, де Шевченко й його товариші жили в одній хаті і користувались повною свободою. Завдяки Бутакову життя Шевченка значно покращало. Його приймали у найліпших домах. Він малював й писав та малюючи портрети, заробляв гроші для своєї потреби. По від'їзді Бутакова в січні 1850. р. до Петербургу, Шевченко замешкав у полковника Карла Івановича Герна, де йому жилося, як і попереду, досить добре. Але в травні 1850. р. доля знов поглузувала над ним. Офіцер оренбурзького батальйону Ісаєв, свояк колишнього команданта Орської кріпости, що недавно приїхав з якогось петербурзького кадетського корпусу, зробив Обручову донос, що Шевченко листується зі своїми знайомими і малює портрети. Обручов знав, що Шевченко жи-

ве в Оренбурзі на волі, що пише й малює, але хоч і який був суворий взагалі, а особливо до воєнних, якось не мав сумління добивати нещасного поета. Та отримавши офіційний донос, він зараз звелів зробити у Шевченка ревізію, а його самого посадити в арешт. При ревізії найдено скільки малюнків та листів. Обручов відослав всі листи в III. відділ поліційний у Петербурзі, де їх, розуміється, лишено без уваги, окрім одного листа, в котрім писав Шевченкові один знайомий, що в Петербурзі є багато молодих людей, які живуть під доглядом поліції, з котрими він знайомий, що всі вони поділяють переконання Шевченка. Цей лист наробив багато неприємності різним людям. За два дні після ревізії Обручов відослав Шевченка в Орську кріпость під суворий догляд; а одержавши з Петербургу якийсь наказ щодо Шевченка, перевів його в перший батальйон, котрого частину щороку відсилено в Петровську кріпость, що була на пустинному півострові північно-східнього берега Каспійського моря. Шевченка відіслано туди, і він провів там без виїзду весь час свого заслання до серпня 1856. р.

Леся Українка

НА РОКОВИНИ ШЕВЧЕНКА

Не він один її любив.
Віддавна Україну
Поети славили в піснях,
Немов красу-дівчину.

Від неї переймали сміх,
І жарти, і таночки,
Її байки, немов квітки,
Сплітали у віночки.

Той в ній давнину покохав,
Той мрію молоденьку, —
Він перший полюбив її,
Як син кохає неньку.

Хоч би була вона стара,
Сумна, змарніла, бідна,
Для сина вірного вона
Єдина, люба, вірна.

Хоч би була вона сліпа,
Каліка, недоріка, —
Мов рана ятриться в ньому
Любов його велика.

Вкраїна бачила не раз,
Як тії закоханці
Над вечір забували все,
Про що співали вранці,

І, взявши дар від неї, йшли
До іншої в гостину;
Вони не знали, що то є
Любити до загибину.

Він перший за свою любов
Тяжкі дістав кайдани,
Але до скону їй служив
Без зради, без омани.

Усе знесла й перемогла
Його любови сила.
Того ж великого вогню
І смерть не погасила.

К. Кисілевський

НА ТАРАСОВІЙ МОГИЛІ

(Спогад)

Вечірнє сонце вже за Київськими горами. Останні його промені падають на вершки будівель, церков і пам'ятників та освічують їх своїм золотом. Тепер усе горить в ореолі безсмертної краси. Така велич, що тяжко відвернути зір від неї та дивитись на незаметні будинки річкової станції. А то ще й поспішати треба, щоб не запізнитись до відходу пароплаву.

Але вже й на місці. Зустріч з товаришами подорожі повна радості. „Так, ми справді добились свого. Отже, таки попливемо.” Радість і надія вітає в обличчях мандрівців. Розмовляємо спокійним, здержаним голосом, щоб не звертати на себе уваги інших пасажирів, що вертаються з роботи до підміських місцевин. Та проте звідусіль допитливі погляди, здогадні міркування. Мабуть, наші одяги, капелюхи, обува — говорили за нас.

„Ви, певно, на Тарасову Могилу! — А звідкіль, чи не з західних областей? Я там був, у городі Львові! У вас інше життя, а тут, як бачите, заялозені ми і всеньке наше „щастя” таке ж!

Аж ось останній гудок до відпливу. Рушаємо. Ритмічно постукує погін. Виходимо на чердак і дивимось на Дніпро, на Київ. Никнуть з очей будинки підгороддя, а гудок зганяє нас до кают. Подорожні пояснюють, що не вільно збиратись на чердаку, бо зближаємось до моста на Дніпрі. Але в каютах нам чужо.

Ми вже знов в оточенні наших братів, що тільки споглядають заздро на нас і гірко усміхаються. Хотілося щось відрадне сказати, але слова завмирили на устах. Сумне спочуття зависло й закріпло на наших постатях, а до горла добувався якийсь несамопитий крик розпачу. „Хіба про таку нещасну та мовчаливу Україну мріяв Шевченко?” — говорили наші погляди...

Ніч закликала нас на спочинок. І було так гірко йти до

кают, коли наші незнайомі подорожні розкладались мовчки на долівці підвалу.

Вчасний весняний світанок збудив нас поблизу мети. Дніпрові станції приносили нам розкішні пахощі молодій зелені, надбережні луки гомоніли співом ранніх пташок. Зближався заповідник: Тарасова Могила.

Ось ми вже під нею. Долом хвилює широкий і дужий Дніпро, а трохи вище йде доріжка поміж кущами свіжих бузків, молодими яворами, ліщиною, звідкіль ляцять безугавно соловії. Манять розкриті чашки квіток, брилянтами відблискують росою зрошені пелюстки. Але рвати їх не можна! Це ж заповідник з рістнею та тваринами давніх літ. В одному місці якась пуста хатина, а її стріха цвіллю вкрита. В іншому дерев'яні східці, що круто покладені попід гору. Ступаємо на них і підходимо вище. Щоразу відкриваються нові краєвиди. Врешті ми на самому щовбі. Тут доріжка замасна розквітлимими бузками та яблунями. Збоку видніє будинок. Нам кажуть, що це музей. Але нам не спішно до нього. Ми хочемо чимскорше припасти до тієї землі, що має в своєму нутрі святі рештки найбільшого Сина України.

Мовкнуть уста супроти масстату тієї могили, що займає щовб Чернечої Гори. На ній чорний мармор з постаттю Тараса зверненою обличчям до Дніпра й Лівобережжя. Суворий вираз його обличчя наче зове до бою за права народу. І тиснуться нам на уста величні його слова із Заповіту: „Вставайте, кайдани порвіть, і вражою, злою кров'ю волю окропите!” Якись дивні ідеї линуть від тієї могили, що об'єднала нас в одну націю, що зове нас до творчого життя, до діла, до згоди, до посліпильної любови та боротьби за волю України, де б ми не були. Хочеться цілувати її, ту землю, таку дорогу, таку рідну, що понад неї не може бути іншої на світі..

Тяжко було розставатись з нею. Дух Тараса вселився в душу й розпалив у нас вогонь пориву. І коли врешті треба було повернутись до річкової станції, ми припадали до могили, клонили голову й немов клялись на маленьку грудочку землі, що будемо сповняти його заповіт, поки нам буде сяяти сонце, що передамо їх грядучим поколінням, як чистий провідний прапор у майбутнє...

А як прийшов час відпливу і сонце западало за верхом Чернечої Гори, щось незбагнуте тягло по променях до того серця України. Безмежна туга рвалась туди, до тієї самотної могили. І вже ніхто й ніщо її не втихомирить по-вік-віки...

ЛИХОЛІТТЯ В УКРАЇНІ

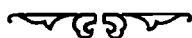
Тарас Шевченко

СОН

(М. А. Марковичці)

На панщині пшеницю жала;
Втомилася, не спочивать
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать.
Воно сповитеє кричало
У холодочку за снопом.
Розповіла, нагодувала,
Попестила, і ніби сном,
Над сином сидя, задрімала.
І сниться їй: той син Іван
І уродливий, і багатий,
Уже засватаний, жонатий,
На вольній, бачиться, — бо й сам
Уже не панський, а на волі;
І на своїм веселім полі
Удвох собі пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть...
І усміхнулася, небога.
Прокинулась — нема нічого!..
На Йвася глянула, взяла
Його, гарненько сповила,
І копу дожинать пішла,
Поки не чути ланового.

1858. Петербург

ПАНСЬКІ ЖАРТИ

XIII

Ревів, стогнав від бурі бір,
Немов голодний, лютий звір,
І чорним гиллям мов руками
Махав у вітрі, бивсь і хріп,
Коли понурими купками
В'їздили ми під темний стріп.
Як дивно, лячно якось стало
Усім в тій хвилі, наче ми
В якийсь заклятий світ в'їздили,
У царство сумерку й зими,
З якого вже по вік не мали
Вернутись живими, як з тюрми.

**
*

Як дивно, лячно залунали
Удари наших топорів,
У звори, дебри відгук слали,
Немов тим відгуком скликали
Громади відьм та упирів.
А кожний знав, що нині свято,
І що той святотатський гук
Хто-зна, яких і як багато
На світ накличе бід та мук.

**
*

Та ба, не час було вагаться,
Коли ні думать, ні вертаться
Сіпаки панські не дають.
І ми самі, щоб заглушити
У собі страх, давай трощити,
Що аж тріски, мов град, падуть.
Рубаєм, зуби закусивши,
Мов дерева ті — найздрядливіші
У світі наші вороги.
Ті стяте дерево корують,
Ті ріжуть пилами, чвертують,
Кладуть у стоси і в стоги.

**

Попові ж панські посіпаки
Веліли тягати гиляки
На купу з парубками враз.
„Хіба нема сумління в вас?
Глядіть, він ледве робить кроки,
А тут пні, ломи, сніг глибокий,
Тут сил потрібно не таких!”

**

„Мовчать!” — отаман крикнув. — „Голя!
Ми робим так, як панська воля!
Тягніть, єгомость!” Люд затих,
І мовчки, в лютої понурій
Під ліса шум і стогін бурі
Кипить робота лісова.
Та бачимо, як панські слуги
Сміються нишком, як з натуги
Наш піп старенький умліва,
На купу тягнучи дрова.
Сміються кляті, не зважають
На старість, на духовний стан,
Його найдужче наганяють,
„Тягніть, єгомость! Швидко пан
Прийде! Як стіс малий застане,
То буде клопіт вам і нам.”

**

Та дармо, з сили вибився
Старий — тремтить його рука,
Не може двигнуть патики.
Ногами що крок спотикався,
Упав, устав і знов халпався,
Та де вже там йому така
Робота! Довго ми дивились
На те, як мучили, глумили
Сіпаки панські над попом,
Як він, не кажучи й словечка,
Коривсь, хилився, мов овечка,
З сил вибивавсь під патином.

**

І враз — яке се сталося диво?
Чи вітер свиснув так страшливо?
Чи затріщав підтятий пень?
Чи мигнув блискавки огонь?

Чи в серцях наших щось прорвалось,
Що там від рана в лід стиналось,
І раптом ринуло на світ?
Досить, що мов на розказ даний
З сокирами та топорами
Ми кинулись, ревли словами:
„Нелюдки прокляті! Ждіть!
Досить вже нашу кров ви ссали,
Томили нас і збиткували!
Тут ми розсудимось з вами!
Раз гинуть! Бийте їх, валіть!”
„Сусіди, браття, Господь з вами!
Що робите? Хіба ж це ми
З охоти власної, сами
Се робимо? Хіба ж над нами
Не той сам пан, що й над вами?”

„Не правда!” — крики розляглися, —
Бо нас неволять до роботи,
А ви із власної охоти
У панську службу нанялися.
Тепер ми: браття вам, сусіди,
А чим то ви для нас завсіди?
Які то в вас тоді слова,
Коли під вашими руками,
Під канчуками, нагайками
Нам тіло кров'ю підпилива?
Ні, годі! Горе наше вщерть
Переповнилось! Всі погинем,
Але на вас ще пострах кинем!
Моліться! Тут вам буде смерть!”

**

„Ха, ха, ха, ха! Отсе то й діло!” —
Нам ураз загоготіло. —
„Ха, ха, ха, ха! Отсе то раз!
Чи бач, пани офіціялісти
Учаться на колінах лізти
Перед хлопами! В добрий час!
Та фе, панове! Гонор майте!
Досить клячати, уставайте,
А то промочите штани!
А чом і люди так над вами
Стоять довкола з сокирами?

Чи в танець ладяться вони?
Се був пан. Мов з землі вродився,
Так враз між нами опинився
У футрі, в польських чоботах,
І з своїм канчуком в руках,
Гордий, як все, та не гнівливий,
Ба навіть усміх жартівливий
Іграв у нього на устах.

Мовчали слуги, мов закляті,
А пан звернувся вже до нас:
„А дурні, дурні, дурні з вас!
Ще більше дурні, ніж завзяті!
Я ж вашу вірність пробував,
Неначе сина батько щирий,
А вас мов біс опанував
Відразу рваться до сокири!
Я ж, дурні, тільки жартував!”

Народ мовчав. Аж перед пана
Атаман виступив, вклонився.
„Дарують ясний пан! Від рана
З нас кожний вже гонився.
Немов листок той над водою,
Двічі над смертю самою!
А то був жарт, лиш панський жарт!
Ні, ясний пане, вірних слуг
Пани так інші не трактують,
Для жарту їх не сумітують
Під хлопські п'ясті, під обух.
То ж ми хіба не мали б глузду
У пана довше ще служить;
Від нині дякуєм за службу, —
Най пану Бог без нас щастить!”

Пан очі витріщив — ні слова!
Немов отаманова мова
Йому нараз усю ту річ
У іншим світлі показала.
Та ще веселість не щезала
З його лица, і уст, і віч.
Коли нараз між мужиками
Щось застогло і руками

Кивнуло, — люди підійшли
І перед пана привели
Попа безсильного, слабого,
Що підчас розруху цілого
Лежав простертий на землі.
Він був блідий як труп, трусився,
Немов підтятий; з-під повік
Полумертвий вже зір світився,
І ледве чутно він прорік:
„Пан жартував, мов батько добрий
З дітьми, їх вірність трібував!
А чи із Богом теж для проби
Невинно пан пожартував?
То був жарт, що Боже свято
Пан зніс, що церков нам запер?
І то був жарт, що так завзято
Без суду і без права взято
Мене й замучено тепер?

**

Все то був жарт. За жарт той, пане,
Я скаргу перед Божий суд
Заношу. Нині ще там стане
Мій дух, а твій, нім рік сей кане
У вічність — теж туди позвуть.
Добро твоє в злодійські руки
Піде, й сліду не буде знать
Твого буття, сини і внуки
Сей жарт твій будуть проклинать!”

**

Сі, ні то грозьби, ні проклони,
Мов крила чорної опони
Світ панові заволокли.
Він затремтів, стиснувши зуби,
То вуси торгав, то гриз губи,
А далі рік: „Плети, мели!
Безумний старець, та й по всьому!
Ану! Збирайтеся додому!”
І віддаливсь. І ми пішли.

ОДАРКА

(Уривок)

Дождались неділі. Зійшлася родина нас випровожати. Попрощались. Одарка востаннє вклонилась матері, а мати схопила її, скропила сльозами та тільки промовляє:

— Дитино моя! Дитино моя єдина! Да так то вже побивалась, нещаслива, що й кам'яне серце розпалось би. А дівчина наче замерла, і не плаче. Уклонилась батькові. Батько благословив її: — Нехай тебе, моя доню, Мати Божа заступить!

Привели нас у двір. Вози вже стоять запряжені. Вийшла пані з панночками, наказує вірно служити молодим панам; вийшов і він, пан. — Рушай! — каже візниці.

— Що тут говорити? Коли пани пожалуються, — каже до нас — то знатимете в мене, як козам роги виправляють! Рушай!"

Їдемо день і другий. Питаю в Одарки, чи здужає. — „Здорова, тіточко, тільки мені на серці важко, о, важко!" І все вона думає, все сумує: сказано, за ненькою та за батьком.

На четвертий день в'їхали в панський двір. Всі нас кругом озирають та переморгуються: ніхто не заговорить, ані привітає. Міські все люди нещирії, глумливі.

Повели нас у покої. Вискочила пані. Мабуть, бачили ви не раз і не два тих ляховок? Всі вони прудкі та веселі та говірки! І ця теж така була. Як почала вона говорити, то й за себе все сказала, і за нас одповістила. Да так то хутко та шпарко, сама ж ізвивається перед нами. Старенька вже, а на висках кучері, в перстнях у блискучих, у стрічках, то ніби й молодого огледиться.

Вийшов пан. Він був гарний на лиці, ставний такий і дуже гордовитий. Коли й гляне на тебе, то все одним оком, через плече. Спитав, чи нема листу від батька, і вийшов. Вибігла й дівтора на нас дивитись. Пані каже по-своєму: — Дайте сим хлопкам ручок поцілувати. — Вони й попростягали рученята — цілуйте!

Загадали мені прясти, а Одарку посадили гаптувати. Гаптує, було, панночкам spodнички, або що, та щовечора й несе панії показати. Пані часом і добра, тільки налає, як що там не гарно, а часом, як розходиться, то мов воду з лотоків, нічим не вплиниш. Тоді всім лихо! Не злюбила вона нас; не так мене, як

Одарку. Було, так і їсть, як іржа залізо. Ото раз: — „Танцюй, Одарко, танцюй, та й годі!”

Звеліла її вивести посеред покою — танцюй! Пішла танцювати, безщасна, та ніжки її підітнулися — упала, а вони регочуться. — „Удає, — кажуть, — удає!” Оттаке то лихо!

Дивлюсь я — тане, тане моя Одарка, як воскова свічечка. Сидить, було, цілісінький день і словечка не промовить. Чого вже пані їй не робить, як не глумиться — мовчить, тільки часом тихесенько очиці на неї зведе. А паненята, як ті п'явочки, вчеплються: — А ти дурна! а твій рід увесь дурний! а ну йди танцювати! Штовхають її, дряпають, щипають. Вона тільки подивиться, моя голубонька. Пані аж розгнівається, та каже: — Се якась кам'яна дівчина!

Дав Господь весну: копаємо ми, то сіємо в саду, а Одарка й за поріг не вийшла.

— Яка в неї тут робота буде! — каже пані, — нехай лучше гаптує.

Одного дня одробились, ідемо з саду, а пані й каже:

— Певно Одарка не гаптує: або спить, або так куняє.

— А певно, мамо, що не гаптує, — вирвалась старша панночка. — Я добре це знаю.

— Тихо! — каже пані — Подивимось, що вона робить.

Стали підкрадатись... увійшли. Одарка лежить, зложила руки під голову, бліда, бліда, тільки очі її сяють; лежить і дивиться на нас пильно. Аж пані спинилась і нічого не сказала. Перенесла я її в комору, положила на лавці; вже вона й не піднялась.

Все, було, просить: — Тітко-серце, одчиніть віконце й двері: нехай я світу Божого побачу, нехай подивлюсь у свою сторону!

Пани порадилися між собою, казали бабу привести. Прийшла старесенька бабуся, аж біла; розпиталась, подивилась, та й похитала головою. — Дитино моя нещаслива! — каже, — нехай тії добра не діждуть, що тебе, як пахучу квітку, стоптали, а твій вік уже не довгий! —

Перехристила дівчинку, заплакала та й вийшла.

Богдан Лепкий

КОЛИСАВ МОЮ КОЛИСКУ...

Колисав мою колиску
Вітер рідного Поділля,
І зливав на сонні вії
Степового запах зілля.

Колисав мою колиску
Голос недалеких дзвонів,
І веселий спів весільний,
І сумний плач похоронів.

Колисав мою колиску
Звук підгірської трембіти,
Що від неї зорі меркнуть
І россою плачуть квіти.

Колисав мою колиску
Крик неволеного люду,
І так в серце вколисався,
Що до смерти не забуду.

Богдан Лепкий

ГУСИ

Збудили його рано, разом зі сходом сонця. Від матері дістав кусок хліба, на плечі закинув вереньку і погнав гуси. Не багато їх було. Стара глива гуска і двоє маленьких зелених гусенят. На його щастя цього року не вилізло більше. Глива була дуже поважна і спокійна, словом — чесна гуска. Зате гусята не вдалися у свою маму. То ставали, то верталися додому, то сходили з дороги. Вона гнівалася на них, сичала, а навіть лопотала крильми. Гринуньо не мішався до них. Взагалі він не знав, нащо його так рано будять і на таке зимно висилають у поле, коли глива й без нього потрапила би піти, попасти себе й гусят та вернутися до хати.

— Правда, глива? — спитав зовсім поважно. Але глива мовчала.

— Правда, глива? — повторив голосніше і цвігнув її батіжком. Глива злопотіла крильми, покрутила своєю довгою шиєю і закричала: ге, ге, ге!

— А видиш, дурна гуско! — відповів Гринуньо і вже не питався більше, бо хотів спати. Він умів йти і спати. Замикав очі, підтягав вереньку аж на голову і уявляв собі, що спить. Ноги тимчасом дріботали по зимнім, веснянім болоті і приносили його над брід. Тут він підводив повіки і будився. Був певний, що виспався і спати не хоче.

Бродом називали річку, що в тім місці заледве слезила по бруднім, болотистім ложі. Береги мала метр високі, вкри-

ті муравою. За бродом було лишень кілька хат, що відскочили від села, а там ліс, поле і знову поле. Глива з криком пустилася до броду, гусенята покотилися за нею. Гринуньо став над берегом. Був мало що більший від гливої, подібний до великої грудки землі, сірий, мовчаливий, неповоротний. Тільки очі світилися йому, як два великі вуглі. Та й тільки його, що тії очі, очі та й живіт надутий, як тарабан.

Став він та подивився довкола. Сіро було, сіро й непривітно. Весна якось спізнилася. По болотах ходили голодні, збіджені бузьки, по корчах сумно відзивалися птахи. Заскоро прилетіли. Гринуневі жаль стало тих птахів і він хотів їм кинути хліба. Але не йшли до нього, тому їв сам.

Хліб був чорний, разовий, з муки, меленої на жорнах. Частогусто між зуби попадався вістак, а навіть і камінець дрібний, але Гринуньо не зважав на те. Навіть не гадав, що може бути кращий, питльований книш або колач. Де йому про те думати! Колись давніше приносили йому мамуня з гостини або з міста булку чи бублика. Але то колись. Тепер маленький Маруні приносять і то рідко. Чогось тепер білого хліба не видати, лиш чорний, чимраз чорніший.

З'їв, який був, останок кинув між гуси і сів на берег. Але на берегу дув дуже вітер, тому зсунувся нижче.

Тепер лише у чоло йому дуло і стару, татуневу шапку підносило. Насунув її аж на очі, веренькою обтулився, а ноги взяв під себе. Почув зимно, але це не тривало довго. Чи він землю розігрів, чи земля його, досить що якось робилося тепліше: в груди, в руки. Про ноги він не дбав. Були вони в нього, як два приправлені патики. Тонкі, чорні, з великими пороззявленими пальцями, з грубою шкірою на підошві, більше подібні до пташачих нігтів, як до ніг людини. Ходив він ними так само добре по гострім камінню, як по шовковій траві, по гарячій піску, як по холоднім болоті; навіть стерня у жнива не робила йому ніякого болю.

Скулився і думав. Думав про те, як довго він гонить ці гуси, та як довго буде гонити. Хотів навіть числити, але вмів лишень до п'ять і не знав добре, чи вівторок приходить по середі, чи середа по вівтірку. Та що тут багато числити? Гонить від свят, а буде гонити доти, доки Маруня не підросте. А Маруня чогось ані руш не хоче рости. Мудра, нівроку! Та все таки колись вона мусить підрости, а тоді він накинє на неї вереньку, сам піде до іншої роботи. А може до школи ходитиме?.. Таки так. Трохи буде яку іншу роботу робити, а трохи буде ходити до школи... Що таке школа, — Гринуньо не знав. Видів її лиш

ізверха, а всередині ніколи не був. Зверха нічого собі. Привітненька. І дзвінок має. Боже милий, яка то десь розкіш дзвонити! Але де йому про це думати? То лишень старшим школярам дозволяють деколи пан навчитель дзвонити, та й то лиш тоді, як сторожа Стаха пішлють із школи. В школі тій, як чути, часом б'ють, кажуть клячати, руки вгору держати. То Гринуневі не дуже подобалось. На бійку він не був ласий. І без школи всі його били... Овва! Хай б'ють. Або то його болить? Колись боліло, а тепер ні. Лишень мамуня якось тут, як збив поливану мищину, як штовхнула його вбік, то таки почув. І донині чує...

Та най там. Підросте Маруня, інакше буде. Але коли вона підросте, коли то буде?

Тут Гринуньо аж задумався і не знав, чого йому страшно стало. Немов уперше почув те їдке зимно, ту самоту тиху, всю свою нужду. Та зараз і погадав собі: — Чого боятись? Та ж то день! Ще трохи та й прийду додому, мамуня насиплять у миску борщу і м'ятої бульби, потім спати, а завтра знов пожене гуси отут, на те саме місце, над брід. Глипнув і той брід прийшов йому так, якби його не мав ніколи видіти, ніколи. І Гринуневі стало жаль.

Та почуття жалю не тривало довго, уступило місце почуттю болю.

Гринуня не раз боліло, але не так, як у ту хвилину. Його здавило під грудьми так, якби йому хто руку тамки всунув і вхопив, що там є і держав, і давив. А тут його страх якийсь невідомий обхопив, страшенний страх. — Може болячка?

„Болячка” в уяві Гринуня, то було щось найстрашніше, що лишень може бути. Навіть смерті він не боявся. Що смерть! Худа, Стецева Палагна, з вищіреними зубами, з ясною косою. Ходить собі і косить. Прийде до чоловіка, шах, та і спокій. Він видів ту смерть під церквою на образі, а Стецева Палагна то таки недалеко від них мешкає. Нема чого боятися.

Але „болячка”, о, то погане!

Зелена, як ропуха, з качачим писком, з котячими очима. Дуже погана. Одна Горпина ворожка вміє її відганяти з середини. — Лиши мене, проситься болячка. Десяте твоє покоління оминати буду, тільки лиши.

А Горпина своє: вилази! І часом вона вилізе, а часом ні. Є така, що вилізе, а є така, що ні.

З їх Гилька то таки не хотіла, хоч який був, корець пшениці брав; а „вона” його взяла.

Гринуньо тямить. То було тамтого року, на весну, в орання. Захорував Гилько, покликали Горпину, поклали його на ослині посеред хати і — виходи! То дуже смішно було.

Гилько кричав, а Горпина його місила, як тісто в діжі. Він видивався, його тримали, він іще дужче видивався, його ще дужче держали, Горпина ще гірше місила, вже не руками, але колінами, а він іще гірше кричав. А далі перестав, посинів, і захарчав. Тоді Гринуневі зробилося страшно. Він утік із хати в город і від тої пори боїться „болячки”. А на завтра було по Гилькові...

Чи не болячка?

Він почув, що його зуби дзвонять, руки й ноги трясуться, а голова ходором ходить. Дивиться він на річку, а там, де річка, там тепер мурава, а мурава там, де річка, а потім напереміну, та й знов напереміну, та й знов, та й знов. Що тут почати? А вже ж нічого, лиш займати гуси та й вертатися додому.

**

Насилу доволікся до хати, а мати ну до нього: А що ти, каже, сякий-такий, та так скоро гуси приганяєш! Та я з тебе вижену душу!

Але якось не треба було виганяти, сама вийшла. Та так, як би їй було жаль того нужденного тіла, виходила звільна, помалу.

Конав Гринуньо щось три дні. Приходили сусіди, приходили жінки, жалували, потішали, але не радили ніяк. — Таке йому від Бога вийшло, казали, та й „шлюс”. Баба Горпина казала, що болячка, але виганяти не хотіла, бо замалий та й нема як. — От, коби Бог скорше забрав, бо завада в хаті. —

Та Бог не забирав.

— Таке мале, — говорили жінки, — а такої сили багато.

— То через неї, через маму... доповідали стиха. То на неї кара.

Говорили, доповідали, а далі врадили по кривого Федорка послати, що в крилосі співав і в Почаєві був і святі листи читав.

— Нехай, казали, прийде та прочитає лист Божий та найбідна душа християнська не мучиться.

Прийшов Федорко, прочитав лист Божий і душа християнська сконала.

Надворі, як на те, було тепло, журчав потік на броді, розвилися верби коло броду, а хлопці поробили собі з них дудки і грали. А Гринуньо не чув уже того грання.

НАРОДНА ПОЕЗІЯ В ЗВИЧАЯХ, ВІРУВАННЯХ І ПІСНЯХ

ВЕЛИКДЕНЬ

Надворі темно, по хатах світиться. Небо вкрилось зірками. Тихо по селу. Аж ось заскрипіли одні ворота й другі, почулися людські голоси, люди рушили до церкви. Поїхали возами шляхом. На возах понаскладали свячене, понасаджали старших дітей; дорослі йдуть біля возів, а інші просто через гору межами. Дома лишилися тільки хазяйки з малими дітьми.

У темряві сяють маленькі вікна дерев'яної церковці. У церкві, на цвинтарі і попід дзвіницею повно людей; поза цвинтарем цілий табір волових і кінських возів. От-от дочитаються Христа. Дочитались. Засяла церква ще більше, задзвонили в усі дзвони і потомлений безсонною ніччю нарід стрепенувся. Радісно залунало попід церковною банею: „Христос воскрес із мертвих, смертю смерть поправ і сущим во гробіх живот дарував.” Гучно на священикове „Христос воскрес!” відповідають люди: „Воістину воскрес!” і другий раз і третій раз — і виходять з церкви. Понад чубатими й завітчаними людськими головами пронесли з церкви хоругви і хрести.

Кругом церкви на цвинтарі поуставляли свячене, а самі стоять за ним стіною, заступаючи собою передсвітній вітерець, що пролазить поза комір і в рукави одежі, освіжує всіх і не гасить засвічених при свяченні високих свічок. Парубки несуть хоругви, що їх посправляли за колядні гроші. Дяки, а з ними всі люди тягнуть „Христос воскрес”, а священик благословить і кропить свяченою водою паски. Титар і паламар, ідучи за священиком, відбирають від кожної миски і від кожних ночовок по дві крашанки й надгорілі свічечки. Ті, що біля них уже священик пройшов, збирають свячене, зав'язують миски у скатерті і товпляться до виходу з цвинтаря. Людський говір покривається гомоном дзвонів. Усі радісні, прибрані в кращу одіж, христосуються, опісля розходяться по дворах. Вулиця повна возів та людей. Просвітилося небо на сході і невеличкі хмарки плывуть, попідзолочувані знизу промінням сонця, що ще не виплило на небо.

ВЕЛИКОДНІ ЗАБАВИ

На Великдень бавляться дівчата коло церкви, виводячи гагілки. Це останок релігійних обрядів українського народу з поганських часів. Тоді святкували свято весни. Воно було продовженням святкування празника в честь сонця або Дажбога; цей празник припадав на кінець місяця грудня.

Отже, гагілки — це пісні, а zarazом і забави в часі свята весни. В тих піснях співають часто про Ладу. А Ладвою звали богиню весни. Та ще в тих піснях співають про золоте зернятко, про те, як ховають зиму, про те, як бджоли починають забиратися до свого діла.

Ті пісні дуже різноманітні. Мало який народ має їх стільки, як наш. У гагілках є багато слів та думок, часом незрозумілих тепер і для тих, що співають, і для тих, що слухають. Кожна гагілка має окрему назву, як напр. Криве коло, Коструб, Явір, Шпак, Воротар...

Ой, зацвіли фіялочки, зацвіли,
Аж ся гори з долинами прикрили.
Збирала їх Маринейка знизенька,
А за нею і братейко зблизенька.
Ой, ходи ж ти, мій братейку, за мною:
Люба мені бесідою з тобою.

ВЕСНЯНІ ПІСНІ

З веснянок збереглись передусім ті, що припадають на великодній тиждень, коли радість весни спільна з радістю Христового Воскресення. Отже з того весняного багатства народного залишилось тільки дещо. Прологом до загальної весняної радості є свято зустрічі зими з літом та боротьба за панування. Зв'язується цей момент з християнським святом, Господнім Стрітанням. Народна пам'ять заховала такий цікавий діалог зими з літом: „Помагай Біг тобі, Літо”! — „Дай, Боже, здоров'я”! — відповідає Літо. — „Бач, Зимо, що я наробило і напрацювало, то все ти поїла й попила.” Вони „моцуються, котре котрого перемаже”, — „кому іти, а кому вертатись.” „Як на Стрітання тепло, перемагає літо, а як би нігде не закапнула стріха, то зима мусить ще додержувати.”

Але перші прояви веснянок належать до березня. Тоді прилітають на Україну перелітні пташки на літо. І птахи чують

свято весни, „несуть нам весну”. І про цих перших вістунів весни заховались із пісень-веснянок тільки уламки, напр.

„Ой вилинь, вилинь, гоголю,
Винеси літо з собою
Винеси літо-літечко,
Зеленеє житечко,
Хрещатенький барвіночок,
Запашненький васильочок!

А ось гарна весняночка в діалогічній формі про жайворонка:

„Чи ти, жайворонку, рано з вирія вилетів:
Іще по гороньках сніжечки лежали,
Іще по долинах криженьки стояли?
— Ой, я ті криженьки крильцями розжену,
Ой, я ті сніженьки ніжками потопчу.”

Або ця веснянка про ремеза; вона заховалась і дійшла до нас тільки в колядці. Тому вона й має характер величання дівчини:

„Ой, ремезе, ремезоньку,
Не вий гнізда на лідоньку,
Буде лідок розтопати
Твоє гніздо забирати!

Увий собі в темнім лісі,
В темнім лісі, на горісі.
Будуть горіх оббирати —
Твоє гніздо оглядати.

Далі веснянка радить ремезові явір, сосну, дівчину у світлиці.

Головна думка цих веснянок: закликати весну за допомогою її вістунів-птахів.

Другий тип веснянок — це безпосередні закликування весни:

„Прийди, весно, прийди,
Прийди, прийди, красна,
Принеси нам збіжжя,
Принеси нам квіток...

З Благовіщенням починається у селян перший місяць весни. В цей день Господь благословить землю, або, як кажуть

гуцули: Бог розгріває землю, від того в ній будиться все живе. А господар у цей день виганяє все живе: худобу, дріб, бджоли, навіть пса на сонце, на волю, щоб чули весну. Це підкреслюють гаївки, що є важною групою народних веснянок, та виявляють діями й рухами накликування росту: „При долині мак”, „А ми просо сіяли”, „Розвивайтесь, огірочки”...

При долині мак, при широкій мак,
Ой, як чистий, головистий
І корінням коренистий.
Молодії молодиці, завивайте головиці,
Станьте ви в ряд, тут буде мак.

Мої любі маковочки,
Сходіться до купочки...
Постійте, дівчата, як мак на горі.

З неї перетворено таку гаївку:

„Соловейку, пташку, пташку!
Чи бував же ти в садку, в садку,
Чи видав же ти, як мак стоїть,
Ой, так, так, стоїть мак!

Кривого танцю ідемо,	А ми кривому танцю
Кінця му не знайдемо;	Не виведемо кінцю
То вгору, то в долину,	Бо його треба вести
То в ружу, то в калину.	Як віночок плести.

Цей „Кривий танець” виявляє розбуджування життя в природі. На Вороніжчині кажуть: Великдень таке свято, що й сонце гуляє, сказано: все радується і на небеси, і на землі. Загальна радість у природі є прикметою Христового Воскресення.

КАНТ-ПІСНЯ ПРО ПОЧАЇВСЬКУ БОЖУ МАТІР

Ой, зійшла зоря вечерова,
Над Почаєвом стала;
Виступало турецьке військо,
Як та чорная хмара.
Турки з татарами брами облягали
Манастир воювати;
Мати Божа Почаївська
Буде нас рятувати.

Отець Залізо з келії вийшов,
Сльозами умліває:
— „Ой, рятуй, рятуй, Божая Мати,
Манастир загибає!”
— „Ой, не плач, не плач, отче Залізо,
Манастир не загине:
Мусимо встати, чуд показати,
Манастир рятувати.”
Ой, вийшла, вийшла Божая Мати,
Ой, та на хресті стала,
Кулі вертала, турків вбивала,
Манастир рятувала.
Турок не вірить, — із лука мірить,
На манастир стріляє;
І тії стріли назад летіли,
Самі їх побивали.
Дізнались турки, злі недовірки —
Славу учинили:
У славнім місті Вишневцеві
Кров з піском змісили,
Ми єсть люди і всі християни,
Усі до Бога вдаряємо,
Матері Божій Почаївській
Усі поклон создаємо, —
Щоб нас боронила, всіх сохранила,
Од злоби рятувала, —
По нашій смерті своїм „нахором”
Усіх нас покривала.

ДУМА ПРО СМЕРТЬ БОГДАНА І ВИБІР ЮРІЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Зажурилася Хмельницького сідая голова,
Що при йому ні сотників, ні полковників нема:
Час приходить умирати,
Нікому поради дати.
Покликне він на Івана Виговського,
Писаря військового:
„Іван Виговський,
Писар військовий!

Скоріше біжи,
Два листи пиши,
Щоб сотники, полковники до мене прибували,
Хоч мало пораду давали!"

То Іван Виговський
Писар військовий,
Листи писав,
До всіх розсилав.
То сотники, полковники, як їх прочитали,
Усе покидали, до гетьмана Хмельницького скоріш прибували.
То гетьман добре їх приймає,
Словами промовляє:

„Панове молодці, добре ви дбайте,
Собі гетьмана поставляйте;
Бо я стар, болію,
Більше гетьманом не здолію...
Коли хочете, панове, Антона Волочая Київського,
Або Грицька Костиря Миргородського,
Або Хвилона Чичая Кропивянського,
Або Мартина Пушкаря Полтавського.”

То козаки теє зачували,
Смутно себе мали,
Тяжко зідхали,
Словами промовляли:
Не треба нам Антона Волочая Київського,
Ні Грицька Костиря Миргородського,
Ні Хвилона Чичая Кропивянського,
Ні Мартина Пушкаря Полтавського;
А хочем ми сина твого,
Юруся молодого
Козака лейстрового.”

„Він, панове молодці, молодий розум має,
Звичаїв козацьких не знає!”

„Будем ми старих людей біля його держати,
Будуть вони його научати,
Будем його добре поважати,
Тебе, батька нашого, гетьмана споминати.”

То Хмельницький тес зачував,
Велику радість собі мав,
Сідою головою поклін оддавав,
Сльози проливав...

Скоро після того ще й гірше Хмельницький знемогав,
Опрощення зо всіми приймав,
Милосердному Богу душу оддав...

То не чорні хмари ясне сонце заступали,
Не буйнії вітри в темнім лузі бушували,
Козаки Хмельницького ховали,
Батька свого оплакали...

II

А молодий Юрусь під Білою Церквою гуляє,
Об смерті отцевській не знає.
Скоро лейтари до його прибували,
Листи подавали, —
То Хмельниченко листи як прочитав,
Світа Божого не взвидав.

То небагато Виговський гетьманував,
Півтора года булаву держав.
Скоро сотники, полковники прибували,
Юрася Хмельниченка гетьманом поставляли.

„Дай же, Боже, — козаки промовляли, —
За гетьмана молодого
Жити, як за старого,
Хліба-солі його вживати,
Города турецькі пліндрувати,
Слави-лицарства козацькому війську доставати”.

Леся Українка

ПІСНІ

Ой здається — не журюся, таки ж я не рада,
Чогось мені тяжко-важко, на серці досада.

Ой, кину я ту досаду геть на бездоріжжя;
Зійшла моя досадонька, як мак серед збіжжя;

А я той цвіт позриваю, та сплету віночка,
Кину його червоного в воду до поточка;

Пливи, пливи, мій віночку, до самого моря,
Може буря тебе втопить, чи не збудусь горя.

Ой, розбила вінка буря, таки ж не втопила,
А від нього синя хвиля геть почервоніла.

Гірка вода в синім морі, гірко її пити;
Чом я свою досадоньку не можу втопити?

**

Ой, піду я в бір темненький, там суха смерека,
Як розпалю ясну ватру, видно всім здалека.

Запалала при смереці смолова ялиця;
Горить моя досадонька, мов сухая глиця.

Розбуялась досадонька з вогнем на просторі,
Розсипала палкі іскри, мов яснії зорі.

Як упаде згори іскра, наче з неба зірка,
Та як влучить в саме серце, — доле ж моя гірка!..

Лежи ж тепер, досадонько, тут у серці тихо,
Буду тебе колихати, чи не присплю лихо.

Притулишся до серденька, мов дитина рідна,
Буде тобі з мого серця колиска вигідна:

Щораз вдарить кров живая, — колиска шибнеться,
Ой, спи, дитя, вдень і вночі, поки серце б'ється!..

Буркут на Гуцульщині 1901. р.

Леся Українка

ЛІСОВА ПІСНЯ

Уривок: ПРОБУДЖЕННЯ ВЕСНИ

З очеретів чутно голос сопілки, ніжний, кучерявий, і як він розвивається, так розвивається все в лісі. На озері розкрились лілеї білі і зазолотіли квіти на лататті. Дика рожа має ніжні пуп'янки. З-за стовбура старої розщепленої верби півусохлої, виходить Мавка в яснозеленій одежі з розпущеними чорними, з зеленим полиском, косами, розправляє руки і проводить долонею по очах.

Мавка : Ох, як я довго спала!

Лісовик : Довго, дочко!

Вже й сон-трава перецвітати стала.
От-от зозулька масличко сколотить,
в червоні черевички убереться
і людям одмірятиме літа.
Вже з вирію поприлітали гості.
Он жовтими пушинками вже плавають
на чистім плесі каченята дикі.

Мавка : А хто мене збудив?

Лісовик : Либонь, весна.

Мавка : Весна ще так ніколи не співала,
як тепер. Чи то мені так снилось?

Лукаш знов грає.

Мавка : Ні... стій... Ба! Чуєш? То весна співає?

Лукаш грає мелодію, тільки ближче.

Лісовик : Та ні, то хлопець на сопілці грає.

Мавка : Який? Невже се „Той, що греблі рве?”

От я не сподівалася від нього!

Лісовик : Ні, людський хлопець, дядька Лева небіж,
Лукаш на ймення.

Мавка : Я його не знаю.

Лісовик : Бо він уперше тут. Він здалека,
не з сих лісів, а з тих борів соснових,
де наша баба любить зимувати;
осиротів він з матір'ю-вдовою,
то дядько Лев прийняв обох до себе...

Мавка : Хотіла б я побачити його.

Лісовик : Та нащо він тобі?

Мавка : Він певно гарний!

Лукаш виходить із сопілкою. Лісовик і Мавка ховаються.
Лукаш хоче надрізати ножем березу, щоб сточити сік. Мавка
кидається і хапає його за руку.

Мавка : Не руш! Не руш! Не ріж! Не убивай!

Лукаш : Та що ти, дівчино? Чи я розбійник?

Я тільки хотів вточити собі соку
з берези.

М а в к а : Не точи! Се кров її,
Не пий же крові з сестроньки моєї!

Л у к а ш : Березу ти сестрою називаєш?
Хто ж ти така?

М а в к а : Я — мавка лісова.

Л у к а ш (не так здивовано, як уважно придивляється до неї) :
А, от ти хто! Я від старих людей
про мавок чув не раз, але ще зроду
не бачив сам.

М а в к а : А бачити хотів?

Л у к а ш : Чому ж бо ні?.. Що ж, — ти зовсім така,
як дівчина... ба ні, хутчій, як панна,
бо й руки білі, і сама тоненька,
і якимось так убрана не по-наськи...
А чом же в тебе очі не зелені?
(Придивляється)
Та ні, тепер зелені... а були
як небо сині... О! тепер вже сиві,
як тая хмара... ні, здається чорні,
чи може карі... Ти таки дивна!..

М а в к а (усміхаючись) :
Чи гарна ж я тобі?

Л у к а ш (соромлячись) :
Хіба ж я знаю?

М а в к а (сміючись) :
А хто ж те знає?

Л у к а ш (зовсім засоромлений) :
Ет, таке питаєш!..

М а в к а (широко дивуючись) :
Чому ж сього не можна запитати?
Он бачиш, там питає дика рожа:
„Чи я хороша?“
А ясеня їй киває в верховітті:
„Найкраща в світі!“

Л у к а ш : А я й не знав, що в них така розмова.
Я думав, дерево німе, та й годі.

М а в к а : Німого в лісі в нас нема нічого.

Л у к а ш : Чи то ти все отак сидиш у лісі?

М а в к а : Я зроду не виходила ще з нього.

Л у к а ш : А ти давно живеш на світі?

М а в к а : Справді,
 ніколи я не думала про те...
 (Задумується)
 Мені здається, що жила я завжди...

Л у к а ш : І все така була, як оттепер?

М а в к а : Здається, все така...

Л у к а ш : А хто ж твій рід?
 Чи ти його зовсім не маєш?

М а в к а : Маю.
 Є Лісовик, я зву його „дідусю”,
 а він мене „дитинко” або „доню”.

Л у к а ш : То хто ж він, — дід чи батько?

М а в к а : Я не знаю.
 Хіба не все одно?

Л у к а ш (сміється) :
 Ну, та й чудні ви
 оттут у лісі! Хто ж тобі тут мати,
 чи баба, чи вже як у вас зовуть?

М а в к а : Мені здається часом, що верба,
 ота стара, сухенька, то — матуся.
 Вона мене на зиму прийняла
 і порохном м'якеньким устелила
 для мене ложе.

Л у к а ш : Там ти й зимувала?

А що ж ти там робила цілу зиму?

М а в к а : Нічого. Спала. Хто ж зимою робить?
 Спить озеро, спить ліс і очерет.
 Верба рипіла все: „засни, засни...”
 і снилися мені все білі сни:
 на сріблі сяли ясні самоцвіти,
 стелилися незнані трави, квіти,
 блискучі, білі... Тихі, ніжні зорі
 спадали з неба — білі, непрозорі
 і клалися в намети... Біло, чисто
 попід наметами. Ясне намисто
 з кришталю грає і ряхтить усюди...
 Я спала. Дихали так вільно груди...
 По білих снах рожеві гадки
 легенькі гаптували мережки,
 і мрії ткались золото-блакитні,
 спокійні, тихі, не такі, як літні...

Лукаш (заслухавшись) :

Як ти говориш...

Мавка : Чи тобі так добре ?

Лукаш потакує головою.

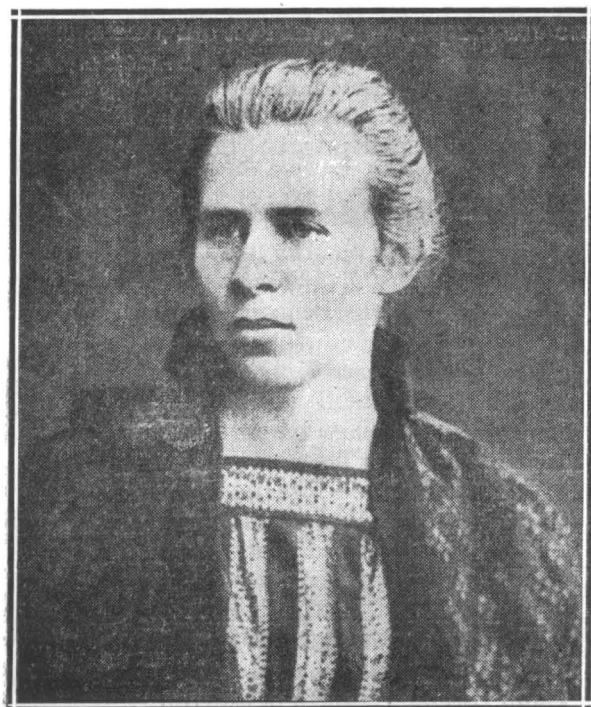
Мавка : Твоя сопілка має кращу мову.

Заграй мені, а я поколишуся.

Мавка сплітає довге віття на березі, сідає в нього і гойдається тихо, мов у колысці. Лукаш грає, прихилившись до дуба. Він грає веснянки. Мавка, слухаючи, мимоволі озивається тихесенько на той самий голос.

Мавка : Як солодко грає, як глибоко крає,
розтинає білі груди, серденько виймає!

На голос веснянки відкликається зозуля, потім соловейко, розцвітає яріше дика рожка, біліє цвіт калини, глode соромливо рожевіє, навіть чорна безлиста тернина посвяляє ніжні квіти. Мавка, зачарована, тихо колишеться, усміхається, а в очах якась туга аж до сліз. Лукаш, завваживши те, перестає грати.

Леся Українка

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ

„Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...
От де, люди, наша слава,
Слава України.”

Тарас Шевченко

Українська народна пісня очаровує кожного слухача своєю простотою, щирістю та мелодійністю. Чуємо в ній відгомін різних віків, що наверстували її зміст. Здебільшого ядро позначується в ній поганська верства з християнськими мотивами. Особливо обрядові пісні зберегли глибоку старовину. А вже найдавніші з них напевно ті, що основані на магії (чародійстві). Співали їх колись ворожити, щоб викликати творчість природи в хліборобстві, скотоводстві та домашньому господарстві. Тепер співають їх діти на великодніх забавах (гагілки), виконуючи стародавні рухи, напр. пісня про вирощування маку, огірків та іншої городини.

Обрядові пісні, як колядки, щедрівки, гагілки, веснянки, риндзівки, купальні, русальні, весільні та похоронні голосіння оспівують бажаний у господарстві добробут. Товаришать їм споконвічні традиційні обряди, що сягають своїми мотивами у глибину доісторичних віків та свідчать про хліборобську культуру України в добі, коли на чолі родини стояла мати (матриархат), коли то поруч чоловіка жінка зазнавала великої пошани й любови в роді, а родова помста за зневагу і кривду, чи убивство обов'язувала всіх членів роду однаково.

Обрядові пісні зв'язані з господарськими буднями і святами в календарному циклі, від Коляди починаючи, коли росте сила сонця. Щедрий Вечір, Великдень, Купало, жнива мають велику кількість пісень з господарськими прикметами у змісті.

Поруч обрядових пісень, достосованих до пір року, весільні та похоронні зображують важні хвилини у житті роду. Їх старина виявляється в магічних актах, у замовлюванні щастя-долі, у драматизації весільних дій, у голосінні плачок, що мають відогнати „нечисту силу” від душі небіжчика.

Хоровий спів, супровід музичних інструментів, обрядовий танок (напр. в часі коляди, кривий танець на Великдень), драматизація змісту — це все сплітається в оригінальну обрядову драму. В ній бере участь цілий рід з челяддю, або тільки

парубоцька громада з провідником-березою, то дівоцька громада, то хор свашок на короваю, чи на весіллі.

Інший тип творять історично-побутові, лірично-побутові, станові й танкові пісні. Це зовсім молода формація українського пісенного багатства. Виконують їх здебільшого поодинокі співаки, підчас коли гурт громадян прислухується до їх співу. Професійні співаки, кобзарі, бандуристи, лірники виконують думи, історичні пісні та лірницькі плачі в супроводі народних інструментів. Попереду цих пісень найкраще розвинута дума, що оспівує козацьку добу і козацьких героїв у супроводі бандури. Думи про турецьку неволю в'яжуться своєю мелодією з голосіннями та духовними співами, кантами. Суворе козацьке життя, визволення з неволі, утеча невільників, героїчна постать Богдана Хмельницького та інших козацьких героїв оспівані в думах, що стали українським епосом. Ідеали волі, побратимства — то характеристичні прикмети цих чотирнадцяти-складових, речитативних пісень. З цим типом лучаться безпосередньо пісні про історичні постаті гайдамаків, опришків, Довбуша, про утиски, панщину, та врешті станові про дружинників, козаків, чумаків, рекрутів, вояків.

Тонкощами лірики надхненні лірично-побутові пісні, як приколискові, парубоцькі, дівоцькі, любовні та пісні про нещасне подружжя й сирітку. Веселощі, жартівливість, безжурність, гумор характеризують танкові пісні, що крім того знані із свого рвйного ритму.

Замилування до співу є притаманне українцеві. Пісня супроводить його життя від дитинства до гробу. Він співає залюбки при різних нагодах, щоб поділитись з довіллям своїми радощами чи журбою, щоб передати молодшим поколінням повагу й чар унаслідженої традиції. Він сам творить собі мелодію, граючи на улюбленому інструменті, чи то буде сопілка, флюяра, денцівка, дрімба, скрипка, цимбали, бандура, ліра... В мелодію вкладає зміст, що зображує дію й настрої. Строфи основані здебільшого на образах з природи, до яких прирівнюється дію. Так постає подібність, паралелізм. Кожна строфа може бути замкненою цілістю. Ритм гармонізує із змістом і настроєм. Веселі, танкові пісні мають особливий рвйний ритм (дві четверті). Поважні пісні визначаються повільністю, розтяглістю стрічок. Різні роди пісень мають різне число складів, від шести до чотирнадцять. Мелодія обертається в малому об'ємі скалі. Улюблені сольо-заспиви.

Весь український народ у своєму минулому брав участь у формуванні народної пісні, але за перших її творців визна-

ємо селян, що живучи на лоні природи, мали найбільше нагоди стрічатися з її красою та небезпечною силою, яку треба було з'єднати для своєї господарки величальними піснями, закляттями та магічними рухами. Десь серед її диких нетрів, чи то в лісовій гущі, чи на гірській полонині, де, як каже гуцульська повірка, лісовий божок Чугайстер пасе свої кози та приспівує їм при тому, зродилась величезна кількість пісень, що нагадують рвучкий біг потоку, клекіт гірських водопадів. То славні коломийки, що спонукують до танка. А там на сході, серед шуму гаїв у балках шумка відповідає цьому ритмові. Могили, степова рістня, криваві побосвища, турецька неволя й одчайдушні походи навівали поважну повільну мелодію історичної пісні. Всі ті притаманні особливості передали прадіди молодшим поколінням, а українські музики недавніх і сучасних днів аранжували до них музичні обробки, що в історії української музики займають почесне місце, що здобули собі в кругах найбільших знавців признание та захоплення. Народна пісня, співана найкращими хорами, відкрила новий світ у загальному мистецтві, стала народною молитвою, виявом усіх народних страждань і радощів, перед якими клонить голову навіть найвибагливіша критика.

Перший, що відкрив народну пісню, як основу української музичної культури, що поклав тривкі під неї підвалини та вийшов на творчу висоту народної музики, був професор Київської Музичної Консерваторії, Микола В. Лисенко. У своїх дрібних піснях, хорах, а далі в операх він виявив чисто народну душу у свіжості, спокою, дотепі, бадьорості.

Найближче підійшов до нього К. Стеценко в своїх хоровах піснях. Далі М. Леонтович піднісся у цій ділянці композиції до геніяльності. Сучасні композитори, як В. Барвінський, Н. Нижанківський, Микола Колесса, З. Лисько, покійний Михайло Гайворонський та інші творять в душі народної пісні.

Між хорами, що найкраще виконували народні пісні, найвизначніше місце здобув хор Олександра Кошиця, який викликав такі одушевлені заяви, як напр. ця: „Хто чув українську народну капелю, не може не полюбити українців усею душею.” Так писав проф. Несдлі.

НАША ЛІТЕРАТУРА В ДАВНІХ ЧАСАХ

Від найдавніших часів у нас розвивалася усна народна словесність. Її відгомін помітний скрізь, навіть у церковних книгах княжої доби, не кажучи вже про Літопис і „Слово про

похід Ігоря". Пісні, приповідки й народні перекази переносилися деколи на сторінки книжної літератури й нині можемо їх легко знайти й порівняти до залишків найстаршої усної словесності в сучасних піснях, переказах і приповідках українського простолюття. Очевидно, з поглядами тієї словесності не могли ніяк погодитися християнські книжки. Вони називали їх „бісівськими, безбожними" і старалися їх витиснути з самого життя. Натомість творили нові твори на основі грецьких і болгарських зразків, незапідозрених у поганстві. Але давній поганський світогляд народних мас залишився під християнською покривкою й виповнив тодішні християнські обряди. Так витворилося „двоєвір'я".

З чужої літератури найбільше були у нас поширені повісті про Олександра Македонського і його походи, про Троянську війну, про Вавилонське царство, про Соломона царя і Китовраца, про Варлаама й Йоасафа...

Перші наші письменники — то священики, що творять для тогочасної верхівки, як митрополит Іларіон, Клим Смолятич, Кирило Турівський; другу групу письменників становлять ті, що творили для простолюття, як Теодосій Печерський, Нестор, Яків... З тих часів особливо знане „Життя й подорож Данила, ігумена української землі до Єрусалиму." Також визначне було „Поучення дітям" князя Володимира Мономаха, що дає вказівки, як треба правити та жити. Початковий літопис, а далі київський, галицько-волинський оповідає історію нашу аж до кінця XIII. ст. і становить основу нашого знання про тодішні часи. Між творами поезії найславніше на весь світ — то „Слово про похід Ігоря" на половців з 1186. р.

II. Куліш

ОРИСЯ

Над річкою Трубайлом стоїть висока круча. Вся обросла кучерявим в'язом, а коріння повисло над самою річкою. Дикий хміль почеплявся за те коріння і колишеться кудлатими жмутками. А внизу вода рине та рине! Оце ж тая Турова круча. Дивляться на неї дівчата та й питаються старого Гриви, чого вона прозвалася Туровою кручею.

— Нащо вам знати? — каже Грива.

— Адже ж ти нащось знаєш. Так і нам скажи!

— Отже, мої голуб'ята, сказав би я вам, та тільки більш не поїдете сюди над річку.

— Що ж там таке? Скажи бо нам, дідусю!

Як узяти просити, не видержав старий, сів на камені перед річкою та й почав говорити:

— Колись то давно, іще до татарського лихоліття, правив Переяславом якийсь князь. Та й був собі той князь стрілець такий, що аби зуздріти на око, то вже й його. І кохався він у полюванні. Ото ж раз поїхав той князь на полювання, та й відбився в пущі від своєї челяді. Іде та й іде пущею, коли ж дивиться, аж на лощині пасеться стадо турів.

— А що то, дідусю, за тури? — спиталася Оріся.

— То, моя кришко, були дикі бики з золотими рогами; тепер їх уже нігде не зуздриш. Вачить князь тих турів: тільки не дивується на їх золоті роги, а дивується, що при них стоїть дівчина — така, що всю пущу красою освітила. Поскочив він до неї; а від неї так сяє, що й приступити не можна. Забув князь і про свою челядь і про те, що заблудив у пущі: вхопила його за серце тая чудова краса.

— Дівчино, будь моєю жоною! — каже.

А вона йому: — Тоді я буду твоєю жоною, як Трубайло назад вернеться.

А князь їй знову: — Як не згодишся на моє прохання, то твої тури постріляю.

— Як постріляєш мої тури, то вже більш нічого не стрілятимеш.

Розсердився князь, узяв лук із плеча і почав стріляти золоторогі тури. Сунулись ті тури в пущу, так і виваляли дерево; а князь за ними, знай, пускає стрілу за стрілою. Прибігли над Трубайло, — а Трубайло тоді був не такий вузький, як тепер, — прибігли над високу кручу і всі шубовсть у воду! Та й ні один не переплив, усі каменем лягли по дну, аж річку загатили.

Сплеснула тоді дівчина руками:

— Потопив єси моїх золоторогих турів, блукай же тепер по пущі по всі вічні роки. Отже, й блукає, кажуть, той князь до цього часу по пущі і ніяк не знайде свого Переяслава! А Переяслав був уже і в татарських руках, був і в ляцьких, — чого вже не було з тим Переяславом? А він не знайде його та й не знайде. А тури лежать і досі каменями у воді, і от прислухайсь: то не вода реве, а ревають тури глухо з-під води. Отже, кажуть, буде таке врем'я, що князь приїде на Турову кручу, тури постають й підуть шукати собі диких пущ по Україні.

ІВАН ФРАНКО

Іван Франко народився 15. серпня 1856 р. в селі Нагуєвичах, дрогобицького повіту, в сім'ї коваля. До початкової школи ходив зразу в Ясениці Сільній, а пізніше в Дрогобичі. Там скінчив гімназію. Вже як учень звернув на себе увагу великими здібностями й не меншою пильністю.

В 1875 р. поступив в університет у Львові, склавши іспит зрілості з відзначенням. Тут учився на філософічному факультеті таких предметів, як література, історія, мовознавство й філософія. Тоді також вперше познайомлюється з новими, поступовими напрямками в політиці та веде оживлене листування з найбільш поступовим емігрантом, проф. Михайлом Драгомановим, який роз'яснює йому суть соціалізму. За те листування був запідозрений в соціалізмі та арештований. По виході з тюрми попав у нужду, бо українське громадянство цуралось його та не давало йому зайняття. Тоді

почав редагувати разом з Михайлом Павликом часописи поступового напрямку та видавати „Дрібну Вібліотеку”; а далі пише оповідання з життя простолюття та робітників у нафтовому басейні в Бориславі, повісті й поеми. Для заробітку працює повних десять років у видавництві польського часопису, п. з. Курієр Львовскі.

У Відні осягнув докторат філософії та поробив старання, щоб стати професором університету у Львові. Одначе тодішній цісарський намісник, граф Бадені не допустив його до кафедри з політичних причин.

Тоді Франко став видавцем місячника „Життя і Слово”, а згодом редактором „Літературно-Наукового Вістника” та співробітником Товариства ім. Шевченка у Львові. Своїми науковими та літературними працями здобув собі велику славу серед своїх і чужих. Тому в 1899. р. святковано дуже врочисто його 25-річчя праці, а в 1909. р. ювілей 35 річної культурної праці, при чому пошановано його збірником літературно-науковим, де поміщено різні статті його звелічників та наукові розвідки. Тоді також українська громада обдарувала його гарним домом, що сьогодні став музеєм для його збірок і всього його культурного дорібку. Незабаром Франко занедужав та помер у 1916. р. 28. травня. Його поховано у Львові на Личаківському кладовищі, при великому здвизі народу.

На його гробі мистець Сергій Литвиненко вирізьбив на відламку скали двох каменярів, що лупають її та промошують шлях для світла. Це найкращий символ тої праці, що її віддав для нашого народу Іван Франко. Він був не тільки найбільший поет Західньої України, але теж найбільш всесторонній письменник, учений і журналіст. Працював на різних ділянках людського знання, прозою, віршем, перекладав з чужих мов на нашу. Спис творів Франка за 25 років його літературної праці, зладжений М. Павликом, обіймає кількасот сторін. Значення його для нашої культури надзвичайне. Він познайомив нас з новими здобутками культури в західній Європі. Зокрема величезне його значення для нашої літератури. Він впровадив до неї нові теми, нові форми. Його „Зів'яле листя” є зразком модерної поезії, зразком лірики на народніх мотивах з вишуканою античною формою. „Панські жарти” — це найвидатніша з наших новіших епічних поем, що займається панщиною та описує добу її знесення в 1848. р. Поеми „Іван Вишенський” і „Мойсей” — то твори всесвітнього значення, в яких поет розкриває душу народніх провідників серед ото-

чення, що їх не розуміє. Його цікаві оповідання зображують суспільне лихоліття, як напр. „На дні”, „До світла”, „Воа Constrictor” (Вуж даун), „Ріпник”... З-поміж повістей найвизначніші: „Борислав сміється”, „Захар Беркут”... Його казки для дітей та звіринний епос „Лис Микита” захоплюють ще сьогодні молодого читача.

Іван Франко

ВЕСНО, ТИ МУЧИШ МЕНЕ

Весно, ти мучиш мене! Розсипаєшся сонця промінням,
Леготом теплим пестиш, в сині простори маниш.
Хмари вовнисті, немов ті клубочки, шпурляєш по небі.
І, мов шовкові нитки, дощ із них теплий снуєш.
Сірюю грудку землі ти підкинеш під небо блакитне
І в жайворонкову трель грудка розсиплеться вмиць.
Ти журавлиним ключем наvertsаєш нестерпную тугу,
Мрії про вольний простір, щастя далеке мов.
Ти лебединим крилом кришталевії хвилі скородиш
Чую їх плеск аж у сні на лазуровій ріці.
Бачу, як чайкою ти колихаєш над глибиною,
Як над широким Дністром гнешся лозою к воді.
Весно, ти мучиш мене! Міліонами кольорів, тонів,
Ліній і творів кричиш: воля, і рух, і життя!
І мов безсильне стебло в бистрину ту ти рвеш мою душу,
В серці зав'ялім, черствім ти будиш нові почуття,
Будиш бажання, яким не здійснитись; освітлюєш пустку;
Ніжно гойдаєш в гильках осамотіле гніздо.
Пильно схиливши лице, роздуваєш погасле вогнище;
Свистом від гаю зовеш, наче мій друг молодий.
Ні, не мені вже гулять по тім гаю, мій друже-соколе!
Ні, не мені вже зайцем в зелень пахучу нирять!
Серце тріпочеться, і в груді кров б'ється живіше,
Та напосіли літа, давить життя тягота.
Мрії безумні, немов той табун, вигравають по полі,
Гриви на вітер, іржуть, дзвінко копитами б'ють.
Ах, та це мрії, чуття легкокрилі, барвистії діти, —
Але тверда їх рука в поводах цупко держить.
Хвилька — і ляск батого — і жорстоке, понуре „ніколи” —
Праця! І чар весь мине! Весно! Ти мучиш мене!

ЗАХАР БЕРКУТ

Було се 1241. року. Весна стояла в тухольських горах.

Одної прегарної днини лунали лісисті пригірки Зелеменя голосами стрілецьких рогів і криками численних стрільців.

Се новий тухольський боярин, Тугар Вовк, справляв великі лови на грубу звірину. Він святкував почин свого нового життя, — бо недавно князь Данило дарував йому в Тухольщині величезні полонини і ціле одне пригір'я Зелеменя; недавно він появився в тих горах і побудував собі гарну хату і отсе першу учту справляє, знайомиться з доколичними боярами. По учті рушили на лови в тухольські ліси.

Лови на грубого звіря, то не забавка, то боротьба тяжка, не раз кривава, не раз на життя і смерть. Тури, ведмеді, дики, то небезпечні противники; стрілами з луків рідко кому удасться повалити такого звіра; навіть рогатиною, яку кидалось на противника при відповіднім приближенню, не легко дати йому раду. То ж останньою й рішучою зброєю було важке копіє, яким треба було влучити противника зблизька, власноручно, з цілою силою відразу. Схиблений удар — і життю борця грозила велика небезпека, коли йому не вдалось в останній хвилині схватись у безпечну криївку і добути меча або тяжкого топора для своєї оборони.

Не диво отже, що Тугар зі своїми гістьми вибирався на лови, мов на війну, з запасом стріл і рогатин, зі слугами й запасами живности, навіть з досвідченим знахором, що вмів замовляти рани. Не диво також, що Тугар і його гості були в повній лицарській зброї, окрім панцирів, бо ті спиняли б їх у ході по ломах та гущавинах. Та тільки диво, що й Тугарова донька, Мирослава, не покидаючись батька, посміла також вирушити разом з гістьми на лови. Тухольські громадяни, видячи її, як їхала на лови серед гостей гордо, сміло, мов стрімка тополя серед коренастих дубів, з уподобою поводили за нею очима, поговорюючи: — От дівчина! Тій не жаль би бути мужем. І певно ліпший з неї був би муж, як її батько!

А се певно була немала похвала, бо Тугар Вовк був мужчина, як дуб. Плечистий, підсадкуватий, з грубими обрисами лица і грубим, чорним волоссям, він і сам подавав на одного з тих злющих тухольських ведмедів, яких їхав воювати. Але ж бо й донька його Мирослава була дівчина, якої пошукати. Не кажемо вже про її уроду і красу, ані про її добре серце — в тім

згляді багато її ровесниць могло стати з нею на рівні, хоч і не багато могло перевищити її. Але в чім не мала вона пари між своїми ровесницями, так се в природній свободі свого поводження, в незвичайній силі мускулів, у смілості й рішучості, властивій тільки мужчинам, що вирости в ненастанній боротьбі з супротивними обставинами. Зараз з першого разу видно було, що Мирослава виросла на свободі, що виховання її було мужеське і що в тім прегарно розвиненім дівочім тілі живе сильний, великими здібностями обдарований дух. Вона була в батька одначка, а до того ще зараз при народженню втратила матір. Нянька її, стара мужичка, відмалку заправляла її до всякої ручної роботи, а коли піросла, то батько, щоб розважати свою самоту, брав її всюди з собою, і щоб задоволити її палку натуру, привчив її володіти лицарською зброєю, зносити всякі невидги і сміло стояти в небезпеках.

Але попри те все Мирослава ніколи не переставала бути женщиною; ніжною, доброю, з живим чуттям і скромним, стидливим лицем, а все те лучилось в ній у таку дивну, чаруючу гармонію, що хто раз побачив її і чув її мову, той довіку не міг забути її лица, її ходу, її голосу.

Вже третій день тривали лови. Багато оленів-рогачів і чорногрових турів лягло головами від стріж і ратищ боярських. Над шумним гірським потоком, на зеленій поляні серед ліса стояли шатра ловців, курилися раз-у-раз величезні огнища, де висіли на гаках кітли, оберталися рожни, де варилося і пеклось м'ясиво вбитої дичини для гостей. Нинішній останній день ловів мав бути посвячений самому головному, а разом і найбільше небезпечному ділу — ловам на медведів.

На стрімкім пригірку, відділенім від інших страшними дебрами, порослім густо величезними буками та смереками, покритім ломами й обвалищами дерев, було віддавна головне леговище ведмедів. Тут, як твердив тухольський провідник, молодий гірняк Максим Беркут, гніздилася ведмедяча матка. Відси дикі звірі розносили пострах на цілу околицю і на всі полонини. І хоч не раз удавалось смілим вівчарям забити одного або другого стрілами та топорами, або завабити під сліп, де йому ломала крижі важка колода, спадаючи вниз, — то все таки число їх було надто велике, щоб із того була полегша для околиці.

ПРАЦЯ Й ПИЛЬНИТСЬ --- ОСНОВИ ЖИТТЯ

О. Марден

ЯК ВИКОРИСТОВУВАТИ ВІЛЬНИЙ ЧАС

— „Скільки коштує ця книжка? — спитав один чоловік у книгарні Франкліна, після того, як годину перевертав книжки.

— Доляр, — відповів продавець.

— Доляр? — перепитав покупець. — А чи не можна б було її дістати дешевше?

— Така ціна, — була відповідь.

Нерішучий покупець зачав розглядатись по книгарні, на решті спитав:

— Чи не можна б побачитись з паном Франкліном?

— Так, але зараз він зайнятий в друкарні.

— Добре, я хотів би з ним поговорити.

Закликали Франкліна. Покупець запитав:

— Яка найнижча ціна, за яку можете продати мені цю книжку?

— Один доляр з чвертю — була поспішна відповідь.

— Один доляр з чвертю! Але ж помічник хотів від мене лише одного доляра!

— Цілковита правда, — відповів Франклін. — І я волів би взяти доляра, як відійти від своєї роботи.

Чоловік здивувався, але, бажаючи закінчити розмову, запитав ще раз:

— Отже, прошу сказати, яка найнижча ціна цієї книжки?

— Півтора доляра — відповів Франклін.

— Півтора доляра! Але ж перед хвилиною ви хотіли доляра і чверть.

— Так, спокійно відповів Франклін, я волів би був узяти перед хвилиною доляра, як тепер півтора.

Чоловік мовчки поклав гроші на стіл і вийшов, багатший на одну корисну науку: Франклін навчив його, що час — то гроші.

Марнотратців часу стрічаємо всюди.

Дні приходять до нас, як найкращі наші приятелі, несучи на невидимих плечах неоціненні дари. Коли ми не користуємося з тих дарів, дні погано зникають і не повертаються ніколи. Кожний новий ранок приносить нам нові дари; однак, коли ми занедбаємо дари вчорашнього або позавчорашнього дня, то погано робимося нездібними, щоб оцінити сьогоднішні.

Одне мудре прислів'я каже: втрачене багатство можна повернути працею й ощадністю, втрачене здоров'я ліками й поміркованістю, забуті знання — наукою, лише втраченого часу вже ніколи не можна повернути.

— „Лишилось тільки п'ять, тільки десять хвилин до обіду. Немає вже часу до чогось братися!” Як часто чуємо ми такі міркування в родинному колі! Але згадаймо, які були дрібненькі окрушинки часу, з котрих бідні, але розумні хлопці серед найбільш несприятливих умовин будували собі нескоротелі пам'ятники. Може якраз ті години, що ми так легкодушно відкидаємо та надаремне витрачаємо, могли б відвернути від нас різні неприємності.

А яких надзвичайних успіхів досягли люди, уділяючи якійсь праці щодня по одній годині!

Іван Франко

БОРИС ГРАБ

Борис Граб одразу, ще в третій класі нижчої гімназії, звернув на себе увагу Міхонського. В ту пору це був дикий, вайлуватий і неохайний хлопець, який між усіма учнями своєї класи визначався нечищеними по кілька неділь чобітьми, брудною сорочкою, подертим сурдутом, нечесаним волоссям і — першою льокацією. Наука в двох перших класах вимагала тільки пам'яті, а не праці думок. Через те Граб, обдарований такою незвичайною пам'яттю, що всі виклади вчителів запам'ятавав одразу в школі, не вчився вдома нічого, але поробивши письмнні роботи, коли були позадавані, і відбувши дві-три години приватних лекцій, втікав з гурту і бавився по своєму.

Жив він у дуже поганій частині міста над невеличким потоком, обставленим по двох боках поруччям. Граб вилазив на те поруччя і ходив по ньому, роззувши чоботи. Поруччя було

невисоке, півтора ліктя понад вулицею, але стояло на самому березі потоку, а берег був високий і стрімкий, і стіною здіймався вгору на яких три сажні. Понад пропасть ходив Борис цілими годинами. Іншим світ крутився, коли тільки дивилися на нього з противного берега, а йому було байдуже.

Раз якось переходив туди Міхонський і побачив Бориса на тій головокружній штуці. Думав, що хлопець побачить його і втече, але Борис ішов спокійно, рівно, не змигаючи оком поруччя, і нічого більш не бачив. Він був подібний до люнатики. Міхонський наблизився до нього і кликнув:

— А ти що робиш?

Борис оглянувся, змішався. Міхонському бачилось, що він ось-ось захитається і впаде, то ж прискочив і вхопив за руку.

— Що це ти робиш? — повторив учитель.

— Про... про... про... — лепетів хлопець і, мов прикипівши, стояв на місці, на поруччі.

— Злізь на землю і говори порядно! — гостро промовив Міхонський.

Борис зіскочив з поруччя, але на вчителеві запити не вмів відповісти нічого порядного.

— А лекції вмієш на завтра?

— Вмію.

— А вправи, презентації маєш?

— Маю.

— І чого ж ти ходиш туди?

— А що ж маю робити? — простодушно запитав хлопець.

— Але ж тут можеш в'язи скрутити.

— Ні, не скручу.

Міхонський зацікавився занедбаним хлопчиною. На годинах алгебри він мав з ним муку: ані стати, ані крейду взяти, ані писати, ані говорити порядно Борис не вмів, але зате в його відповідях учитель бачив розум і проблиски власної думки.

— Де ти живеш? — запитав Міхонський Бориса.

Той сказав.

— Ходи, хочу подивитися. Борис попровадив його.

— Як тут вогко! Як тут тісно! Який тут галас! Яка тут задуха! — раз по разу викрикував Міхонський. — Ну і не диво, що ти волієш по поруччі лазити, як тут сидіти. Тут сидіти, то смерть! Чому тебе батько не примістив деінде?

— Бо цей господар його знайомий.

— Як маєш вільний час, то приходь до мене, — мовив учитель. — Ти знаєш, де я живу.

- Знаю.
- Прийдеш?
- Прийду.

**

Від того часу Борис почав вільними хвилями ходити до Міхонського. Той зразу мусів освоювати його, добротою й ласкавістю єднати його повне довір'я, а потім узявся „цивілізувати” цього дикуна. Почав од того, що навчив його порядно ходити, просто, не перевалюючись з боку на бік, з піднесеним лицем, навчив кланятися, сидати, навчив акуратности й економії в усіх рухах, словах і вчинках, що, як він говорив, повинна означати розумного і практичного чоловіка. Він узявся робити хатню руханку, що тоді було ще нечуваною новиною, щоб призвичаїти Бориса до швидкості, докладности і краси рухів. Він подбав і винайшов для нього інше, здоровіше мешкання, якраз у столяра, і велів Борисові у вільних хвилях учитися столярства. Книжок, покищо, не давав йому ніяких.

— Досить з тебе і шкільних! — говорив він. — На інші приїде черга потім. Тепер роби на варстаті!

І Борис робив. Аж у п'ятій класі Міхонський, бачачи, що хлопчина й фізично виробився, став здоровий, як дубчак, моторний та цікавий, і що дух його зміцнів і привик до методичної праці, почав давати йому книжки до читання із своєї бібліотеки. Зачав, розуміється, від азбуки людськості та цивілізації, від Одисеї, яку дав читати хлопцеві. Борис перечитав безсмертну поему одним духом за кілька днів і приніс Міхонському книжку назад з подякою.

- А що, прочитав?
- Прочитав.
- Ну, розкажи мені, що ти прочитав?

Борис був приготований на це питання. Він розповів Міхонському зміст поеми, дитячим звичаєм підносячи більше чудесні та фантастичні пригоди, а поминаючи побутові картини.

— Ну, добре — мовив Міхонський. — Але знаєш ти що? Це тільки одна половина Одисеї, оце все, що ти мені тут розповів.

- Одна половина! — скрикнув здивований хлопець.
- Еге, одна половина.
- Значить, є ще і друга.
- А де, можна просити пана професора?
- Тут вона, в цій самій книжці. Візьми її і прочитай ще раз, а тоді розкажеш мені і другу половину.

Борис був трохи розчарований, узяв книжку, але кілька днів не мав охоти братися наново до читання.

— А що? Знаходиш другу половину Одисеї? — запитав його Міхонський.

— Ні, не знаходжу.

— А читаєш ще раз?

— Читаю.

— Не бреши, Борисе! — напів лагідно, а напів якимось жалісно скрикнув Міхонський.

— Ти не починав другий раз читати, а то б певно знайшов і другу половину. Правда, що не починав?

— Не починав, — сказав засоромлений Борис.

— Тото й є! Адже я знаю, що такий розумний хлопець, як ти, коли прочитає таку розумну книжку, як Одисея, то мусить знайти й другу її половину.

Ця розмова глибоко вразила Бориса. Він постановив ніколи не говорити неправди і зараз же узявся другий раз читати Одисею. Тепер, знаючи її зміст, він читав її помалу. Живі побутові картини насували йому на пам'ять рівно живі картини того сільського життя, яким жив його батько, серед якого й сам він виростав змалечку. Чим далі вглиблювався в твір, тим більше блідли в його пам'яті фантастичні пригоди та мітологічні дивогляди, а зате тим яркіше визначувалися картини сільського віча, возової подорожі польовими дорогами серед родючих нив, сільського празника, дівчат, що перуть шмаття на річці, гостини, саду, ігрищ, життя пастуха в полі і т. і. Другий раз він прочитав твір з далеко більшим інтересом, як перший раз, і розповів цим разом Міхонському зовсім інший зміст, як першим разом. Живі спомини з власного життя додавали його оповіданню ще більше свіжости, ясности та виразу.

— А бачиш! — сказав Міхонський, намагаючись не надто сильно показати свою радість.

— Правда, що ця половина рівно цікава, як і та, яку ти мені розповів першим разом?

— Ще цікавіша! — мовив утішений своїм відкриттям Борис.

— А чому цікавіша?

— Тому... тому... — Борис хвилю вагався, немов шукаючи слів, щоб вияснити те, що не зовсім іще ясно зарисовувалось у його душі.

— Я думаю, ...мені уявляється ціла Одисея, як дім. Оці

малюнки з життя, то фундамент, то зруб, а ті чудесні пригоди, то гарно різьблені та мальовані оздоби, ганки, галерійки...

— Браво! — сказав Міхонський. — І не правда, що хто перший раз оглядає дім, той насамперед зверне увагу на ті побічні речі, стовпчики, вікна, мальовила по стінах, драперії. Треба вже тямучого чоловіка і уважного оглядача, щоб звернув увагу на розполог будинка, на весь його плян, на тривкість фундаментів, уставлення печей, дверей. А для тих, що живуть у домі, це далеко важніше, як ті оздоби, які іноді стають навіть завадою, які з певним накладом праці треба оберігати та шанувати, а властиво не приносять ніякого пожитку. Ну, але тепер скажу тобі ще один секрет. Те, що ти досі бачив в Одисеї, ті обидві половини її змісту, то властиво тільки одна сторона речі. Поза тим, що ти бачив тепер, криється інша, ще далеко цікавіша історія.

Борис витріщив на вчителя заіскренні цікавістю очі.

— Бачиш. Та досі ти вивчав Одисею з тої площини, на якій стоїш сам. Ти не пробував і не міг піднятися вище, над неї, оглянувши її не як площу, а як річ окрему, заокруглену в собі, як окремий світ, наділений власним рухом, власним життям. Це був би, що так скажу, вищий погляд. Ну, на те ти ще замолодий. Маєш час. Колись по maturі або ще пізніше, як увійдеш у своє власне, практичне життя, як поспробуєш і для себе створити свій власний світ, тоді спробуй також іще раз перечитати Одисею. Тоді побачиш ту нову її сторону. Даси мені слово, що зробиш це?

— Дуже радо. —

Міхонський стиснув хлопцеві руку.

— А не забудеш?

— Ні, не забуду.

Від того часу Борис під проводом Міхонського прочитав всі найкращі твори про людське життя.

БОГДАН ЛЕПКИЙ ПРО СВОЄ ЖИТТЯ

Я навчився читати не на букварі, а на „Новорічних дзвонах” Дікенса. П'ятилітньою дитиною прочитав Квітчину Марусю” і з цієї пори мене мусіли відривати від книжок. Мій батько був великий поклонник Шекспіра. Постійно читав його драми з двох книжок, прикрашених численними ритовинами якогось англійського ритівника. Коли батько мав час і був у доб-

рому „гуморі”, я випитував його, що представляють ті рисунки. Батько, як міг, так пояснював мені і Мекбета, і Короля Ліра, і Жанну Д'Арк і старого прогнозу Фальштафа. „Кобзаря” мусіли ховати передо мною. В гімназії, крім обов'язкової лектури, попрочитував я все, що тільки можна було в Бережанах дістати.

Перші свої оповідання писав я, забуваючи про всі прочитані твори. Якось життява подія вражала мене і не давала спокою. Я бачив людей, що були у ній причасні, зживався з ними, відчував їх горе і кривду і переносив те все на папір, своїм власним, невишуканим і несилюваним способом. Я чув їх голос, їх крик розпуки і хотів закріпити їх на папері. Звідци ті провінціалізми, ті неграматичності, які легко стрінати в моїх писаннях. Мені здавалося, що коли я скажу моїм героям говорити літературною мовою, так це буде примус, бо вони нею ніколи не балакали. Масстат життя, з своїм горем і щастям, з радістю і смутком, був для мене важнішим від чорнильних приписів.

Я казав собі, що раз якогось слова або звороту вживають люди в життю, так воно має право ввійти і в літературу, бо література — це образ життя, очищений з усього зайвого і припадкового та перепущений крізь призму душі письменника.

Скінчивши філософію, я став учителем гімназії в Бережанах. Мій батько був священником у Жукові, недалеко Бережан. Кожної суботи присилав коні і я їхав до рідної хати. Не було днини, щоб хтось з Жукова, Шумлян або з Поручина не відвідав мене, бо між селом і попівством у нас не було ніякого плота. Я бігав на години до гімназії в бережанському ратуші (де вчився колись Маркіян Шашкевич), але душею я був на селі, з моїми добрими знайомими: з дяком Янчинським, з Семком, з дідом Онуфреєм... Тоді я написав свого „Дідуся”, „Нездалу п'ятку”, „Над ставком”, „Настю”, „Гусія”...

За мотивами й моделями до цих образочків з нашого селянського життя не шукайте в ніякій літературі. Йй-Богу, не знайдете! Всі вони в Крегульці, в Поручині, в Біщу, в Жукові, Шумлянах та ще в Циганах на Поділлі. Це все люди, котрих я знав, з котрими перебалакав не одну годину, з котрими жив. Де кінчилося їх власне „я”, а де починалося моє, не знаю.

Так само й оповідання з священничого життя, серед котрого я зріс і котре любив, бо мені доводилося знати переважно гарних і добрих священників, котрі своє душпастирське діло сплітали з просвітною і народною роботою, — були людьми.

Доля поталанила мені пережити молодість серед добрих людей, — та й тільки. Злих бачив я здалеку, щось мене відтручувало від них. Але ж тим сильніше вражала мою уяву тая кривда, про котру я чув. Це були ніби хмари, що з'являлися нагло й несподівано на моєму ясному небі, ніби громи, що били в дерево, на якому овочі дозрівали, ніби блискавки, що сліпили очі.

„Царствіє Божє єсть в нутрі нас” — та й годі. Мені й донині здається, що тільки плекання гуманних почувань, тільки поширення етичних надбань культури може вирівняти ті рови й дебри, які лежать поміж нами, і в які падемо ми самі, або куди тручає нас ближній.

Треба було переїхати в Краків. Я став більшу вагу класти на вірші. Але перебування з письменниками, Орканом і Стефаном не давали мені забувати про прозу. Тоді я написав „Пачкаря”, „В горах”, „Жертву”, „Кару”, „Босого” і другі нариси, у яких, на мій погляд, видно вже друге перо. До рідного села я міг навідуватися тільки раз в рік, а як помер мій Батько, то і їхати не було куди. Хоч-не-хоч мусів частіше повертатися до тем з життя інтелігенції.

Аж зірвалася велика буря. По трьох місяцях усяких пригод і переживань, про які мені ніколи й не снилося, приїхав я до Відня і став до роботи в „Культурній Раді” і в „Союзі для визволення України”. Треба було писати книжечки й видавати щось таке, що рятувало би земляків від розпуки і зневіри. З Відня поїхав я до Німеччини, щоб робити просвітну роботу в таборах українських полонених. Ця робота полонила мене. Чисто літературні й естетичні питання уступили на другий план, а наперед висунулося те горе, яке спричинила війна і передвоєнна неволя моїх закордонних братів. І знов прийшлося бігати за місто до табору і знов треба було по кілька годин вдень учить, викладати, промовляти на вічах і зборах, поправляти завдання, відбувати конференції і всілякі наради, їздити по робітничих командах і таке інше. Минуло п'ять літ на такій роботі, — доволі далекий від тої роботи, якою займається письменник щасливішого від нас народу. Прихалцем, немов у крадених годинах, написав я тоді деякі вірші й оповідання.

Та я не нарікаю. Не був я надто вибагливий, але гадаю, що й читач не повинен вимагати від мене більше, як я мав спромогу дати.

СИЛЬНА ВОЛЯ ОСНОВОЮ ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ

О. Марден

ВОЛЯ Й УСПІХ

Один старинний письменник оповідає таку історію з життя невідьника Креона: „Краса була єдиним божеством Креона. Йй віддавав він найбільшу пошану. Але саме тоді у Греції видано закон — це діялось незабаром після того, як греки відбили наїзд персів — а саме: під карою смерти забороняється займатись мистецтвом кожному, що не є вільним чоловіком.

Якраз у той час Креон працював над групою, що за неї мав надію дістати похвалу від Фідія, найбільшого різьбаря тих часів, а може навіть від самого Перікля. Що було робити? Всі свої думки й серце, всю свою душу Креон віддав тій холодній брилі мармору, що стояла перед ним. Щодня він на колінах благав богів, щоб післали йому надхнення. І з радістю він відчував, що Аполлон приймає його молитви, керує його рукою й обдаровує життям постаті, які вилонюються з-під його долота. Але тепер йому здавалося, що боги цілком про нього забули.

Не менше вражена була тим законом Клео, сестра Креона. — „О, Афродито, безсмертна Анодіомен”, — благала Клео в своїх молитвах, — „о, дочко Зевеса, царице й опікунко, на якій вівтарі ми щодня складаємо жертви, зжалься надо мною і над моїм братом!”

А братові вона говорила: — „Креоне, перейди до льоху в нашій домі. Там темно, але я буду постачати тобі світла й їжі. Не кидай своєї праці, боги нам допоможуть.” Креон послухав і працював далі над великим, але небезпечним твором.

Незабаром оголошено по цілій Греції, щоб усі зносили до Атен твори мистецтва, щоб виставити їх для прилюдного огляду. Твори різьби поставлено на торговій площі. Найвищим суддею був Перікль. Разом з ним була Аспасія, Фідій, Сократ, Софокл і інші знамениті люди оточували великого політика.

Всі тогочасні скульптори виставили свої твори. Але, не зважаючи на те, тільки одна група, найкраща із усіх, група,

що її хіба сам Аполлон вирізьбив, звернула увагу, викликаючи заздрість у серцях інших мистців.

— „Хто творець цього діла?”

Відповіді не було. Герольди ще раз повторили це питання. Але мовчанка не проривалась.

— Ага — таємниця! Отже може це діло рук невільника?

Але ось серед загального схвилювання зауважили, що на площу силою тягнуть гарну дівчину, в роздертій одежі, з розвіяним волоссям. Погляд очей її був рішучий; уста — затиснуті.

— „Жінка ця знає ім'я різьбаря, але не хоче його виявити, — кричали в натовпі. — Ми певні в тому.”

Однаке, на всі запитання Клео відповідала мовчанкою. Їй загрозили карою, але і те не розв'язало їй уст.

— „Запровадьте її до в'язниці”, — наказав Перікль.

В той момент з юрби вибіг юнак. Лице його було бліде, але очі світилися блеском генія. Підбіг, упав до ніг Перікля і скрикнув: „Пане, пробач тій дівчині! То моя сестра. Я винуваець! Та група є ділом моїх рук, рук раба”.

Ще він не скінчив, як з юрби почулися обурені крики:

— „На смерть його!”

— „Ні!” — спинив юрбу Перікль, піднімаючись з місця. — „Подивіться на ту групу! Чи сам Аполлон не показує нам цим, що існує щось вище, ніж справедливий закон? Метою закону повинно бути прагнення до розвитку краси, а не до нищення її. Тільки через те, що атенці безмежно люблять прекрасне, вони вічно будуть жити в людській пам'яті. Не до в'язниці, а до мене приведіть юнака.”

По тих словах Аспасія перед цілим народом уквітчала чоло Креонове оливковим вінком і, серед бурхливих оплесків, поцілувала його сестру.

Греки поставили пам'ятник Езопові, який родився невільником, щоб усі знали, що дорога до слави кожному відкрита.

Щоб здобути в Греції масток і безсмертність, треба було лише відзначитися в мистецтві, літературі, або й на війні. Ні одна держава не сприяла так прагненням здобути заслуги, як Греція, — геній, мужність, краса мали там загальну пошану.

В. Татомир

В ЮНАЦЬКИХ ТАБОРАХ

Спорт. Кожний молодий юнак намагається спортом досягнути красу тіла та духа. Гарна душа й сильне тіло — це ідеал, що до його йшли в житті старинні греки. І вони його досягнули великим накладом праці поколінь. Гарні й сильні греки створили гарну й сильну Грецію. Гарну — своєю культурою, сильну — своєю могутністю.

І нове покоління хоче йти тим шляхом і йде. Українська молодь не може забувати за ті кличі. Спорт має дати силу тіла та красу духа, її виробленість, гарт, характер.

Збільшуючи свої сили — збільшите сили свого народу. Сильним та могутнім є лиш той нарід, який має сильну й здорову, до найвищих осягів підготовану молодь. Спорт саме створює ті всі можливості, в яких можна випробувати гарт свого духа, свою силу, свою волю.

Тому вважайте, щоб життя не застало вас неприготованими. Добудьте спортом силу та красу тіла й духа, тоді будете ближче свого ідеалу.

Г. Г. Скегар

УКРАЇНСЬКИЙ ГАЛЛІВУД

Михайло Мазуркевич знаний на арені спорту і як актор на сцені — „Майк Мазуркі”. Народився він у Купчинцях, тернопільського повіту, в Галичині, на саме наше Різдво, 1908. року. Коли мав шість років, приїхав з батьками до Америки. Батьки поселилися в Коговсі, нью-йоркського стејту, де Михась виростав та ходив до школи при церкві св. Петра й Павла. Вдома він завжди говорив по-українському, а в українській школі навчився читати й писати. Навіть у пізніші роки говорив по-українському, читав книжки так, що ще й тепер знає нашу мову в слові й на письмі.

Бувши у вищій школі, наш Михась поринув у спортовій діяльності. Почав від кошиківки, а потім узявся до „бейзболу”, боксерства й борінки (дужання). Це виробило йому популярність по школах геть далеко поза місцевістю, де він жив з батьками. Не диво, отже, що Мазуркевича наділено стипендією на 4 роки й він вступив до Менгеттен Каледж у Нью Йорку на

філософічний факультет. По чотирьох роках студій він отримав ступінь бакалавра філософії.

Перша його проба бути актором почалася ще в колегії, коли драматичний відділ при цій школі влаштовував річний попис („Мінстер Шов”), де наш Михайло виступав в ролі імперсонізації артистки Неллі Ленінг. Він мусів співати жіночим голосом і робив це так добре, що критики вже тоді пророкували йому кар’єру на сцені.

Закінчивши високі студії, Михайло віддався цілком спортові дужання. Приходилося йому боротися з такими борцями світової слави, як Джім Лондос, Люїс і Бровнінг. З декотрими вигравав, з декотрими програвав, але цього спорту не покидав.

У 1932 р. Мазуркевич прибув у професійних справах до Каліфорнії. А що на сході він покинув зиму, а тут застав літо, він так полюбив цю країну, що рішив перейти сюди на постійне. Два роки пізніше приїхали тут його батьки. Професійнальні виступи приносили йому добрі заробітки, й тому Михайло почав будувати люксові хати в містечку Глендейл (через гору від Галлівуду).

Та сталося так, що місто Глендейл влаштувало фєстиваль для борців з цілої Америки, і власне, тут наш Михайло добре поборов усіх суперників. Посадник міста вручив йому золоту чашу як чемпіонові цих змагань. Це принесло Михайлові імення спритного борця.

Аж одного разу Михайло боровся у великій аудиторії в Льюїс Анджелес, де були присутні артисти й директори з різних фільмових студій. На нього звернув увагу директор Джо-зеф фон Штернберг та запропонував йому пробний виступ перед камерою й мікрофоном. Вислідом цієї спроби було те, що круг артистів у Галлівуді зріс на одну особу більше, бо Михайло дістав контракт у студії.

Наш Михайло спокійніше відотхнув аж тоді, як дістав письмове повідомлення, щоб ставати до праці в дальших фільмах. А тим часом перший фільм, в якому виступав Майк, мав величезний успіх і повинню zalив цілу Америку! Другий не мав такого успіху, третій і четвертий принесли для студії великі матеріальні користі, а мистцеві — славу.

Для нас найцікавіший фільм то „Поза сходячим сонцем”, бо тут директором є ще один українець, Едвард Дмитрик. Він власне допоміг Мазуркевичеві дістати ролю.

СИН УКРАЇНИ

Насамперед задумав Микола за рядом дерев, що росли перед печерою, розвести ліс. Рістня повинна була замаскувати оселю від бистрого зору дикунів. Для цього посадив наш козак більш як дві сотні гияк із дерева схожого на вербу, що дуже швидко прийнялися. І Микола сподівався, що незабаром густий гай зазеленіє навколо печери.

Скеля, в підніжжю якої наш пустельник видовбав собі печеру, була не дуже то широка. А що складалась вона з лупкого каміння, то й не важко було продовбати її наскрізь. Отже, коли б не вдалось оборонити від дикунів входу печери, завжди можна було врятуватися через другий отвір.

Продовбуючи підземний хідник, Микола використовував бите каміння та землю до оборони так, що незабаром навкруги домівки був високий вал. А що був він неабиякий мистець робити шанці, задумав перетворити свою оселю в справжню твердиню на зразок запорізького зимовника.

У кількох місцях поробив отвори, наче малі віконця-стрільниці, крізь які, не виставляючись з-поза вала, міг перед собою все бачити. А щоб зручно було вилазити і злазити з вала при обороні, поробив східці. Тепер почував себе зовсім забезпеченим од несподіваного нападу.

І від нині називав уже наш козак свою домівку-твердиню не інакше, як „С і ч”. Та проминув місяць, другий, ба й рік, — а людодів як не було, так і немає. І поволі Микола забув про них зовсім.

Аж десь на дев'ятому році таке сталося, що цілком змінило його дотеперішнє життя.

Отже, саме влігся він горілиць на траву, коли бачить, що з-за лісу дим чи курява знімаються. Скочив мерщій та й подався додому, миттю по драбині виліз на скелю, з якої видно було цілий острів, глянув у той бік, звідкіль, як йому здавалось, ішов дим угору, та й задеревів: при березі вгледів кілька човнів і байдаків, а трохи далі, на побережжі, вело танок довкола багаття чоловіка може тридцять червоношкірих, напівголих людей. То розбігаючись, то з дивовижними рухами і скаками тримаючись за руки, кружляли вони, наче чорний обруч.

„От і діждався гостей”, подумав Микола. „Зачіпати вас не збіраюся, а як схочете напасти, то вчуєте на своїй шкірі, чи легка козацька рука.

Отаке вирішивши, запорожець зліз мерщій зі скелі, пере-вісив через плечі лука, за пояс застромив сокиру, узяв списа й виліз знов на скелю. — „От погань проклята”, аж скрикнув Микола, стиснувши кулаки з люті, коли побачив, що дикуни вивели з байдака двох бідолах та й волочуть по землі до вогнища. Яка жде їх доля, не було й сумнівів: полум'я розпаленого багаття та розлютовані дикуни свідчили про це найкраще.

Та зненацька, коли другий бідолаха-бранець побачив, що дикуни не звертають на нього жадної уваги, кинувся навітки. Летів у смертельнім жаху якраз до Миколиної печери. За ним бігли навздогін троє дикунів. Віддаль межі втікачем та дикунами ставала щораз менша.

Микола, вхопивши списа, миттю збіг зі скелі. Потім побіг до першого переслідувача й проткнув його списом. Дикун з криком повалився на землю. Те саме сталося із другим. Третій, переляканий, прицілився з лука на Миколу, але стріла відбилась від шкуратяного вбрання. Миттю кинувся Микола на ворога та ударив його в груди списом. Тепер оглянувся Микола на врятованого втікача. Потім стягнув із своєї голови шолома, щоб показати переляканому дикунові, що він теж людина й нічого йому боятися. Тепер тільки дикун приповз до нього, поцілував землю і ліг плазом біля Миколиних ніг. Микола зрозумів, що дикун оцим оддає себе рятівникові в неволю і якось неприємно стало нашому козакові. Мимохіть він промовив: — „Невольника мені не треба. Запорожець усе життя б'ється з невольництвом. Уставай, парубче, та будь мені за друга.”

Та не зрозумів дикун Миколиних слів і тоді тільки підвівся, коли запорожець діткнувся до нього лагідно рукою і сам підвів його з землі. Смагляве лице дикуна, вірлиний ніс, довге, чорне волосся й бистрі очі, — нагадали Миколі відразу індіан, про яких стільки наслухався від Джемса. — „Еге, тепер знаю, куди я попав”! — подумав він. Це Америка: нова, повна несподіванок країна, яку відкрив Колюмб. Он куди загнала козака доля! Не піймуть віри козаки, як вернуса на Запоріжжя!”

Микола став на горбі, з якого бачив цілу околицю перед печерою. Роздивившись добре, наш козарлюга вирішив ось що: за стіною з дерев обкопати Січ широким та глибоким ровом; із викопаної землі висипати високий вал, а з недалекого джерела спровадити в шанець воду так, щоб частина струмка бігла через подвір'я. Цим способом буде забезпечений водою, а тоді хай собі облягають дикуни його твердиню, скільки хочуть.

ГЕРОЇЗМ І ГЕРОЇ

ЗАПОРІЗЬКА СІЧ

Байда-Вишневецький заклав першу козацьку фортецю — „Січ” на Дніпровому острові Хортиці. Острів був невеликий, але високо піднятий понад Дніпрове плесо, з обривистими берегами і тому легкий до оборони. Природну оборонність острівця скріпили козаки ровом і валом з частоколом, настороженим гарматами. До фортеці провадив тільки один широкий проїзд, забезпечений баштами і зводженим мостом. Попри вали й частоколи тяглися курені, тобто казарми січової залози. Як усе в Січі, курені були дерев’яні, кріті очеретом, або шкурами. По середині фортеці був майдан, що на ньому відбувалися зібрання й наради козачої республіки.

По смерті Вишневецького козаки пересилилися на острів Томаківку, відтіля на острів Базавлук над Чортимликом, а потім на Микитин Ріг.

Еріх Лясота, посол німецького цісаря Рудольфа II. до козаків, оповідає про життя січовиків на острові Базавлуці. Він добився на Січ 9. червня 1594. Козаки привітали цісарського посла гарматніми салвами. Не заставши в Січі отамана Богдана Мікошинського, що з 1500 козаками на 50 чайках виправився в похід, Лясота мусів прожити в козакому курені кілька тижнів і мав нагоду добре приглянутися до січового життя, звичаїв та обичаїв. Січ на базавлуцькому острові була осередком усеї низової, добре зорганізованої козаччини. Приказів січової старшини слухало не тільки козацтво, тобто дієва армія того часу, але й людність, що „сиділа по містах і селах, а признавалася до запорожців.” Сила козаччини, за обчисленням Лясоти, обіймала біля трьох тисяч війська на Дніпровому Низу, а кілька тисяч готових на кожен поклик, жило кругом по селах та хуторах.

В часі гостювання Лясоти на Січі повнило вартову службу по засіках на татарській переправі 400 козаків, а решта, що не пішла в похід, відпочивала на Січі та по різних місцях Низу.

Організація та виряд січового товариства подобались Лясоті так само, як січова гостинність. На спомин подарували січовики Лясоті хутро з куниць і шапку з чорних лисиць.

Низове військо ділилося на полки по 500 мушкетів, а полки на сотні й десятки. Порядку у війську пильнували гетьманські осаули.

Списки виплат козакам за похід на Московщину вичисляють: гетьмана, обозного, писаря, чотирьох полковників, вісьмох осаулів, 20 сотників, 152 десятників, 16 прапорників, сурмачів, довбушів, трубачів, 1799 рядовиків, 12 пушкарів і 20 фірманів — усього 2032 особи. На ділі в т. зв. „ливонській потребі” приймало участь до 4000 козаків, при чому чисельний стан полків росте разом з козаччиною. В т. зв. „хотинській потребі” було вже 14 козацьких полків, а в кожному по 1600-4000 козаків.

Козаки в своїх листах і грамотах титулюють себе „військом запорізьким” або „лицарством війська запорізького”. Вони поставили собі метою боротьбу з невірними і для цього радо підпомагали всіх оборонців „хреста святого”. Всю козацьку організацію звали козаки товариством, деколи „братством”; поміж собою титулувалися „товаришами” тоді, коли поляки будучи з козаками у взаємних відносинах, титулували їх „молодцями” або „панамі молодцями”. Козацька старшина була виборна. Начальний вождь звався „гетьманом”. Тільки він силою свого виборного авторитету порядкував козацькими

справами й наказував у походах. Виборність і широкий демократизм козацького уладу висловлює назверх титулятура козацьких гетьманів. Вони підписують листи і грамоти не від свого імені, але від усього товариства, мовляв „гетьман, полковники, сотники і все лицарство війська запорізького.” Козацька рада подібна до староукраїнського віча, була найвищою інстанцією. Вона вибирала собі старшину, або її скидала; вона управляла козацьким господарством й вела козацьку політику.

Французький інженер Боплян, що був на польській службі і описав Україну, оповідає про козаків таке:

„Вони грецької віри. Люблять випити, але під час війни і воєнних експедицій вони притримуються тверезости. Вони до тепні, проникливі, вибагливі й щедрі, а зате божевільно закохані в свободу: без неї в них життя не життя, для неї вони здійсмають повстання, для неї живуть і гинуть.”

Мирон Заклинський

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ЯК ПОЛКОВОДЕЦЬ

Перед виступом Хмельницького було чимало козацьких повстань — і вони не вдалися. Чому вдалося йому те, чого не могли досягти його попередники?

Хмельницький — людина з великою освітою, талантом, сильною волею і життєвим досвідом — старанно збирав усі сили, добре обдумував і важив усі можливості, заки станув до бою. Він користав з помилок польських полководців так само, як вони користали колись з помилок його попередників.

Умовини в початках повстання були для нього дуже несприятливі. Він не мав сильної козацької армії, як мали провідники попередніх повстань. Не мав навіть малого відділу. Він прибув на Дніпровий Низ у грудні 1647. р. лише зі сином Тимошем і в січні славного 1648. р. він ще лиш приготавляв повстання по козацьких зимівниках. На Січ не міг показатися, бо там стояв залогою полк реєстрових козаків під проводом старшин — поляків. Аж на початку лютого, коли біля нього зібралось 250 козаків, здобув Січ. Реєстрові козаки перейшли до нього; він добув запаси харчів і човни. Тоді постаралися приєднати татар за союзників проти Польщі. Татари були йому потрібні не лише як поміч у битвах, але й для безпеки за-

пiлля. Якщо б вони не стали були його союзниками, купили б їх поляки і так Хмельницький мав би був війну на два фронти. Союз з татарами був підписаний 15. березня 1648. р. Тоді Хмельницького вибрали на Січі гетьманом і жвавіш почали стягатись до нього козаки з зимівників, охотники до повстання.

Гетьманове становище було ще й тоді дуже важке. Він мав мало війська, а вже йшла проти нього польська армія під проводом того ж Миколи Потоцького, що поконав Павлюка й Острянина (в 1637-39). Цей задумав поконати повстанче військо в степах, заки воно зміцніє, прибувши в Україну. Він, самозрозуміло, легковажив Хмельницького і його малі відділи, тому не вважав небезпечним вислати проти нього частину своєї армії двома дорогами: одних по Дніпрі, других степами. Хмельницький зрадив, побачивши ту помилку Потоцького, і відразу вирішив не допустити ті відділи до об'єднання.

Він вирушив у степи та оточив польське військо над Жовтими Водами. Дніпром плили майже самі реєстрові козаки. Гетьманові висланники збунтували їх; вони побили вірну Польщі старшину та приєдналися до його війська.

З битвою над Жовтими Водами гетьман не спішився, бо час працював на його користь. Обложеном полякам важко приходилося. Врешті мусіли вигнати з табору коні, бо не мали для них води. Так втратили кінноту. Реєстрові козаки, що творили більшість обложеного війська, незабаром також перейшли до гетьмана. Аж тоді почав він битву і знищив польські відділи.

Потоцький аж тепер зрозумів, що Хмельницького не слід легковажити і спішно відступав на північ. Наш гетьман знав, що на Правобережжі є ще кілька відділів польського війська і в Лубенщині кількатисячне, добре вишколене, приватне військо князя Яреми Вишневецького — і очевидно вирішив не допустити, щоб усі ті відділи об'єдналися з армією Потоцького. Лиш цим можемо вияснити блискавичну швидкість дальших його рухів: битва над Жовтими Водами відбулася в далеких степах 16. травня, а вже десять днів пізніше була битва під Корсунем на Київщині. Аж тут наздігнав гетьман польську армію, зробив засідку на дорозі її дальшого відступу та поконав її. Врятувалося з неї всього кількасот людей.

Князь Ярема звернувся був до Потоцького листом і запропонував скріпити його армію своїм військом, та Хмельницький не лишив йому на те часу.

Польща лишилася без армії. Повстання спалахнуло по всій Наддніпрянщині. Князь Ярема не відважився відступати зі своїм військом і шляхтою через те повстанче море, лиш обійшов через Полісся.

Тримісячну перерву у війні використав гетьман на організацію дисциплінованої армії з добровольців і з тих повстанчих ватаг, що зголошувались до нього з усіх сторін. Коли новостворена польська армія виступила проти нього, він мав уже сильне військо, біля 70 тисяч. У ньому була одна третина слабо вишколених. Польська армія була кілька разів більша, як під Корсунем. Числом вона трохи перевищала козацьку.

Коли цю велику й бундючну армію побачили над річкою Пилявою проти себе повстанці, що були в козацькому таборі, вони зовсім стратили відвагу і надію на перемогу. Вони думали, що треба піддатися і просити пощади. Та не злякався цієї армії гетьман, ані козацьке військо; він знав, що в польському війську немає доброго проводу і розпочав битву, хоч не прийшли ще татари.

В цілоденній битві поляки потерпіли важкі втрати, але цей день ще не приніс вирішення. Тим часом уночі польське військо перелякалося, бо хтось пустив вістку, що вожді втікли. Все військо розбіглося, покинувши гармати й обоз, повний усякого добра. Великою, багатою добиччю, що попала в руки гетьманові, наповнив він військову скарбницю. Цей запас мав велике значення для дальшої війни.

Польща лишилася знову без війська. Гетьман міг був тоді її здавити, але він ще не думав зривати з польською державою, бо ще не був самостійником. Він став ним аж на початку 1649. р., однак така щаслива нагода, як по битві над Пилявою, більше не повторилася...

Хмельницькому було б значно трудніше перемогти Польщу в 1648. р., якщо б він не спаралізував був вмілими політично-військовими заходами боєвої сили Литви, що була тоді самоуправною частиною Польщі, а військо литовське стояло під проводом найкращого тоді полководця, князя Радвілі. Саме тоді помер польський король Володислав, а Радвіля, подібно, як Хмельницький, мав плян вибрати польським королем семигородського князя Ракоція.

За намовою висланників Хмельницького піднялось тоді повстання проти шляхти на Литві, яка звернулася за поміччю до Радвілі. Через те литовське військо не могло рушити польській армії на поміч.

В січні 1649. р. по розмовах і нарадах з київською передовою інтелігенцією Хмельницький став державником. Він задумав вести дальшу війну не за козацькі права, як досі, лише за незалежну й соборну державу.

Польща приготувилася старанно до дальшої війни. Постава Литви не була певна. Гетьман знав, що Польща вжис всіх заходів, щоб кинути цього року проти нього також литовську армію, тим більше, що селянське повстання Радвіля приборкав ще зимою. Тому нав'язав взаємини з різними державами і старався знайти між ними діяльного союзника проти Польщі. Але ці заходи були безуспішними.

М. Івасюк. В'їзд Б. Хмельницького до Києва.

Тоді гетьман вислав на литовську границю кілька нових, сильних відділів війська, щоб забезпечити її.

Тим часом на Волині польське військо злякалося козацької армії та хотіло втікати, як з-над Пиляви. Її начальникам прийшлося відступити з ним до твердині в Збаражі та обмежитись обороною. Гетьман слідкував за ним, але нечаяно дістав вістку, що Радвіля поконав козацьку граничку охорону та загрожувє Києву. Тоді Хмельницький післав проти литовського війська найталановитішого свого полковника і вірного приятеля Кричевського з 10 тисячами кінноти та поборовим наказом для північної Київщини.

Полковник Кричевський скоро опинився над Дніпром.

Прикордонні та північно-українські відділи збільшили його військо до 20 тисяч. Він негайно переправився через Прип'ять і зближився до литовського табору під Лосвом саме в пору, коли Радвіля збирався перейти через Дніпро, в Україну. Зав'язується бій тривав цілий день; загинув сам полковник і більшість його козаків, але Радвіля не мав сили продовжувати битву, повернувся і більше в тому році не воював.

Гетьман обложив польську армію в Збаражі. Орда, що прийшла йому на поміч, була трохи більша числом, як його військо. Всі ці великі людські маси козаків, повстанців і татар держав гетьман гостро, не дозволяючи волочитися, ані грабити. Тому й поляки не могли дістати бранців та добути вісток про його армію. В цьому вмінні вдержати в дисципліні й порядку мас виявилось, яким великим організатором був Хмельницький.

Облога Збаража затяглася. Надходив король Ян Казимир з другою армією та навіть переправився вже через Стрипу коло Зборова. Хмельницький вирушив проти нього з татарами і оточив польську армію. Тоді поляки перекупили татарського хана і замість незалежної нашої держави зробилася зборівська умова, що давала східній частині України обмежену самоуправу.

Таких великих битв, які провадив Хмельницький з поляками, не було в західній Європі. Ніхто не орудував там такими масами війська. Всіми битвами кермував гетьман особисто. Він умів негайно, коли опинився проти ворожої армії, помітити слабкі місця її становища і вигоди свого. Тоді повставав у нього плян битви.

Марко Вовчок

МАРУСЯ

(Уривок)

Не встигли вони ступити п'ять кроків, як Маруся промовила: „тут!“ і вони опинилися над чимось, ніби над просторою ямою серед рівного степу, спустилися в неї, і на самому споді січовик примітив вербову загородь, а в ній дві пари пишних круторогих волів, що здавалися крутими горбами на рівній поверхні.

Маруся одчинила загородь і тремтячою рукою погладила злегенька спершу одну, а потім і другу рогату голову. Легеньке ласкаве микання було їй на одвіт і, немов розуміючи, що найголовніша річ тепер обережність та тиша, воли, виведені з загороді, ступали по степу, мов важкі човни на тихих хвилях — нечутно, рівно, швидко.

Віз стояв недалеко від стіжка, високо накладений сіном.

— Що? — спитала Маруся, побачивши, що січовик спинився й дивиться на неї.

— Яка ж ти маленька, Марусю! — промовив січовик. — Яка ж ти маленька! Кожен вважатиме тебе скоріш за степового жайворонка, як за діловиту особу!

І справді, Маруся була невеличка, а серед безкрайого степу, коло величезного воза, запряженого дужими волами, поруч із велетенським січовиком вона здавалася ще дрібнішою, ще хрусткішою, і ще більш безпомічною.

— А ось мамину хустку забули коло воза, одказала Маруся. — Я зав'яжу її по-баб'ячому і як сяду на воза, та здаватимусь бабою...

— Ти добре знаєш шлях?

— Знаю. Усе просто до озерця, а коло озерця шлях поверне праворуч і тоді видно буде хутір пана Книша, а хутором уже вільний путь до Чигирина, казав пан Крук батькові...

— А ти знаєш пана Книша?

— Знаю. Він приїжджає часом до батька усячину купувати.

— А як він, гадаєш, тебе привітає?

— Не знаю, як привітає.

— А коли зле?

— Або ж він зрадить?.. і одповіла, і разом з тим спитала Маруся. — Він до батька ходить... він приятель...

— А чи знаєш ти, Марусю, що тепер скрізь по всіх усядах військо стоїть, скрізь вороги вештаються? Знаєш, Марусю, що тепер, місто квіток, мабуть по обидва боки шляху сувої диму здіймаються од пальби, різня йде!

— Знаю! — одказала Маруся.

— Зазиратимуть недобрі ворожі очі тобі в лице, і коли ти зіб'єшся на одному слові, коли тільки затремтиш, — усе пропало!

— Я не зіб'юся на слові, не затремчу... Я не боюся ворога, я тільки боюся недолі!

— Марусю, знаєш, може смерть нас спіткає...

— О, перш треба тобі в Чигирин достатися! — промовила Маруся.

І скільки благання і рішучости було в її тихих словах! На цьому стала їх розмова. Воли незабаром були запряжені.

— Марусю, сказав січовик. — Коли тебе хто спинить, не впадай коло воза, як пташка коло гніздечка... розумієш?

— Розумію, треба бути, як ти.

— Усім кажи, що везеш сіно до пана Книша, а якщо щасливо доберемося до Книшового двору, то ти скажи тому, що вийде назустріч: „чудові руна у вас, хоч і не встигли ми жати то добре!” Чуєш?

— Чую, — одказала Маруся.

Січовик зарився в купу сіна на возі, Маруся сіла за погонича, вони рушили, і віз, хитаючись та перехиляючись, потягся росистим степом.

Зорі починали вже згасати; вітрець став жвавіший і краплини роси замиготіли видніше у траві.

Володимир Сосюра

ЛЮБІТЬ УКРАЇНУ

Любіть Україну, як сонце любіть,
Як вітер, і трави, і води...
В годину щасливу, і в радості мить,
Любіть у годину негоди.

Любіть Україну у сні й наяву,
Вишневу свою Україну.
Красу її, вічно живу і нову,
І мову її солов'їну.

Між братніх народів, мов садом рясним,
Сіє вона над віками.
Любіть Україну всім серцем своїм
І всіма своїми ділами.

Для нас вона в світі єдина, одна
В просторів солодкому чарі...
Вона у зірках, і у вербах вона,
І в кожному серця ударі.

Як та купина, що горить — не згора,
Живе у стежках, у дібровах,
У зойках гудків, і у хвилях Дніпра,
У хмарах отих пурпурових.

Юначе! Хай буде для неї твій сміх,
І сльози, і все дозагину...
Не можна любити народів других,
Коли ти не любиш Україну.

Любіть у труді, у коханні, в бою,
Як пісню, що лине зорею...
Всім серцем любіть Україну свою, —
І вічні ми будемо з нею.

..

Володимир Янів

ОСТАННІЙ З КОЗАЦЬКОГО РОДУ

Ігор швидкими кроками міряв довжину й ширину своєї кімнати. В думці укладав собі слова й речення, якими повідомить батька про своє рішення. Він знав, що не буде спротиву. Адже ж в їх роді були ще живі козацькі традиції. Смерть на полі бою вважалася донедавна призначенням та щастям мужчин. А літа неволі не встигли зігнути плечей гордих нащадків козацького старшини. Про його геройські подвиги під Конотопом, де гетьман Іван Виговський переміг і знищив російську армію з 30.000 вояків, чув Ігор ще малим хлопцем.

Ігор не помилявся. З насупленими бровами слухав його батько. Важку думав думу. Але вислухавши сина, підняв руку благословити його на святе діло: „Хай хоронить тебе Божа Мати! Иди — і вертайся побідником!” В останніх словах дзвеніла дрож зворушення.

Ігор розумів батька. Як 1905. року революція сколихнула російською імперією, впав в часі вуличної демонстрації від куль російського солдата найстарший Ігорів брат. Був тоді щойно гімназистом, але вже брав живу участь в житті тайних гуртків тодішньої молоді.

Середущого в часі виповідження великої війни покликали в солдати. Мав він боротись з „австрійцями” за Росію... Йому — одному з небагатьох — осоружною була ця думка. Не думав проливати своєї крові за Росію! Але головне це було те, що

в рядах „австрійців” були також українці. Не міг він уявити собі, як зможе він стріляти до тих лав вояцьких, що серед них можуть бути його брати. Тому при першій нагоді перейшов і дав себе взяти в полон. Два роки просидів він в таборі полонених. Але на табор впала пошесть. Він помер.

Ігор був останній в роді, що чесно служив Україні цілі століття. Ігор знав, що батько в цій хвилині про те думав і що одночасно згадував мертвих синів. „Іди! Іди й пімсти смерть твоїх братів!” — кинув він крізь затиснені зуби. Ігор розумів його. Бо його батько від тринадцяти літ не усміхався, хоч давніше знали його з веселої вдачі. Також Ігор не сміявся ніколи так, як усі його ровесники: він не був говіркий, але на лекції російської історії затисне, було, кулаки й сидить, не ворухнувшись.

І тепер прийшов для Ігоря час! Він змалку заправляв до нього своє тіло, яке не боялось трудів, ані невгод. Кожну вільну хвилину використовував він для вправ, руханки, спорту. Не диво, що був він дужчий, кремезніший, вищий від товаришів, що був видержливий на мороз, голод, спрагу. Його поважне лице було все спалене від сонця й вітру. Його легені не задихувались у бігу; його ноги не томились довгим ходом.

Останньої ночі він не хотів дармувати. Витягнув револьвер і чистив його. Не спав цієї ночі і його батько. Боролась у ньому батьківська любов з почуттям обов'язку. Але другого дня він по-мужеськи попрощав сина. Дав поцілувати руку і пригорнув сильно його до грудей. Найвправніше око не помітило б у нього зворушення. Так само Ігор виглядав назовні зовсім спокійний.

А під Крутами помагали Ігореві духи його предків. Він скоро, враз з товаришами вистріляв усі свої кулі. А потім вискочив на насип. Зараз на початку пімстив смерть свого друга й товариша Левка. Йому легше було відбивати важкі удари крісів, як невиробленим тілесно його товаришам. Біля нього падали без зойку або з криком поколені більшовицьким штиком, або важко ранені товариші й вороги, а він стояв непорушно. Він не пам'ятав, скільки ран чи ударів завдав своїм крісом, не знав числа вбитих ані ранених ним ворогів. Він бачив лише кров, що скапувала з його штика.

Вже остався лиш Ігор з кількома товаришами. Звя'зок перервався. Матроси обступили їх навколо. З лютою лайкою взивали їх піддатись. Але Ігор очима здержував товаришів, поки смерть скосила його.

Його вчинку не записали окремо літописці, але його завзятість зложилась на безсмертний чин Крутів. Його безображеного лица ніхто ніколи не розпізнав і ніхто не знайшов його тіла. Як безіменний вояк він спочив у могилі, останній з роду, що чесно жив для України.

А як прийшли у Київ вісті про погром під Крутами, ніхто не побачив більше Ігорового батька. Він не розвідував, не питався, не шукав свого сина. Він знав, що його між живими нема.

По повороті українських військ він вступив до армії і загинув з рук чекістів, що захопили його під час одного нальоту.

Богдан Лепкий

І В МЕНЕ БУВ СВІЙ РІДНИЙ КРАЙ

І в мене був свій рідний край,
Цвіли там квіти у діброві,
Шумів тасмну пісню гай,
Збіжжя стелилися чудові
На паску і на коровай...
І в мене був свій рідний край.

А нині там земля порита,
Біля рова стрілецький рів;
Квітки столочили копита ,
Ліс поторощений зчорнів,
Пшениця, ніби градом збита —
Щаслив, хто бачив й не здурів!

І в мене був свій рідний край,
Хати в садочках потопали;
Коли настав чудовий май
І соловейки заспівали,
Здавалось — не земля, а рай.
І в мене був свій рідний край.

А нині з сіл сліду немає, —
Де хочеш, вітре, там гуляй.
З могили череп визирав,
Хрести стоять, як чорний гай,
Між ними смуток похожає,
І сльози ллються, як Дунай.

О краю мій! Свята руїно,
Новітня Трос в попелах!
Перед тобою гну коліно
І кличу: Боже в небесах,
За кров, за муки, за руїну,
Верни, верни нам Україну!

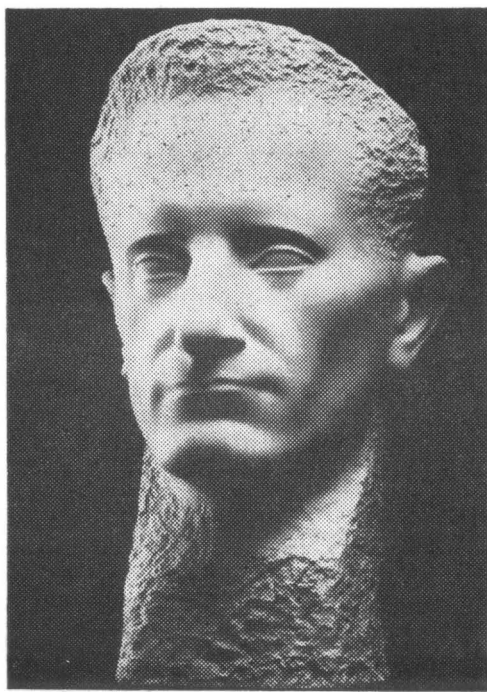
Верни нам нашу давню волю,
І добре ім'я нам верни,
Людською кривдою важкою
Землі святої не скверни,
Досить вже кривди, муки й болю —
Верни нам Вітчину, верни!

КОМАНДАНТ У П А

Роман Шухевич, командант Української Повстанської Армії, або Тарас Чупринка був людиною повною і всесторонньою. Чулий і ніжний як музик-поет, і суворий та твердий як сталь, найперше супроти себе. Пластун-мандрівник, піяніст, спортсвець, мисливий, інженер-технік, підпільник — в усьому був на своєму місці і завжди один з перших. Як вояк, коли взяти до уваги те, що він зробив і чого досяг, як і те, в яких умовах діяв, не має собі рівних в історії новітніх армій і воєн. В порівнянні з ним — творцем єдиної у всесвітній історії модерної підпільної армії і командантом її на протязі майже сьоми років в умовах збройної боротьби з двома світовими потугами — бліднуть такі величини, як Фош і інші.

Народився в містечку Краківці, яворівського повіту. Малим хлопчиною любив приглядатись бурхливій масі води, що переливалася з шумом униз. Згодом у Камінці Струмиловій, куди переїхали його батьки, поглибилось його захоплення водяною стихією. Він вивчив веслування, совгання та склав іспит з рятувництва, вирятувавши з-під криги малу дитину. Товариське середовище в домі о. шамбеляна Цегельського, з великими традиціями релігійної та національної праці, відкривають йому політичні обрії. У Львові бере активну участь в організації Пласту. Вже тоді, в часи науки в українській академічній гімназії, відбуває з членами свого пластового гуртка довгі мандрівки і влітку і взимку околицями Львова, винницькими і жовківськими лісами, горбками Личакова, Знесіння і

Клепарова, лісами й полями Зимної Води й Білогорщі, тієї Білогорщі, де через чверть століття судилося Романові Шухевичеві закінчити шлях людини й вояка генерала, команданта Української Повстанської Армії. Його метою було: добре знати околицю Львова й саме місто, кожну вулицю і провулок, кожну стежку й доріжку. І хто знає, чи не оці пластові мандрівки дали потому генералові Чупринці можливість вести підпільні акції і кермувати операціями УПА, перебуваючи місяцями у Львові, в самій гущі советських військ, енкаведистів і таємних і явних агентів Москви. Тоді саме Шухевич стає членом Української Військової Організації. Незабаром батько Романа переїздить до Радехова, що межує з одного боку з непрохідними брідськими лісами і стирськими плавнями, а з другого боку з Берестечком, околицею відомих боїв Хмельницького з поляками. Тут в Оглядіві в домі отця Березинського познайомлюється з своєю майбутньою дружиною Наталкою та її братом Юрком. Тут підшукує й виховує собі боєвиків.

М. Черешньовський. Генерал Чупринка.

В 1922. організує спортовий пластовий гурток „Ясний Тризуб” і бере активну участь в праці гімназійного футбольного клубу „Русалка” і пізніше організує Карпатський Лещетарський Клуб.

Перебуваючи рядовим членом-пластуном в курені „Чорноморців”, навчався того, чого найбільше треба воякові, слухати. Тут організує вишкільні моряцькі табори, пропливає човнами всі важніші ріки Західньої України. Це, як і мандрівки з „Лісовими Чортами” Підкарпаттям і Карпатами, допомагає йому пізнати й вивчити терен майбутніх боїв й операцій УПА. Попри спорт і зайняття в Пласті він знаходить час на музику й танок. Деякий час Роман Шухевич живе спокійно й незаметно, бере активну участь у спортових імпрезах, пильно вчиться, але найбільше часу присвячує тому, що мало стати його майбутнім фахом і завданням — військовій справі. Студіює військові теоретичні дисципліни і стає одним з найкращих військових спеціалістів серед молоді. Свої теоретичні знання доповнює практикою — а саме службою в польській армії. Також виїжджає за кордон і там бере участь в різних спеціальних військових курсах. Там довів до досконалости своє вміння володіти шаблею, як теж здобув диплом пілота безмоторового літання.

Його силу волі й видержности найбільше можна було пізнати з праці в підпіллію та в проводі УПА.

Остап Тарнавський

НА МОГИЛАХ

Не забути ніколи могил безсмертних,
Де лежать надії наших гордих днів,
Де між деревами над самотнім терном
Ярий цвіт калини полум'ям зацвів.

Знов ідем з весною, знов до них приходим,
Квіти їм приносим і палкі серця:
Знов бої нам сняться, сняться нам походи,
Знов думки тривожні в далечінь летять.

І не хрест камінний, не гріб безіменний —
У яснім шоломі вояк вироста:
У бою важкому, в повені знамен він,
А в очах хоробрість і любов свята.

Виглядала мати, ожидала сина;
Син не повернувся, у бою погиб —
Смутяться берези і цвіте калина,
Тихо похилившись над стрілецький гріб.

В нас сум і радість, в нас у серці мрія,
В серці неспокійнім родиться порив:
Вітер з України широко повіяв
І простори вільні навстіжень розкрив.

Станули дерева в нерухомій тиші,
Слухають могили у безмежжі піль;
Десь пташина ніжно щебетом колише
Нашу тиху мрію, наш нестримний біль.

Ах, рости й мужніти, ах, співати пісню,
Що замовкла нагло серед цих могил,
І любити велич буйних днів колишніх,
Ідучи шляхом, що вітер нам розкрив.

Не забути вже нам цих могил безсмертних,
Як і не забути наших гордих днів.
... Ще і наша слава, мов весна поверне,
Ще і ми нестимем радісний наш спів.

Михайло Брик

ЧЕРВОНІ МАКИ

Широкі, безмежні лани золотистої пшениці тягнуться у
безкраю далечінь, ген аж там, де небо зближається до землі.

Сонце пече немилосердно.

Блакитно-сталеве небо розкинуло свої шати над ланами.

Колоски шелестять. Яріють червоні маки. Ясніють сині
волошки.

З-поміж золотистого колосу пшениці видніє березовий
хрест.

— Могила Незнаного Героя. —

Стежкою в пшениці йде молода жінка. За нею біжать її ді-
ти. Хлопчик десяти років і п'ятилітня дівчинка, що держить у
руках гарну китицю квітів.

— Мамо, чому тут так багато маків? — питається Івась.

Мати не відповідає. Підходять до могили. — Боже, Отче, пошли йому Царство Небесне... Дай спокійне життя його душі!..

Ганнуса поклала китицю квітів і запитала: — Що це за могила?

— Довга то історія, діточки. Тут, де тепер хвилюють широкі лани золотистої пшениці, лютував колись запеклий бій. Гуркотіли гармати, цокотіли кулемети, чулися бойові оклики. Серед розпалу бою, на тому місці, де тепер могила, упав поранений молодий січовий стрілець. Кров плила йому з уст і грудей. Руки безсило опали, але очима стежив за ворогом... Останками сил ухопив ручну гранату, коли ворожа лава підходила. Один рух і наступив вибух. Але залишились тільки окривавлені шматки тіла у пшениці. Тут їх поховано.

Схилили свої голівки волошки, похилила колоски пшениця, віддаючи останній поклін героєві.

— Прийде час, і наші війська заткнуть державні прапори на вежах золотоговерхого Києва і Львова. — І в'їде лицар-побідоносець у столицю під урочисті звуки Софійських дзвонів і гарматних стрілів.

— І постане могутня, від Попраду по Каспій, від Полісся по Чорноморські береги самостійна Україна.

Тихо... Принишкли волошки. Соняшне проміння цілувало задумані дитячі голівки. Вони схилялися у святочній пошані.

В. Татомир

В ЮНАЦЬКИХ ТАБОРАХ

За внутрішню обнову духа

Тверде життя нової людини вимагає від неї праці, діл, боротьби. Але це тільки зовнішній вияв цих сил і вартостей, що криються у людській природі. Природа криє в собі більше тайн, як це собі людина уявляє.

Людина у сучасну пору бачить зміст життя тільки у вияві сил, у боротьбі. А чи можливий чин, коли в душі порожнеча?

Люди хотіли би бачити блискавки, чути громи там, де нема електричності. А це ж проти законів природи. Бо природа діє в тайні, а щойно опісля виявляє своє багатство.

Живе зерно має більше внутрішніх сил, як великий мертвий камінь. Воно пробиває земну кору, росте, розвивається, та поки вийде на денне світло, — працює, набирає сил, в тайні.

В тайні працюють також соки в дереві, квіти та овочі. Відберіть дереву його соки, а зруйнуєте квіти й овочі. Відійміть душі її внутрішні багатства, а зруйнуєте все життя людини. Такий незмінний закон природи.

Збагатити душу в природні й надприродні дари, набрати сили, завзятости — це завдання самоти. Відновити себе, свого духа, щоб можна нести віднову другим. В теперішньому часі тисячі людей хочуть світити іншим. Вони забувають за те, що наперед треба вчити себе, потім других, наперед слухати, потім наказувати, наперед мовчати, потім говорити. Наперед пізнати й відродити свою душу та її внутрішнє життя, а потім діяти назовні. На жаль, люди вивертають та руйнують той порядок.

Юнацькі табори стануть для молоді тою таємною силою, що відродить і скріпить її духа, що на вільних просторах подалше від гамору міста і монотонії села — дасть юнацтву нові животворні сили до праці над собою і другими для добра народу.

Микола Матіїв Мельник

СПАСИ, РЯТУЙ НАС, БОЖА МАТИ!

Спаси, рятуй нас, Божа Мати —
Кричать серця в нас і уста,
Кричить крізь чорну ніч окату
Наш біль, розп'ятий на хрестах!..
Рятуй нас: Ірод поле топче,
Січуть нас полчища бутні —
Клює нам крук голодний очі
І кляті на чужині дні.

Рятуй від голоду й від спраги —
В неволі наша вся земля
І поганьблені наші стязі
І стид на нас камінням ляг.
Зміни із нас нестерпні кари:
Горить душа від мук і ран...
Цвілили обри нас, татари
І цідить кров червоний хан!

Ми знаємо, за що ті муки...
Дав чорнозем нам Бог... мечі,
Й плуги... Дав таланти нам в руки
І золото і колачі...
І ми від туків оп'яніли
Й заснули каменем в лігвах.
Аж в полі смерчі задудніли
І нас потяла чужа... мордва...

В огнях збудилась Україна
Без воїв, сурм і рогатин —
Прости, Пречиста, нам провину,
Аче́й простить нам і Твій Син!..
Отчизну знов верни нам милу,
На рідний стати дай обліг,
Побиті спростувати крила
І рідний цілувать поріг.

Ми чорнозем наш на долонях
Будем нести. Насущний хліб
Із наших золотих загонів
Не забере нам злий сусід.
І встане наша рать, як плыва,
На тих, що нам заступають путь
До сонця і до Твого слова
І кров на жертву понесуть!..

Нью-Гейвен 22. 9. 1947.

ЗМІСТ КНИЖКИ

На новій землі	Ст. 3
О. Кониський. Боже Великий, Єдиний	4

НАША БАТЬКІВЩИНА

Україна — наша Батьківщина. (На основі Великої Історії України, у виданні І. Тиктора)	6
„Твоя Батьківщина” (На основі Укр. Читанки для 5. кл.)	7
Б. Антонич. Батьківщина	8
Б. Лепкий. На Сокильським	8
Б. Лепкий. Наші гори	12
О. Кисілевська. Море (уривок)	12
Л. Українка. Тиша морська	13
О. Олесь. З кримських образів	14
І. Франко. Лесишина челядь (уривок)	16
М. Матіїв Мельник. Б'є північ	18
І. Левицький. Хмари (уривок)	20
В. Самійленко. Вечірня пісня	23
М. Івченко. Напосні дні (уривок)	24
О. Тарнавський. Осінь	27
К. Кисілевський. Деся там далеко... (уривок)	27
М. Матіїв Мельник. Невже тебе я не побачу, Україно?	30
Л. Українка. Останні квіти	30

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Давні часи в Україні. (На основі Великої Історії України, у виданні Івана Тиктора)	31
А. Лотоцький. Ольга перевізниківна	32
Столиця України (На основі опису О. Повстенка, п. з. „Київ”)	36
Н. Полонська-Василенко. Київ у розквіті своєї слави.....	37
Я. Пастернак. Княжий Галич.	40
О. Степанів. Заснування Львова. Історія Львова. Старий Львів.	43-45
О. Тарнавський. Листопадова містерія.	46
Першого листопада. (На основі Великої Історії України, у виданні І. Тиктора)	47
М. Матіїв-Мельник. Дружам	49

КАЗКОВИЙ СВІТ УКРАЇНИ

Яр Славутич. Жар-птиця	50
Кирило Кожум'яка, народна казка	52
Л. Українка. Казка про Оха-чародія	54
Названий батько, народна казка	54

РОЗВАГА

О. Марден. Радість і довге життя	60
С. Руданський. Співомовки	61
Розумниця, народна казка	65
Л. Глібів. Байки	70

РІЗДВЯНІ ЗВИЧАЇ

О. Степовий. Христос Рождається. Щедрий Вечір	72
М. Брик. Свят-Вечір у Марокко (уривок)	76

ЗА СОБОРНУ І НЕЗАЛЕЖНУ УКРАЇНУ

22. січня	77
Головний Отаман Симон Петлюра	78

ТАРАС ШЕВЧЕНКО — ГЕНІЙ УКРАЇНИ

Заповіт	79
Наймичка	80
І. Нечуй Левицький. Хмари: „Наймичка” в народній душі	86
З „Неофітів”	89
М. Лазаревський. Спомини про Т. Шевченка	93
Л. Українка. На роковини Т. Шевченка	96
К. Кисілевський. На Тарасовій могилі (спогад)	97

ЛИХОЛІТТЯ НА УКРАЇНІ

Т. Шевченко. Сон, М. А. Марковичці	99
І. Франко Панські жарти, XIII	100
Марко Вовчок. Одарка (уривок)	105
Б. Лепкий. Колисав мою колиску	107
Б. Лепкий. Гусій	107

НАРОДНА ПОЕЗІЯ В ЗВИЧАЯХ І ПІСНЯХ

Великдень (На основі Укр. Читанки для 5. кл.)	111
Великодні забави (На основі Укр. Читанки для 5. кл.)	112
Весняні пісні (На основі Історії укр. літератури Л. Білецького)	112
Кант-пісня про Почаївську Божу Матір	114
Дума про смерть Богдана Хмельницького та вибір Юрася Хмель- ниченка гетьманом	115

Л. Українка. Весняні пісні	117
Л. Українка. Лісова пісня (уривок)	118
Українська народна пісня	123
Наша література (На основі Великої історії України, у виданні І. Тиктора	125
ІІ. Куліш. Орися (уривок)	126

ІВАН ФРАНКО

Життєпис І. Франка	123
І. Франко. Маєва елегія	130
І. Франко. Захар Беркут (уривок)	131

ПРАЦЯ Й ПИЛЬНІСТЬ — ОСНОВИ ЖИТТЯ

О. Марден. Як використовувати вільний час	133
І. Франко. Борис Граб	134
Богдан Лепкий про своє життя	138

СИЛЬНА ВОЛЯ ОСНОВОЮ ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ

О. Марден. Воля й успіх	141
В. Татомир. В юнацьких таборах. Спорт і молодь	143
Г. Г. Скегар. Український Галлівуд	143
І. Федів і В. Злотополец. Син України (уривок)	145

ГЕРОІЗМ І ГЕРОІ

Запорізька Січ. (На основі Великої історії України, у виданні І. Тиктора	147
М. Заклинський. Богдан Хмельницький як полководець	149
Марко Вовчок. Маруся (уривок)	153
В. Сосюра. Любіть Україну	155
В. Янів. Останній з козацького роду	156
Б. Лепкий. І в мене був свій Рідний Край	158
Командант УПА (На основі книжки Б. Кравцева: Людина й воєк	159
О. Тарнавський. На могилах	161
М. Брик. Червоні маки	162
В. Татомир. В юнацьких таборах. За внутрішню обнову духа	163
М. Матіїв Мельник. Спаси, рятуй нас, Божа Мати	164

Ілюстрації на стор. 15, 23 і 45 на основі кліш з книжки Юрія Сірого:
„Україна — земля моїх батьків”

